

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

KREDİ GENİŞLEMESİNİN
İHRACAT, İTHALAT VE CARİ
AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Olca KARAKAYA
19081021005

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

KONYA 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

KREDİ GENİŞLEMESİNİN
İHRACAT, İTHALAT VE CARİ
AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Olca KARAKAYA
19081021005

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

KONYA 2022

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Olca KARAKAYA
	Numarası	19081021005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN
	Tezin Adı	Kredi Genişlemesinin İhracat, İthalat ve Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1			
2			
3			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

ii

Öğrencinin	Adı Soyadı	Olçay KARAKAYA		
	Numarası	19081021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kredi Genişlemesinin İhracat, İthalat ve Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Olçay Karakaya

İmzası

ÖZET

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Olcay KARAKAYA		
	Numarası	19081021005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN		
Tezin Adı	Kredi Genişlemesinin İhracat, İthalat ve Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği			

Gelişmekte olan ülkelerde görülen en önemli ekonomik zorluklardan birisi yatırım sermayesi eksikliğidir. Yine bu tür ülkelerde görülen kredi hacmindeki genişlemeler ve daralmalar ise ekonominin bütünü üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. Ayrıca herhangi bir ülke ekonomisi küreselleşmenin bir getirisi olarak diğer ülke ekonomileri ile doğrudan ilişki içinde bulunmaktadır. Doğal olarak devletlerin en önemli hedeflerinden birisi olan ihracat artışı kavramı aynı zamanda yarı mamul ya da mamul ithalatının da kapısını açmaktadır. 2008 ABD mortgage krizi, yine ABD-ÇHC ticaret savaşlarında görüldüğü üzere ülke ekonomileri ülkelerin birbirlerine kimi zaman uyguladıkları ambargolardan veya siyasi gerginliklerinden etkilenmektedir.

Hassas ekonomik dengeler üzerine inşa edilmiş olan ülke ekonomileri bir taraftan yatırım sermayesi bulma çabası içinde olurken, diğer taraftan dünya siyasetinde görülen gerginliklerden ve dünya ekonomilerinde meydana gelen ekonomik şoklardan da nasibini almaktadır. Yine ülke yöneticileri diğer ülkelerin siyasi ve ekonomik tercihleri kaynaklı ekonomik şoklardan kaçınma amaçlı politikalar yürütürler Bu tür politikalar ise döviz kuru politikaları, faiz politikaları, gümrük tarifeleri gibi geniş bir yelpazede yürütülmektedir. Tüm ekonomik ve politik çabaların sonuçları ise ülke ekonomilerin özet bilgilerini barındıran ödemeler bilançosunda görülmektedir. Özellikle ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler hesabı ve bu hesabın alt kalemlerini oluşturan mal ticareti alt kalemi bu noktada önem kazanmaktadır.

Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı bu çalışmamızda 2013-01, 2021-12 dönem aralığında Türkiye ekonomisinde önemli yeri olan kredi hacmindeki gelişmenin ithalat, ihracat ve cari açık verileri üzerindeki etkilerini Granger nedensellik analizi yoluyla araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ithalat ve ihracat değişkenleri kredi hacminin nedeni olmaktadır. Son olarak kredi hacmi ile cari açık değişkenleri arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Kredi hacmi, Cari açık, İthalat, İhracat

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Olçay KARAKAYA		
	Student Number	19081021005		
	Department	Department of International Trade		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN		
Title of the Thesis/Dissertation	The Impact of Credit Expansion on Exports, Imports and Current Account Deficits: The Case of Turkey			

The most important problem of developing countries is the lack of investment capital. on the other hand, the expansion and contraction in the volume of loans observed in these countries have significant effects on the economy. the economy of any country is in a relationship with other economies as a result of globalization. Naturally, the increase in exports, which is one of the most important goals of the states, also leads to the import of semi-finished or finished products.

countries with delicate economic balances are both looking for investment capital and are affected by political and economic shocks. Again, the country's rulers carry out policies aimed at avoiding economic shocks caused by the political and economic preferences of other countries. These policies are exchange rate policies, interest rate policies, customs tariffs are examples of these policies. The results of these policies are seen in the balance of payments, which presents the summary information of the economies. in the balance of payments ; the current account and the goods trade sub-item that make up the sub-items of this account are becoming important.

in this study, we investigate the effects of the development in credit volume, which has an important place in the Turkish economy in December 2013-01, 2021-12, on import, export and current account deficit data with Granger causality analysis. According to the experimental results, import and export variables are the reason for the loan volume. there was no relationship found Dec the loan volume and the current account deficit variables.

Keywords: Credit volume, Current account deficit, Imports, Exports

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU

1.1 İktisat Tarihinde Ödemeler Bilançosu	6
1.2. Ödemeler Bilançosunun Önemi	9
1.2.1 Ödemeler Bilançosunun Bireyler İçin Önemi	10
1.2.2 Ödemeler Bilançosunun İş Dünyasındaki Önemi	14
1.2.3 Ödemeler Bilançosunun Devletler Nezdinde Önemi	19
1.3 Ödemeler Bilançosunun Özellikleri ve Yapısı.....	23
1.3.1 Ödemeler Bilançosunun Özellikleri.....	23
1.3.2 Ödemeler Bilançosunun Yapısı.....	26
1.3.2.1 Cari İşlemler Hesabı	26
1.3.2.2 Finans, Sermaye Hesabı.....	29
1.3.2.3 Resmi Rezervler Hesabı.....	29
1.3.2.4 İstatistik Farklar Hesabı	30

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET KAVRAMI

2.1. İhracat Nedir ve Neden Önemlidir?	32
2.2. Ülkelerin İhracatını Etkileyen Faktörler:	35
2.2.1. Siyasi Faktörler:	36
2.2.2. Ekonomik Faktörler:	37
2.2.3. Toplumsal Faktörler:	40
2.3 İthalat Kavramı	41
2.3.1 Ülkelerin İthalata Yönelme Nedenleri	41
2.3.1.1 Üretimden Kaynaklanan Sorunlar	41
2.3.1.2 Tüketici Tercihleri	42

2.3.1.3 Ucuz Mal Tercihi	43
2.4 Dış Ticaret Politikaları	46
2.4.1 Dış Ticaret Politikasının Amaçları	47
2.4.1.1 Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi	47
2.4.1.2 Rekabete Karşı Ekonomiye Koruma	48
2.4.1.3 Tekel Etkisinden Kurtulma	48
2.4.1.4 Ekonomide İstikrarın Sağlanması	49
2.4.1.5 Gelir Elde Etme	49
2.4.1.6 Ekonomik Bütünleşme	49
2.4.1.7 Ekonomik Yeterlilik.	50
2.5 Dış Ticareti Yönlendirme, İyileştirme Politikaları	51
2.5.1 Gümrük Tarifeleri	52
2.5.2 Tarife Dışı Engeller	54
2.5.3 Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri	58
2.6 Parasal Genişleme ve Dış Ticaret	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
VERİ VE METODOLOJİ	
3.1 Konuyla İlgili Kısa Bir Literatür Taraması	65
3.2 Analizde Kullanılan Değişkenler ve Görülen Kısıtlar	71
3.3 Zaman Serilerinin Durağanlaştırılması	73
3.4 Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Testleri	74
3.5 Granger Nedensellik Analizi	77
3.6 Yapılan Analizler ve Sonuçları	78
3.6.1 Tanımlayıcı İstatistikler	79
3.6.3 Değişkenlere Ait ADF ve PP birim kök analiz sonuçları	82
3.6.4 VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Seçimi	83
3.6.5 Uygun VAR Modeli İçin Süreç Durağanlığı	84
3.6.6 Otokorelasyon Sınaması	85
3.6.7 Granger Nedensellik Analizi	86
Sonuç ve Tartışma	89
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	105

KISALTMALAR LİSTESİ

- AA: Anadolu Ajansı
AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADF: Augmented Dickey-Fuller Birim Kök testi
AIC: Akaike Bilgi Kriteri
AR-GE: Araştırma ve Geliştirme
CIF: (Cost Insurance Freight) sigorta, navlun, mal bedeli
ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FOB: (Free On Board) gemi bordasında teslim
FPE: Final Tahmin Hatası
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF: Uluslararası Para Fonu
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB: Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme Destekleme İdaresi
KUTSO: Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası
LR: Genel Olabilirlik-Oran Testi
NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PP: Phillips-Perron Birim Kök testi
SDR: Özel Çekme Hakları
ŞANGHAY: Şanghay İş Birliği Örgütü
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TL: Türk Lirası
TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT: Türkiye Radyo Televizyon

TURMOP: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli
Mali Müşavirler Odaları Birliği

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UİB: Uludağ İhracatçı Birlikleri

WB: Dünya Bankası

YY: Yüz Yıl

TEŞEKKÜR

Tezimin yazım süreci içinde, bilgisini, deneyimini ve zamanını benimle paylaşan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKÇAN'a ve yüksek lisans dersleri esnasında her türlü bilgi ve tecrübelerini tüm öğrencilerinden esirgemeyen Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret, Tezli Yüksek Lisans bölümünde görevli değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimi borç bilirim.

GİRİŞ

KREDİ GENİŞLEMESİNİN İHRACAT, İTHALAT VE CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

21. yüzyıl ekonomik ve siyasi yapısı kendinden önceki yüzyıllara oranla hem çok boyutlu hem de çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Özellikle 21.yüzyılda iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, ortak sınırlara sahip devletlerin oluşturdukları siyasi ve ekonomik birliktelikler (AB, NAFTA, ŞANGHAY), üretimin dijitalleşmeye evrilmesi ve akıllı robotların üretimin her aşamasında yer alması bu çok boyutlu karmaşık yapının ana nedenlerindedir. Yine denilebilir ki 21.yüzyıl ekonomik ve siyasi yapısı kendi içindeki 10-15 yıllık zaman dilimlerinde bile yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı devletlerin ekonomik ve siyasi yapıları hem yerel düzeyde hem de uluslararası arena da bu çok yapı ve karmaşık yapısını derinleştirmiştir.

İhracatçı firmanın, ihracat kavramını dış aleme ürün satmak olarak sınırlandırması ihracat ürününün geniş pazarlara ulaşmasını engellemektedir. İhracatçı firmanın söz konusu ihraç ürününü geniş pazarlara taşıyabilmesi için; her bir pazarın ihtiyaçlarını belirlemesi, ihtiyaçlara göre ürün çeşitlendirmesine yönelmesi ve uygun tedarik yolları bulması gerekmektedir. İhracatçı firmanın, ürün tutundurma faaliyetleri ise dış alem pazarlarının artan oranda daha iç içe, daha benzersiz ve daha çeşitli olması gibi nedenlerden dolayı ihracatta başarılı olmasını zorlaştırmaktadır (Yücel, 2006:1).

Burada karmaşık ekonomik yapıdan kasıt: içten içe derinleşen ve teknolojinin her türlü nimetiyle şekillenen üretim modellerinden, her türlü lojistik ve ticari ağlara, pazarlama stratejilerinden, ürünün tüketilmesine, tüketim sonrası arta kalan kırıntıların tekrar ekonomiye kazandırılması gibi birbirini etkileyen tüm süreçlerdir. Bu süreçleri karmaşık bir yapıya sürükleyen esas etken ise bu süreçlerin birbirinden bağımsız olmayıp her sürecin kendinden önceki süreçlerin sonucu, kendinden sonraki süreçlerin ise nedeni olmasıdır.

Her sürecin birbirinden farklı uzmanlık alanlarına ihtiyaç duyması ise her sürecin kendi içinde ayrı ayrı ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bir süreçteki herhangi bir aksamın diğer süreçleri etkilemesi ise süreçlerin bütüncül

değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Yine her sürecin kendi içindeki derinlik yapısı, birbirinden bağımsız gibi görünen farklı akademik bilgi, beceri ve uzmanlık çabası gerektirmektedir. Diğer taraftan kendine has uzmanlık gerektiren her bir yapı diğer uzmanlık alanlarının bir yan kolu gibi ekonomik yapı içerisinde kendine yer bulmaktadır.

Ekonomik boyuttan kasıt ise: birbirinden bağımsız olmayan ekonomideki tarım, turizm, endüstri, imalat sanayi gibi ekonominin ana sektörleri ile bu sektörler üzerinde ciddi etkileri olan para politikaları, işsizlik oranları, faiz politikaları, gümrük tarifeleri ve ticarete uygulanan kotalardır. Bu kasıttan sadece ilgili ülke ekonomisinde ki uygulanan politikalar anlaşılmalıdır. Ülke ekonomileri kendi sınırları içerisindeki siyasi ve ekonomik politikaların ötesinde iletişim, ulaşım ve yazılım teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak artan küreselleşmeden de etkilenmektedir. Özellikle ekonomiler de uygulanan liberal politikalarla birlikte gelen siyasi ve ekonomik sınırların serbestleşmesi akımıyla birlikte enerji nakil hatlarında yeni rotaların belirlenmesi, ulus üstü şirketlerin varlığı ve ortaya koydukları tedarik ağları, gelişmiş ekonomilerin birbiriyle olan siyasi ve ekonomik rekabetleri (Çin halk cumhuriyeti -Amerika birleşik devletleri siyasi ve ekonomik rekabeti) sadece ülke sınırları içinde ekonomiyi karmaşık bir hale getirmekle yetinmeyip, uluslararası arenada siyasi ve ekonomik anlamda birbiri içine geçmiş bir yapı oluşturmuştur.

Bu durumu somutlaştırmak gerekirse: Amerika Birleşik Devletlerin 'de (ABD) başlayan kısa bir süre içinde uluslararası bir ekonomik krize dönüşen 2008 mortgage krizinin en belirgin sonuçlarından biri ülke ekonomilerinde işsizlik oranlarını yükseltmesidir. Türkiye ekonomisinde de 2008 mortgage krizi ile birlikte yüksek işsizlik oranlarıyla karşılaşmıştır. Türkiye ekonomisinde 2008 krizinde istikrar tedbirleri uygulanmıştır. İstikrar tedbirleriyle yatırımların önü açılıp işsizlik oranları düşürülmek istenmiştir (Akçan & Ener, 2017:376). Görüldüğü üzere Akçan ve Ener, 2017 yılında yaptıkları çalışmalarında ABD ekonomisinde meydana gelen olumsuz bir durumun ABD ekonomisindeki sonuçlarına değinirken benzer olumsuz durumların Türkiye ekonomisi için söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. ABD ekonomisinde başlayan ekonomik bir sorun öncelikle ülke ekonomisi içinde olumsuz

durumlara yol açmış bu olumsuzluk giderek küreselleşme neticesinde her ekonomiyi etki gücü farklı derecelerde olsa da etkilemiştir. Yazarların ifade ettiği gibi işsizlik oranlarının en yüksek seviyesine çıktığı bu olumsuz durumda, karar alıcıların bir dizi kararlar aldığını ortaya koymaktadırlar. Diğer taraftan işsizlikle birlikte bireylerin alım güçlerindeki düşüş, bireylerin tüketim, gezi ve eğlence gibi birçok davranışlarında meydana gelen değişimlerle birlikte turizm, tarım ve imalat sanayi gibi birçok sektörde daralmalara sebebiyet vermesi olasıdır. Başta ABD olmak üzere 2008 mortgage krizinden sonra 2009 yılında birçok ülke genişletici maliye politikalarına yönelmiştir. Yine Avrupa Birliği'nde ki (AB) ülkelerle beraber birçok ülkede eş zamanlı olarak faiz oranları sifıra yakın bir orana düşürülmüştür. Akreditif teminatlarının sınırları genişletilmiş ve düzenli aralıklarla piyasaya likidite sunulmuştur. Diğer taraftan gelişmiş ekonomilerle gelişmekte olan ekonomiler arasındaki swap işlemlerinde kolaylıklar sağlanmıştır.

2008 mortgage krizinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ise Stand-by anlaşmaları ile Çin, Japonya, İspanya gibi birçok ülkede altyapı yatırımlarını arttırmaya yönelik krediler sağlarken, KOBİ'ler ile hane halklarının parasal sorunlarını da içine alan bir genişliğe bürünmüştür. 2008 mortgage krizinde ABD ekonomisinde ise alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Yine ABD ekonomisinde firmalara, işsizlere ve hane halklarına yönelik teşvik paketleri açıklanmıştır (Erdönmez, 2009:90). Erdönmez'in 2009 yılında mortgage krizine karşı ülkelerin uyguladıkları politikalara yönelik çalışmasında belirttiği gibi: ülkelerin bu gibi durumlarda genişletici maliye politikaları uygulamaları, kredi faiz oranlarını düşürmeleri ve iç piyasayı koruma amaçlı ithalatı engelleyici politikalara yönelmeleri gayri ihtiyari bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçiş ekonomileri olarak karşımıza çıkan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ve her bir değişkenin özelliğine uygun iktisadi politikaların uygulanması gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde piyasa beklentilerine uygun ekonomik reformların uygulanması, serbest piyasanın desteklenerek kaynak dağılımının yeniden tasarlanması bu ekonomilerin önemli belirleyicileri olmuştur. Bu süreçler Orta Avrupa'da bulunan birçok devlet tarafından

başarıyla uygulanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların artması, ticari bütünleşme faaliyetlerinin yerellikten çıkıp ulusüstü bir konuma getirilmesi ve dış kaynak kullanımı ilgili ülkelerin üretimlerinin geri kazanılmasında etkili olmuştur. İmalat sektöründe yapılan reformlarda bu ülke ekonomilerini rekabetçi bir yapıya büründürmüş ve ilgili ekonomileri ticari hayatta ilerletmiştir. Benzer durumlar Baltık Ülkelerinde de görülmüş ve bu ülkelerde artan ticaret hacmi dünya dış ticaretine katkı sağlamıştır (Boğa, 2019:359)

Boğa, 2019 yılındaki çalışmasından anlaşılacağı üzere; ekonomideki her bir değişkenin değerlendirilmesi ve tüm değişkenleri dikkate alan iktisadi politikaların uygulanması gelişmekte olan ülke ekonomileri için önem arz etmektedir. Bu gerçeklik ışığı altında oluşturulacak ekonomik politikalar ise ülke karar alıcılarını, oluşacak ekonomik fırsatlara zamanında doğru tepkiyi verme, ekonomik yapıya karşı oluşacak tehditleri zamanında öngörme ve gerekli tedbirleri alma konularında daha elverişli bir konuma getirecektir.

Ödemeler bilançosunda tespit edilen sorunlar; devletlerin aldığı ekonomik kararları ve ödemeler bilançosu dengesizliklerinin dönemlik ilişkilerini açıklayan analitik çözümleri ile parasal tedbirleri, yatırımları etkileyen bir olguyu ortaya koymaktadır. Farklı bir anlatım biçimiyle devletlerin ekonomik kalkınma hedefi ve diğer hedefleri içine alan mali istikrar hedefleri ödemeler bilançosu dengesizliklerinden doğrudan etkilenmektedir. Bu gerçeklik özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerini, ülkenin ekonomik yapısını ortaya koyan analitik çözümlere zorunlu olarak yönlendirmektedir. Küresel ekonomik süreçlerle birlikte ülkelerin ticari hayatındaki belirsizlikleri daha da artmıştır. Resesyon kaygıları ise ödemeler bilançosu verilerini ekonomik kaygı yumağı haline getirmiş ve özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ekonomik kalkınma hedeflerini, dış piyasalarla entegre olma çabalarını ve görülen sorunlarla ilgili karar alma politikalarını belirleme/ yönlendirme çabalarını kararsız bir zemine itmiştir (Özker, 2010:38). Özker, 2010 yılındaki çalışmasından anlaşılacağı üzere ödemeler bilançosundaki sistematik verilere dayanarak karar alıcılar tarafından, ekonomideki ana sektörlerin durumu tahlil edilmekte ve gelecekte hangi yöne doğru yönelecekleri belirlenip, zamanın şartlarına uygun ekonomik politikalar uygulanmaktadır.

Ödemeler bilançosu bu özelliği nedeniyle hem konuyla ilgili olan akademik camianın hem de ülke yöneticilerinin dikkatini çekmektedir.

Yukarıda değinilen konular ülke ekonomilerinin birçok farklı değişkenden etkilendiğini ve her bir değişkenin ekonominin bütünü üzerinde etkili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bütüncül bakış açısını sağlamak adına; ekonomilerde ciddi etkileri olan kredi hacmindeki genişlemenin, ödemeler bilançosunun önemli kalemleri olan ithalat, ihracat kalemleri üzerindeki etkileri ile ödemeler bilançosunda ki cari işlemler hesabı üzerindeki etkileri bu çalışmanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Ödemeler bilançosunda ana hesap kalemi olan cari işlemler alt hesaplarından olan ithalat ve ihracat kalemlerinin ayrı ayrı tekrardan analize tabi tutulması ise bu iki alt hesap kaleminin ilgili ekonomideki rakamsal büyüklükleri ile ilgilidir. Bu iki alt kalem arasındaki fark dış fazla/açık olarak adlandırılırken ülke ekonomileri için hayati değerlere sahiptir. Cari işlemler hesabının analize tabi tutulması ise cari hesapta oluşacak bir fazlalık veya açıklığın ülke ekonomisindeki para ve faiz politikalarına yön vermesi ve ekonomide görülebilecek ekonomik daralma ve genişleme politikalarına öncülük etmesindedir.

Bu çalışmada, ekonominin çok boyutlu ve karmaşık yapısı bu çalışmanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Akademik literatüre katkı noktasında ise ekonomi üzerinde etkili olan birçok değişkenin birbirleriyle olan ilişkisini analiz etme noktasında benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Diğer taraftan bu çalışmada yapılan analiz sonuçlarını ekonomideki karar alıcılar açısından değerlendirildiğinde birden çok değişkenin birbirleriyle olan ilişkileri bu çalışma da analiz edildiği için karar alıcıların uygulayacakları ekonomik politikalarında daha işlevsel kararlar almalarına katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümü ödemeler bilançosuna, ikinci bölümü dış ticaret kavramına, üçüncü bölümü ise analize ayrılmıştır. Bu çalışmada cevabı aranan sorular ise:

1. Kredi hacmindeki genişlemenin cari açık üzerindeki etkisi nedir?
2. Kredi hacmindeki genişlemenin ithalat üzerindeki etkisi nedir?
3. Kredi hacmindeki genişlemenin ihracat üzerindeki etkisi nedir?

4. İthalat, ihracat, cari açık, kredi hacmi değişkenlerinden herhangi birinde meydana gelen değişimler diğer değişkenleri hangi yönde nasıl etkilemektedir?

Şeklindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU

1.1 İktisat Tarihinde Ödemeler Bilançosu

Merkantilizm ekonomisinin en belirgin özelliği dış fazla vermeye çalışmasıdır. Bu ekonomik anlayışta ihracat sürekli özendirilmiş, ithalata ise katı kurallar getirilmiştir. Ülke hammadde kaynaklarının ihracatı yasaklanırken, ülke ithalatı hammadde ithalatı ile sınırlandırılmıştır. Böylece çok ihracat az ithalat prensibiyle dış fazla verilecek ve ülke değerli maden stoğu artacaktır. Yani ülke zenginleşecektir (Aydemir & Güneş, 2006:145). Merkantilist ekonomi, devletler arası siyasi gerginliklerin sıkça yaşandığı, ekonomilerin diğer ekonomilerden korunmaya çalışıldığı ve üretim için ciddi hammadde yarışının devletlerce yaşandığı bir dönemde kabul edilen ekonomik anlayışı ifade etmektedir.

Merkantilistlere göre servetin kaynağı değerli madenler ve altın olmaktadır. Yine altın ve değerli madenler siyasal ve ekonomik gücün tek kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu kaynağa ulaşabilmenin yegâne yolu ise ödemeler dengesinde sürekli fazla vermek olmaktadır (Anıl, 2011: par 2)

Tarihin akışı içinde toplumların genel amacı ödemeler dengesinin gerçekleştirilmesidir. 16-18 yy. ekonomik anlayışı olan Merkantilizm ekonomi, sanayi ve ticari faaliyetlerle bu amaca ulaşma hedefindedir. Bu politikayla ihracatı teşvik etmek yoluyla ülke hazinesine altın kazandırmak, ulusa servet kazandırmak yoluyla güç kazanmaktır (Kadooğlu Aydın, 2017:29). Bunun ana sebebi Merkantilizm ekonominin düşüncesine dayalıdır. 16.yüzyıl ile 17.yüzyıl Batı Avrupa da etkili olan Merkantilizm ekonomi, dış ticarete daima dış fazla prensibi üzerine kurulmuştur. Bu düşünceye göre bir ülkenin gücü, dış alemle yaptığı ticarete dış fazla vermesiyle ölçülmektedir. Yine bu ekonomi anlayışına göre dünya üzerindeki altın miktarı sabit kabul edildiğinden bir ülkeyle yapılan ticarete bir taraf kazançlı çıkarken diğer ülke aynı ölçüde zararlı çıkmaktadır. Diğer taraftan dış

ödemeler dengesinde bir fazlalık oluşabilmesi için ülke ticaretinde ihracat oranlarının ithalat oranlarını aşması gerekmektedir. Bu yüzden bu ekonomi anlayışında mamul ürünlerin ithalatında katı kurallarla kısıtlama yoluna gidilirken ham madde ithalatında kolaylıklar sağlanmıştır. Ham madde ithal edilecek işlendikten sonra elde edilen mamul ürün ihraç edilecek böylece ekonomiye altın başta olmak üzere değerli madenler ekonomiye kazandırılacaktır. Merkantilist ekonominin bu özelliğinden dolayı ülkenin ihraç ettiği ürünlerle ithal ettiği hammaddelerin kayıtlarının tutulması ekonominin durumunu görmek açısından hayati öneme sahiptir.

Merkantilizmin zaman içinde önemini yitirmesinden sonra ekonomik anlayışta Fیزیokrasi ekonomi düşüncesi ön plana çıkmıştır. Fیزیokratlar ekonomik düşüncelerinde doğal düzeni savunmuş, ekonomide tarım sektörünü ön plana çıkartmıştır. Ekonomide değerli maden stoklama anlayışı önceliği yerini tarım sektörü önceliğine bırakmıştır. Devlet müdahalesini reddeden bu anlayış girişimciliği, bireysel ticareti, zanaatı önemsemiştir. Adam Smith'in ekonomi anlayışının temellerini oluşturan bu ekonomi anlayışında devletler ekonomide gözetmen ve vergi toplayıcı bir konuma oturtulmuştur. İster Fیزیokrasi ekonomi anlayışı olsun ister Fیزیokrasi ekonomi düşüncesi üzerine temellenen Klasik iktisat anlayışı olsun devleti kendi kabuklarına hapsedmiş ve devlete katı kuralları getirmişlerdir.

Klasik iktisat anlayışı mülkiyeti önemserken girişimcilik önündeki engelleri de kaldırmaya çalışmıştır. Klasik iktisat göre devlet özel sektör tarafından yapılması mümkün olmayan yatırımları yapmalı ve ekonomik düzenin bekçisi olmalıdır. Klasik iktisat görünmez bir el tarafından ekonomide görülen sorunların kendiliğinden zaman içinde çözüleceğini savunmuştur. Devlete yüklenen sorumluluklar piyasanın üretip pazarlayamayacağı kamusal mallarla sınırlandırılmıştır (Tayyar & Çetin, 2013:115). Adam Smith, David Ricardo gibi iktisatçıların düşünceleriyle şekillenen zamanla Neo-Klasik İktisat ekolüne dönüşen bu düşünce tarzı 1929 Büyük Burhanına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu ekonomik anlayışın bu çalışmadaki yeri ise devletin piyasadan elini çekmesi ve vergi toplayıcı bir konuma getirilmesidir. Özellikle İngiltere'de başlayan Sanayi Devriminden sonra birçok sanayi kolunun ortaya çıkması, ticari girişimcilik faaliyetlerin artması, devletler arası ticaretin gelişmesi,

iletişim ve ulaşım ağlarındaki gelişmelerle birlikte, ekonominin sektörlere ayrılması iş kollarının sınıflandırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaca cevap arayan devletler yapılan üretimin özellikleri tanımlayabilecek, ekonominin durumunu özetleyecek bir kayıt sistemine ihtiyaç duymuştur. Merkantilizmdeki basit düzeyde kalan ithalat ihracat farkı kayıtları bu sebeple yetersiz kalmıştır

Dış ticaretin tamamen serbest olması durumunda bir ülke sürekli dış açık verirken, başka bir ülkenin sürekli dış fazla vermesi dış ticaretin uluslararası ekonomisinde sorun teşkil etmez mi? bu soruya Ricardo dış fazla veren ülkede altın stoku artacağından fiyatların genel düzeyinde artışlar meydana gelecek ve ithalat ucuzlayacaktır. Dış açık veren ülkede ise yaşanan altın çıkışıyla birlikte dış pazarlara oranla ülke malları ucuzlayacak ve sonucunda ihracat artacaktır. Bir süre sonra dış fazla veren ülke ithalata yöneleceği, dış açık veren ülke ise ihracata yöneleceği için her iki ülkede de dış ticaret dengesi kendiliğinden oluşacaktır (Hiç Birol & Hiç Gencer, 2014: 265). Merkantilizmden farklı olarak buradaki esas ayırım, ekonominin giderek iç içe girip karmaşık bir yapıya bürünmeye başlamasıyla beraber ekonominin ihracat -ithalat farkının belirlenmesinin giderek zor bir sürecin içine sürüklenmesidir. Yine devlete biçilen rol gereği toplanacak vergi matrahlarının neye göre belirleneceği iş kollarının hangi sektörlerle daha bağlantılı olduğunun saptanmasında yaşanan karmaşık yapıdadır. Hem şirketlerin hem devletin ve kurumlarının gelir gider hesaplarının kontrol edilebilir ve basit düzeyde durumlarını gösterebilecek kayıt sistemine ihtiyaç duyulduğu en belirgin dönemdir.

Faiz bileşenlerinin gelir, yatırım istihdam değişkenlerini etkileyen önemli bir gerçeklik olduğunu ortaya koyan Keynesçi görüş, likidite ve tüketim eğilimlerini ile sermayenin etkinliği gibi kavramları tanımlamıştır. Keynesçi düşünce faiz, tasarruf ve yatırımları inceledikten sonra efektif talepten esinlenerek gelir ve istihdam genel ortalamalarının nasıl oluştuğunu açıklamıştır (Tanyeri, 1994:34). Klasik İktisat ekonomik anlayışının 1929 büyük ekonomik buhranının sorunlarına çözümler bulamaması nedeniyle Klasik İktisat önemini kaybetmeye başlamış yerini Keynesçi İktisat akımına bırakmıştır. Keynesçi İktisat toplam harcamalar yaklaşımlarını gündeme getirmiş devlet müdahaleciliğinin önünü açmıştır. Devalüasyon ve mal fiyatları yoluyla ödemeler dengesini incelemiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin

henüz olgunlaşmadığı dönemde ödemeler dengesi üzerinde parasal etkiler önemsiz kabul edilmiştir. Klasik İktisat ve Keynes İktisadı ekonomiye farklı pencerelerden baksalar da iki iktisadi düşüncenin ortak noktası dış ticaret dengesi üzerinedir. Klasik İktisat ekonomide görünmez bir el vasıtasıyla ekonomik dengenin sağlanacağını haliyle devletin dış ticaretinde elde edilen verilerin kendiliğinden dengeye geleceğini savunurken; Keynesçi ekonomik düşünce: faiz, devalüasyon, enflasyon, fiyatların genel düzeyi gibi değişkenler yoluyla, genişletici maliye politikaları önermekte ve önemsemektedir. Keynesçi ekonomiye göre yatırımların kamu borçlanmaları yoluyla gerçekleştirilmesi durumunda ekonomide yaratılacak talepler faizleri yükseltecektir. Yükselen faizler yabancı sermayeyi ülkeye çekecek böylece döviz kurlarında değerlendirme dengeye gelecektir.

İkinci dünya savaşından sonra kabul edilen iktisadi anlayışların ekonominin sorunlarına ve ödemeler dengesindeki bozukluklara açıklama getirememeleri nedeniyle parasalcı yaklaşımlar ön plan açıklamıştır (Tunalı & Tunca, 2011:3). 1960'lı yıllardan sonra dünya ekonomilerine yön veren ekonomik anlayışlardan hiçbiri tek başına hüküm sürmemiştir. Belli dönemlerde parasalcı yaklaşımlar, Neo Klasikçiler gibi iktisadi düşünceler ön plana çıksa da devletlerin ekonomi politikaları birçok farklı iktisadi düşünceden etkilenmiştir. Günümüzde kullanılan ödemeler bilançosunun yapısı ise başta IMF, WB. Gibi kuruluşların çalışmaları ve konu ile ilgili uzmanların ortaya koyduğu kabullere göre şekillenmiştir. Bir tür karma ekonomi anlayışı günümüzde de hala etkisini sürdürmektedir. Bu yüzden bu çalışmanın devamında belli bir ekonomik anlayışın ödemeler bilançosuna ve ödemeler dengesine bakış açısını değerlendirmek yerine ödemeler bilançosu verilerinin ekonomi üzerindeki etkilerine değinilecek sonrasında ödemeler bilançosunun yapısına bakılacaktır.

1.2. Ödemeler Bilançosunun Önemi

Ödemeler bilançosu, ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşların diğer ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşlarla, belirli bir zaman dilimi içinde yaptıkları ekonomik icraatların sistematik bir kayıdır. Ödemeler bilançosunun hesap kalemleri bir ekonominin var olan durumunu gösterdiği için önem arz etmektedir. Ekonomideki mevcut risklerle birlikte gelecek dönemlerde görülmesi muhtemel ekonomik risklerin

varlığını ortaya koyduğu için ekonomik politikaların belirleyicisi durumundadır (Bulut, Dikmen& Çermikli, 2018:51).

Ödemeler bilançosu önceden belirlenen bir zaman diliminde bir ülkede gerçekleşen ekonomik aktivitelerin değişimlerini gösteren analitik bir tablodur. Ödemeler bilançosu kâr zarar tablosu değildir. Ekonomik aktiviteler sonucunda elde edilen gelir ve gider değişimlerinin kaydını tutar. Bu kayıt yoluyla ekonomideki çeşitli sektörlerin, faaliyetleri sonucu yaptıkları ihracat ve ithalat rakamları, turizm, inşaat hizmetleri, finansal hizmetleri gibi hizmet kollarının ekonomik faaliyetlerinin sonuçlarını, ülkeye yapılan doğrudan yatırımlar ve ülkenin, diğer ülkelere yaptığı doğrudan yatırımların tutarları ile çeşitli kredilerin rakamsal değişimleri gibi ülke ekonomisini ilgilendiren birçok alanda yapılan faaliyetlerin rakamsal değişim değerini gösterir (Şanal, 2020:3-11). Bundan sebeptir ki bireyler, ekonomik faaliyetlerde bulunan küçük veya büyük yatırımcılar, şirketler, ilgili devletteki karar alıcılar ile ilgili devletin ekonomik yapısını öğrenmek isteyen diğer ülkeler, ulus üstü şirketler ödemeler bilançosunun dikkatli takipçileridir.

1.2.1 Ödemeler Bilançosunun Bireyler İçin Önemi

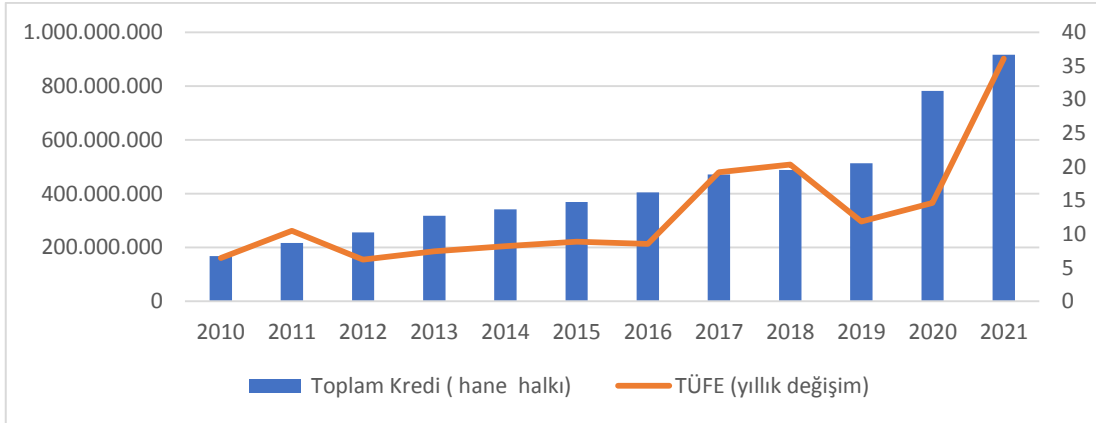
Öncelikle ödemeler bilançosunu bireyler nezdinde değerlendirmek gerekirse uzun süren enflasyon dönemlerinde parasal tasarruflarını korumak isteyenler, enflasyona karşı daha az değer kaybeden dövize yönelmektedirler. Bunun başlıca nedeni yerli paranın enflasyon karşısında değer kaybetmesi ve yerli ekonominin çeşitli nedenlerden dolayı ekonominin geleceğine yönelik yarattığı belirsizlik ortamıdır (TURMOP, 2017:9). TURMOP 'un 2017 yılında yayınladığı Türkiye Ekonomisinde Dolarizasyon Raporu'ndan anlaşılacağı üzere bireyler ekonomik yönelimleri, elde ettikleri yatırımları korumak veya tasarruflarını saklamak istedikleri finansal araçları belirlemek için takip ederler. Ödemeler Bilançosunun cari işlemler hesabında gerçekleşecek bir fazlalık durumunda (cari fazla) ülke parası diğer para birimlerine karşı genel iktisat teorisine göre değerlendirilecektir. Böyle bir durumda bireylerin yatırımlarını yerli parada tutmaları beklenir. Değerlenen ülke parasıyla birlikte ithal ürünlere olan talepte artacaktır. Yine ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabında görülecek bir açıklık durumunda (cari açık) yerli para değer kaybedeceğinden bireylerin tasarruflarını, koruma amaçlı olarak döviz hesaplarına kaydırmalarıyla

sonuçlanabilir (Genellikle rezerv para birimleri Amerikan doları, AB. Avrosu gibi). Bu durumda ise ithal malların fiyatı artacağından ithalat azalacak ve ekonominin dövize olan talebi gerileyecektir. Yine kabul edilmelidir ki ödemeler bilançosunda hane halkınca tespit edilecek bir dış açık (ihracat- ithalat farkı), hane halkının uzun vadeli kimi ihtiyaçlarını öne çekmelerine sebebiyet verecektir. Yani ülke parasında ki değer kaybıyla birlikte ithal ürünler pahalanaacağından, ürünlerin genel fiyat düzeylerinde (enflasyon) yukarı doğru hareketlenme gözlenecektir. Bu gibi durumlarda hane halkında, gelecekte fiyatı artacak ürünleri şimdiden satın alma eğilimi görülecek, bu eğilim enflasyonu tetikleyici bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır.

Sermaye hareketleri, ekonomik büyüme, döviz kuru hareketleri gibi ekonomik belirleyiciler, cari işlemler hesabı üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Özellikle reel döviz kuru, enerji, fiyatları, faiz oranları özel ve kamu kesimi yatırımları, yabancı sermaye hareketleri vb. cari işlemler hesabının temel dinamikleri ekonomik gelişmişlik seviyesi farklılıkları nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı olabilmektedir. Türkiye ekonomisinde 2001 krizinden sonraki yıllarda iç talep düşüşü nedeniyle düşen cari açık 2006 yılından sonra tekrar önem kazanmıştır. Dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz sonrasında yaşanan global genişletici maliye politikaları sonucunda Türkiye'ye yönelen yabancı sermaye çokluğu nedeni ile düşük kur vasıtasıyla ithalatta önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bunun neticesinde yüksek cari açık ve yüksek ekonomik büyüme oranları Türkiye ekonomisinde görülmüştür (Çiftçi, 2016:130). Diğer taraftan bireyler/hane halkları kimi ihtiyaçlarını karşılamak için bankaların konut, taşıt ve tüketici kredilerini kullanırlar. Ödemeler dengesinde olumsuz yönde verilerin olduğu bir durumda yerel parada görülecek değer kaybıyla birlikte hane halkının alım gücünde düşüş görülecektir. Hane halkı bazı ihtiyaçlarını (gezi, eğlence, yeme içme barınma) karşılamak adına hane halkınca banka kredilerine yönelim gerçekleşecektir. Kısa vadede ekonomide talep artışı, orta vadede ise kredi geri ödemelerinden dolayı ekonomide talep yetersizliği görülecektir. Bu gibi durumlarda talep yetersizliği nedeniyle ilgili ekonomide durgunluk söz konusu olacaktır. Karar alıcıların ekonomide oluşabilecek ekonomik durgunluğa karşı genişletici maliye politikaları

uygulamaları neticesinde bireyler kredi faizlerinde düşüş olacağı beklentisiyle kredi taleplerini erteleme eğilimi de gösterebilirler. Diğer taraftan ödemeler bilançosunda görülecek bir ödemeler bilançosu fazlası durumunda ekonomide oluşacak olumlu bakış açısıyla birlikte bireylerin portföylerini çeşitlendirmek adına borsalar aracılığıyla çeşitli şirketlerden hisse alımına da yönelebilirler. Görüleceği üzere ödemeler bilançosunun genel yapısı ve ödemeler bilançosunu oluşturan ana hesaplar ile ana hesapların alt kalemlerinin etkileri hane halkının ekonomik kararlarında önemli derecede etkilidir. Ödemeler bilançosuna ait veriler hane halkının tasarruflarını nasıl değerlendireceklerini, ekonomik konjoktüre bağlı olarak nasıl ekonomik kararlar alacaklarını belirlemektedir. Hane halkının aldıkları ekonomik kararlar ise kredi talep tutarlarını, fiyatların genel düzeylerini, döviz kuru değerlerini, etkilemektedir. Bu etkilerde ekonomideki karar alıcıların, uygulayacakları ekonomik politikaları doğrudan etkilemektedir. Örneğin Türkiye ekonomisinde 2021 yılının son çeyreğinde, hane halkını döviz talebini düşürme amaçlı olarak kur korumalı mevduat hesapları oluşturulmuş, hane halkının döviz yönlü talepleri Türk lirasına yönlendirilmiştir.

Grafik 1: Enflasyon- Banka Kredileri (Hane halkı) ilişkisi

TCMB(EVDS) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Grafik 1'de Türkiye ekonomisine ait son 12 yıllık veriler gösterilmiştir. Sağ ekseninde Tüketici Fiyat Endeksinin (TÜFE) son 12 yıllık değişimi, sol ekseninde ise hane halkının son 12 yıldaki (2010-2021) toplam kredi kullanımı gösterilmiştir. Yukarıdaki açıklamalara uygun olarak tüketici

enflasyonundaki artışlarla birlikte gerçek kişilerin banka kredilerini kullandığı görülmektedir. 2012-2016 yıllarında banka kredileri ile enflasyon yatay bir seyir izlerken, 2018 -2019 yılları arasında TÜFE’de azalış gözlenmiş ve hane halkı kredi talebi hafif yükselmiştir.2019 yılından sonra dünya genelinde yaşanan COVID-19 salgını neticesinde Türkiye ekonomisinde birçok iş yeri geçici süreyle kapanmıştır. Hane halklarına yapılan doğrudan desteklerin arttığı bu dönemde bireylerin kredi taleplerinde artışlar gözlenmiştir. Yine burada belirtmek gerekir ki banka kredilerinde yaşanan artışlar, ihtiyaç sahibi bireylere verilen devlet kaynaklı desteklere rağmen hane halkının banka kredilerine yönelmesi bireylerin kriz öncesi alışkanlıklarının etkisi ve gelecekte kredi faiz tutarlarında görülebilecek artış beklentisi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Yine ticari kredilere ulaşmada sıkıntı çeken bireylerin ticari faaliyetlerin devamı için tüketici kredilerine yönelmiş olma ihtimalide hane halkı kredi taleplerine etki edeceği unutulmamalıdır.

Grafik 2: Cari Açık Banka Kredileri İlişkisi

TCMB(EVDS) verileri baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2’de sol ekseninde Türkiye’de yerleşik gerçek kişilerin yabancı para mevduatlarının toplamı TL (Türk Lirası) cinsinden gösterilmiştir. Grafik 2’nin sağ ekseninde Türkiye ekonomisine ait ödemeler bilançosunun cari işlemler alt hesabının yıllara göre değişimi (TL) verilmiştir. İlgili veriler 2012-2021 yıl aralığına ait yıllık verilerdir. Grafik 2’de görüleceği üzere gerçek kişilerin yabancı paraya olan talepleri sürekli artmıştır. Türkiye ekonomisindeki cari açık yıllara göre dalgalı bir seyir izlemişse de artan bir trendde olduğu açıktır. Türkiye ekonomisinde gerçek kişilerin

dövizle olan taleplerinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi, Türkiye ekonomisinde kronikleşen cari açık sorunudur. Ülke ekonomisinin dövizle sürekli ihtiyaç duyar bir halde olması, Türk lirasında değer kaybına neden olmaktadır. Tasarruflarını koruma amacıyla bireyler güvenli liman olarak yabancı para birimlerini seçtikleri Grafik 2'den anlaşılmaktadır.

1.2.2 Ödemeler Bilançosunun İş Dünyasındaki Önemi

Bir ekonomide üretim faaliyetinde bulunan yapılar denince akla ilk gelen büyük ölçekli üretim organizasyonlarıdır. Bu tür yapılar hem mali yapıları hem kredi bulma becerileri yönünden büyük avantaja sahip olduklarından bağlı oldukları ekonomideki dalgalanmalara karşı duyarlılıkları azdır. Diğer taraftan bu tür büyük ölçekli yapıların ulus üstü bir yapıya sahip olduklarından bir ülkedeki ekonomik daralmaları başka bir ekonomideki ekonomik genişlemelerle telafi etme imkânına da sahiplerdir. Yine bu tür büyük ölçekli yapılar ilgili oldukları ekonomide yaratılan katma değer büyük bir bölümünü karşılamaktadırlar.

TOBB'un (2020) Türkiye Kobileri' raporuna göre Kobiler istihdamın %73,8, toplam cironun %64,5'ini, toplam ihracatında %56,2'sini Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) tarafından yapıldığını belirtmektedir. Raporu farklı bir açıdan değerlendirecek olursak büyük ölçekli şirketlerin istihdamın %26,2'sini toplam cironun %35,5'ini, toplam ihracatın %43,7'sini yaptıkları anlaşılmaktadır. Büyük ölçekli bu yapılar uyguladıkları üretim yapılarıyla da buldukları ekonomideki ekonomi politikalarına da doğrudan veya dolaylı olarak etki etme gücüne de sahiptirler.

Ulus üstü şirketlerinin en önemli özelliklerinden biri de sermaye hareketlerini hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirebilmeleridir. Diğer bir özellikleri ise ulus üstü şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelere kendi üretim politikalarını dayatmalarıdır. Ulusal ekonomilerin ulus üstü şirketlere olan bağımlılıkları nedeniyle ulus üstü şirketle ülke ekonomisi arasında oluşabilecek bir üretim ve satış politikası farklılıkları ulus üstü şirketlerin arzu ettikleri yönde desteklenmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum ulus üstü şirketlerin ilgili ülkenin egemenlik anlayışını

sınırlandırmasına neden olmaktadır (Kuşat, 2020:233). Diğer taraftan büyük ölçekli yapıların ekonomideki etkileri büyük olsa da sayısal üstünlükleri yoktur. Gelişmiş ve gelişmekte ve olan ülkelerde sayısal veriler incelendiğinde büyük çoğunluğunda küçük ve orta boy üretim kapasitesine sahip yapıların girişimciliğin ve istihdamın %75-90'nını karşıladıkları görülmektedir. Konya Ticaret Odası için Aksümer 'in (2015) yılında yazdığı rapora göre İngiltere ekonomisinin %99,9 Almanya ekonomisindeki işletmelerin %99 KOBİ'lerden oluşmaktadır.

Bir ekonomide büyük ölçekli üretim yapıları dışında küçük ve orta boy olarak tanımlanan üretim yapıları da vardır bu yapılar ise (KOSGEB, Ekim 2020)' göre 2020 yılındaki toplam girişimlerin %99,8'i Kobiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine Kobiler 2020 yılındaki istihdamın %72 sini toplam cironun ise %49'unu karşılamışlardır. Yine 2020 yılı toplam ihracatının %36,4 ve 2020 yılındaki toplam ithalatın %24 KOBİ'ler tarafından yapılmıştır. KOBİ'lerin bu özelliklerin yanı sıra büyük ölçekli şirketlerden farklı olarak dezavantajları vardır.

Akademi iktisada (t.y) göre bu dezavantajlar:

1. KOBİ'ler ihtiyaç duydukları kredi tutarlarına ulaşmakta zorluklar yaşamaktadırlar.

2. KOBİ'lere tahsis edilen kredi faizleri büyük şirketlere verilen kredi faizlerine göre kredi faizleri yüksek olmaktadır.

3.KOBİ'lere verilen kredi vadeleri bir yıl veya bir yıldan az olmaktadır.

4. KOBİ'ler krediye teminat göstermede sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Bu dezavantajlara ilave olarak döviz kurlarındaki oynaklığa ve enflasyonist ortama karşı kırılgan bir yapıda olmalarını da KOBİ'lerin dezavantajları arasındadır. Bir ekonomideki üreticileri kapasitelerine göre büyük ölçekli ve KOBİ'ler olarak iki 'ye ayırmak mümkündür. Bunlardan büyük ölçekli üreticiler mali yapılarındaki sağlamlık ve finansmana ulaşmaktaki becerileri ile ön plana çıkarken; KOBİ'ler finansman, enflasyon, faiz, gibi ödemeler bilançosundan doğrudan etkilenen birçok değişkene karşı kırılgan bir yapıya sahiptirler.

Ödemeler bilançosunda açıklanan rakamlar tüm iş dünyasını etkilemektedir. Açıklanan rakamlar ekonominin geleceği ile ilgili algılar oluşturduğundan iş dünyası bu algılara göre yatırım pozisyonu almaktadır. Büyük şirketler ödemeler bilançosundaki açıklara karşı üretim kapasitelerini daraltma veya üretimlerini başka ekonomilere kaydırma, işçi sayısını azaltma, ilgili ekonomideki şirketi kapatıp başka ekonomilere taşınma gibi önlemler alabilmektedir.

Yatırımları durdurma oranları ekonomik kriz dönemlerinde, normal ekonomik dönemlere oranla üç kat artmaktadır. Bunun temel nedeni ise ekonomik kriz dönemlerinde oluşan geleceğe dair belirsizlik durumudur (Dikili & Tunçsiper, 2010:9). KOBİ'lerin büyük şirketlerin üretim politikalarını uygulamaları çok zordur. KOBİ'ler ekonomilerde görülebilecek cari açık veya dış ticaret açıkları gibi olumsuz verilerden ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Genişletici maliye politikalarının ekonomide aktif olduğu dönemlerde firmalarının borç yükü azalmaktadır. Bu dönemlerde nakit akışının artması nedeniyle firmaların kredi risk oranları düşmektedir. Bu durum bankaların kredi arzını arttırmaktadır. Ekonomik daralma dönemlerinde ise firmaların yüklendiği borçların maliyeti artmaktadır. Parasal politikalar ise firmaların bilançolarında doğrudan değişiklik yapmaktadır. Kredi faiz oranları ise büyük şirketlerden ziyade krediye bağımlı olan küçük firma yatırımlarını etkilemektedir (TCMB, 2013:6). Örneğin dış ticaret açığının olduğu bir ortamda yabancı paranın yerli paraya karşı değerlendirilmesi beklenir. Böyle bir ortamda karar alıcıların faizleri yükseltip döviz kurundaki artışı yavaşlatma politikası izleyebilirler. KOBİ'lerin büyük bölümünün finansman kaynağı olarak banka kredilerine yöneldiği düşünülürse, yüksek kredi faizlerine karşı KOBİ'lerin mali yapıları bozulacaktır.

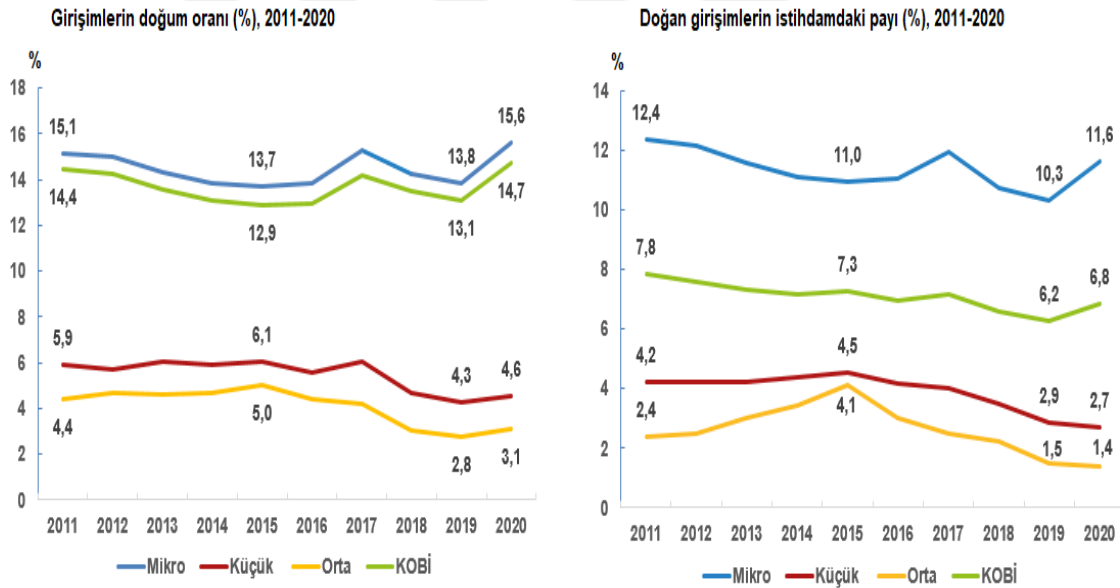
Dünya ekonomisinde gözlenen durgunluk, uluslararası ticaretle bütünleşen tüm ekonomileri etkileyecektir. Böyle bir ortamda Türkiye ekonomisinin etkilenmemesi düşünülemez. Yatırım finansmanı ve borç ödemelerine yönelik ihtiyaç duyulan dış kaynak finansmanı zorlaşmaktadır. Özellikle ekonomik kriz ortamlarında reel piyasalar olumsuz etkilenmektedir. Durgunlukla birlikte ürün talebinde görülen azalışlar hem firmaların ihracat potansiyellerini etkilemekte hem

döviz cinsinden olan borçların zamanında ödenmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle döviz borcuna sahip KOBİ'lerin üzerinde ekonomik krizlerin etkisi yıkıcı olmaktadır (Ban, Güzel & İltaş, 2010:63).

Faiz oranları, reel döviz kuru, sermaye hareketleri, ekonomik büyüme gibi birçok değişken cari açık üzerinde etkili olmaktadır. Uluslararası rekabet gücü ve döviz kuru ile yakın ilişki içinde olan cari işlemler hesabı dışa açık ekonomiler için önemli bir gösterge olmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen yükselişler ithal malların fiyatlarını etkileyerek, ithal mala olan talebi düşürmektedir. Döviz kurunda meydana gelen düşüşler ise tersi bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Döviz kuru ile ithal mallar arasında ters bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. (Sağdıç & Duman, 2021:214). Örneğin Türkiye ekonomisinde görülecek bir dış ticaret fazlası veya cari fazla ile birlikte TL'nin yabancı para birimlerine karşı değerlendirileceği beklenir. Değerlenen Türk Lirasıyla birlikte ithal ürün taleplerinde artış olacaktır. Özellikle ekonomik büyüme dönemlerinde görülen düşük banka kredileri, iş dünyasının finansman sorununu büyük oranda karşılamaktadır. Bu gibi durumlarda başta KOBİ'ler olmak üzere reel sektör artan iç ve dış talebe karşı üretim kapasitelerini ve işçi sayılarını artıracaklardır. Ekonomik büyüme dönemlerinde ekonomideki üretici kesiminin, büyümeye yönelik yatırım politikaları uygulamaları beklenir. KOBİ'lerin ekonomik büyüme dönemlerinde, gözlenen girişimci artışı nedeniyle KOBİ sayılarının hızla arttığı görülmektedir. Diğer taraftan ekonomideki karar alıcıların artan ithal ürün talebini düşürmek adına ithalat kotalarına, gümrük vergileri gibi ithal ürün talebini kısıtlayıcı tedbirler alabilirler. Bu tedbirler ise ekonomide bir baskı unsuru olarak ekonomik büyümeyi frenleyici bir etki gösterebilir. Her ne kadar böylesi bir durumda ürün talebinin iç piyasaya kayacağı düşünülse de ithalatı engelleyici herhangi bir politika ithal ürüne rakip olan yerli ürünün fiyatının da artmasına neden olacağından ürün talebinde bir düşüş söz konusu olacaktır. KOBİ'lerin kısıtlı finansman imkanları ve kırılgan yapıları düşünüldüğünde böylesi bir durumda düşecek olan taleple birlikte üretim politikalarında ve yatırım politikalarında değişikliğe giderek var olan mali durumu korumaya veya yapısal olarak küçülmeye yönelmeyi tercih edebilirler.

KOBİ'lerin 2019 yılındaki yeni girişimci sayısı, toplam Kobi girişimci sayısının %13,1 olurken KOBİ'lerde yeni girişimcilerin istihdam oranı ise toplam KOBİ'lerin istihdam oranınının 6,2 si olmuştur. 2020 yılında ise bu oranlar KOBİ'lerde yeni girişimci oranı %14,7, istihdamda ise %6,8 olmuştur (TÜİK, 2021: Par 9).

Grafik 3: Girişimlerin doğum sayısı ve istihdamdaki payları

Kaynak: TÜİK 2021

TÜİK'in 2021 yılında yayınladığı Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri-2020 raporu incelendiğinde 2011-2015 yılları arasında KOBİ'lerin istihdamdaki paylarının sürekli arttığını görmekteyiz. Bu zaman aralığında Türkiye ekonomisinde hem devlet teşvikleri hem de finansman kolaylığı KOBİ'lerin ekonomide gelişmesine olanak sağlamıştır. Türkiye ekonomisinde KOBİ'lerin istihdamdaki payı 2020 yılında ise en düşük seviyesindedir. Bunun en büyük sebebi 2019 yılında başlayan COVID-19 salgın hastalığının dünya ekonomilerini bir

ekonomik krizin içine sürüklemesidir. Dünya genelinde görülen ekonomik daralmalar neticesinde hemen hemen tüm dünya ekonomilerinde, ekonomik büyümede zayıflıklar görülmüştür. İlgili raporda 2020 yılında KOBİ'lerin istihdamdaki paylarının düşmesi, KOBİ'lerin ekonomik krizlere karşı ciddi bir şekilde kırılgan olduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde girişimcilerin doğum oranları ise 2019 yılında en düşük seviyelerine gelirken, 2020 yılında küresel krizlerin etkilerinin zayıflamasıyla birlikte tekrardan artmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere ödemeler bilançosunda açıklanan rakamlar, ilgili ekonominin belirli bir zaman dilimi içinde ekonominin nasıl bir değişime uğradığını göstermektedir. Ayrıca ödemeler bilançosuna ait veriler ilgili ekonominin gelecek yıllarına dair ekonominin hangi doğrultuda hareket edeceğine dair ipuçları verdiğinden iş dünyası, üretime dair politikalarını bu verilere göre revize etmektedir. Olası bir kriz veya ekonomik büyüme ortamında KOBİ'lerin büyük işletmelere oranla daha hassas oldukları görülmektedir.

1.2.3 Ödemeler Bilançosunun Devletler Nezdinde Önemi

Ödemeler bilançosunun devletler nezdinde neden ciddi manada takip edildiğinin cevabını vermek için öncelikle devlet ekonomilerinin dış alemle olan ekonomik etkileşimin dönemsel değişimlerin neyi ifade ettiğinin açıklanması gerekmektedir.

Örneğin Türkiye ekonomisinde kronikleşen, cari açık sorununun nedenleri incelendiğinde dış ticarete açık verilmesi, enerjide dışa bağımlılıktan kaynaklanan enerji ithalatı, tasarrufların yatırımları karşılama oranının düşük olması ve reel döviz kurunda uygulanan politikalar olarak sıralanmaktadır. (Yiğit & Açıkalın, 2019:323-340).

Bu nedenlerden biri olan dış ticaret açığı: Türkiye ekonomisinde aylık/yıllık dönem içinde ihracat rakamları -ithalat rakamları farkının negatif olması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye ekonomisinin dış alemle olan ticari etkileşimi sonucunda Türkiye ekonomisine giren döviz miktarı, Türkiye ekonomisinden çıkan döviz miktarından küçüktür. Karar alıcılar, ödemeler bilançosunda dış ticaret açığı tespit etmeleri durumunda; Türkiye ekonomisinde oluşacak döviz açığına, döviz

açığı nedeniyle yabancı paralara karşı değer kaybeden Türk lirasına (TL), TL'deki değer kaybıyla birlikte pahalılaşsın ithal ürünlere (özellikle ithal ara mallar) ve pahalılaşsın ithal ürünlerle birlikte artan enflasyona karşı çözüm yolları bulmak zorunda kalacaklardır.

Döviz kuru politikaları ülke ekonomilerinde toplam talep ve arzı doğrudan etkilemektedir. Bir ekonomide para arzının arttığı durumlarda, ülke reel faiz oranları düşeceğinden portföy yatırımcılarının karlılık oranları düşecektir. Karlılık oranları düşen yabancı yatırımcılar ise ülkeyi terk etmeye başlayacak ve ülkeden döviz çıkışı gerçekleşecektir. Döviz çıkışıyla birlikte Yerel paranın yabancı paraya karşı değeri düşeceğinden, ülke ürünlerinin yabancı ürünlere karşı fiyatı ucuzlayacaktır. Nihayetinde ihracat artacaktır. Nominal kurlardaki kur değişimlerinin etkilediği oranda ihracat ve toplam talep etkilenecektir. Döviz kuru yükselişleri, ithal malları pahalılaştıracağından, ülke enflasyonunda artışlar gözlenecektir. Döviz kurundaki artışlarla birlikte toplam arz düşerken, fiyatlar genel düzeyi yükselecektir (TCMB, 2013:7). Karar alıcıların savundukları iktisat politikaları farklılaşsa da genel beklenti TCMB'nin faizleri yükselterek ülke ekonomisine döviz girişi sağlaması bu yolla döviz açığını kapatması olacaktır. Yine karar alıcıların ithal ürünlere olan talebi kıstak adına ithal ürünlere kısıtlama getirmesi, ithal ürün vergi tutarlarını yükseltmesi gibi politikalara yönelmesi de beklenebilir.

Yine cari açığın nedeni olarak gösterilen döviz kuru politikasının teorik ilişkisi ise özetle: enerji başta olmak üzere ara malı ile sermaye malları Türkiye ekonomisinde ithalatın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu yüzden döviz kurundaki dalgalanmalar Türkiye ekonomisinde ithalat oranlarını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bu durum Türkiye ekonomisini döviz kuru şoklarına karşı hassas bir noktaya taşımaktadır. Reel efektif döviz kurlarındaki yükselişler yerli para biriminin değerini arttırdığını anlatmaktadır. Bu durum ülke ihracatına dayalı net gelirleri olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak reel efektif kur arttığında cari açığın negatif etkilenmesi beklenmektedir. Reel efektif kurundaki düşüşler ise ithalatı arttıracığından Türkiye ekonomisinde dış ticaret dengesini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle ekonominin döviz kuruna olan bağımlılığını etkileyen ekonomik politikaların önemli olduğu görülmektedir (Kara& Baş ,2019:22). Döviz kurundaki

artışlarda TL'deki değer kaybıyla birlikte ihracat artmakta; döviz kurundaki düşüşte ise TL'nin değeri artmakta bu seferde de ithal mallar ucuzlamakta ve ithalat artmaktadır. Diğer taraftan Türkiye ekonomisinde ara mal ihtiyacının büyük bölümü de ithal edilmektedir. Yine döviz kuru politikalarının enflasyon ve tasarruflar üzerinde de etkileri vardır. Artan döviz kuruyla birlikte enflasyon artacak ve artan enflasyonla birlikte tasarrufların oranı da azalacaktır. Karar alıcıların döviz kuru politikalarında döviz kurundan etkilenen ihracat, ithalat, enflasyon, tasarruf bileşenlerini bir bütün olarak değerlendirip döviz kuru politikalarını belirlemeleri beklenir. Bu bileşenlerden birinin veya birkaçının ihmal edilmesi durumunda ödemeler bilançosunda ülke ekonomisinde bozulmalar görülecektir. Döviz kurunun etkilediği başka bir alan ise, çeşitli nedenlerden dolayı devlet kurumları veya özel sektörün dış borçlanma durumudur. Döviz kurundaki düşüş ve yükselişler yapılmış olan dış borçlanmanın, borçlanma maliyetini doğrudan etkileyecektir.

Bir ekonomide üretimin artması ekonomik büyümeyi gerçekleştirir. Üretimin gerçekleşebilmesi ise sermayeye bağlı olmaktadır. Türkiye ekonomisinde ise ara sermaye malları ithal edilmektedir. Bu durum enerji açığını negatif etkilemektedir. Türkiye ekonomisi ise üretim için gerekli olan enerji miktarında sektörlere göre farklılık göstermekle birlikte %70 oranda dışa bağımlı bulunmaktadır. Bu durum ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini karşımıza çıkarmaktadır (Yanar& Kerimoğlu, 2011:193). Enerjide dışa bağımlık Türkiye'nin doğrudan dışa bağımlığı olduğu bir piyasayı anlatmaktadır. Türkiye ekonomisinden net döviz çıkışına neden olan enerji ihtiyacı, cari açığın nedenlerindedir. Karar alıcılar ödemeler bilançosu verilerini takip ederek, ekonomide ithal edilen enerji miktarının döviz tutarı karşılığını tasarruflarla karşılamak zorundadırlar.

Yenilebilir enerji kaynakları Türkiye enerji politikalarında önemli bir yere sahiptir. Enerjide kurulu güç bakımından Türkiye dünyada 12., Avrupa'da ise 5. Sıradadır (MFA, 2021: par 8). Karar alıcıların bu zorunlu durum karşısında alternatif enerji kaynaklarına (rüzgâr enerjisi, güneş enerji sistemleri) ulaşma politikaları geliştirdikleri görülmektedir.

Bir diğer neden olan tasarruflar ise ekonomilerin finansal sistemin sürekli ihtiyaç duyduğu ve ülke ekonomilerin gelişmesi, için bir ön şart olan bir üretim

faktörünü ifade etmektedir. (Hamarat& Özen, 2015:48). Tasarruf kıtlığı devlet ve özel sektörün yapacakları yatırımlarda tasarruf oranlarının yetersiz kalmasını ifade eder. Böylesi durumlarda karar alıcıların, yapılacak yatırımlarda karar alıcıların dış borçlanmaya baş vurması, özel sektörün yapacağı dış borçlanmalara devlet garantisinin getirilmesi gibi politikalar uygulaması, doğrudan yabancı yatırımları destekleyici politikalara uygulaması (vergi muafiyeti, doğrudan teşvikler) gibi alternatif politikalara yönelmeleri alabilecekleri kararlar arasındadır.

Türkiye’de yatırımlar dış borçlanmayla gerçekleşmektedir. Yerli tasarruflar yatırımlar için yeterli olmamaktadır. Bu durum cari açığı olumsuz etkilemektedir (Göçer, 2013:220). Son zamanlarda Türkiye ekonomisinin de büyük bütçeli olan hava alanı, otoyol, köprü, tüneller gibi yatırımlarda özel sektörün dış finansman kaynağıyla proje yatırımları yaptığı, karar alıcıların ise vergi teşvikleri, yolcu, araç garantileri ile büyük bütçeli projelere garanti getirdiği görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde görülen mali dalgalanmalar ekonomik krizlerin etkisiyle ödemeler bilançosu dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz durumlara karşı alınan tedbirler ise yetersiz kalmaktadır. Özellikle ödemeler bilançosundan kaynaklanan sorunlar, ülkelerin amaçladığı büyüme oranları ile ekonomik kalkınma politikalarını sekteye uğratmaktadır. Bu durum hızlı sermaye hareketleri nedeniyle ülke ekonomilerini dış spekülative rantlara karşı özellikle döviz kuru rantlarına karşı ülkeleri savunmasız bırakmaktadır. Bu savunmasızlık hali gelişmekte olan ülkelerdeki kur dalgalanmalarının önemli bir sebebini oluşturmaktadır. Kurlardaki belirsizlik ile Ödemeler Bilançosundaki dengesizlikler ise ülkenin mali gelişim düzeyi göstergeleri olan sigortacılık faaliyetlerini, yatırım şirketlerini, emlak piyasalarını zor durumda bırakmaktadır (Özker, 2011:21).

Türkiye ekonomisinde cari açığın bazı nedenleri özetlenmiştir. Karar alıcıların ödemeler bilançosu rakamlarına bakarak tespit edilen sorunların çözümüne yönelik ekonomik politikalar üretmektedirler. Diğer taraftan karar alıcıların alacakları kararlarda sadece ülke ekonomisinin verilerini ilgilendiren ödemeler bilançosu verilerini değil, küreselleşen dünyayla birlikte birbirini ciddi manada etkileyen diğer ülke ekonomilerini de incelemek mecburiyeti içindedirler. Diğer

ülkelere yapılacak yatırımlar, verilecek borçlar hibeler, diğer ülkelerde çıkması muhtemel krizler de ülke ekonomisi için olumlu/olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Örneğin Meksika ve Güney Kore krizleri sermayenin hızlı bir şekilde ekonomik şok geçiren ülke ekonomilerinde ayrılabilceğini göstermiştir. Meksika ve Güney Kore krizlerinden önce döviz kurlarında dalgalanmalar meydana gelmiş ve ilgili merkez bankalarının müdahaleleri sonucunda Meksika ekonomisinde yaşanan krizde 11 milyar dolar, Güney Kore krizinde ise 15 milyar dolarlık bir kayıp gerçekleşmiştir. Yine bazı IMF yöneticileri öncü göstergelerin varlığı durumunda, bazı hesaplamaların zor ve karmaşık olması nedeniyle ekonomik krizlerin öncü göstergelerinin belirlenmesi ve erken uyarı sistemin yaygınlaştırılması konusunda uzlaşa birliği oluşturmuşlardır. (Çatanoluk, 2009::35-39). Diğer taraftan petrol fiyatlarındaki artış üretim maliyetlerini arttıracığı ve böylece enflasyon üzerinde etkili olacağı için ekonomik büyümeyi frenleyici etki gösterecektir. Yine petrol fiyatları nedeniyle yaşanacak krizler ekonomilerde belirsizlik ortamı oluşturacağından yatırımları da etkileyecektir. (Kamacı& Göktaş, 2020:548) Petrol varil fiyatlarında yaşanan oynaklıklar, Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı birçok ülkeyi, ekonomik zorluklarla karşı karşıya bırakacaktır. Petrol varil fiyatlarının düşmesi ödemeler bilançosu verilerine olumlu yansıtacak cari işlemler hesap açıklarını azaltacaktır. Yaşanacak bir petrol krizi ise enerji maliyetlerini büyüterek ödemeler bilançosu dengesini alt üst edecektir.

1.3 Ödemeler Bilançosunun Özellikleri ve Yapısı

1.3.1 Ödemeler Bilançosunun Özellikleri

(Seyidoğlu, 2016)'ya göre ödemeler bilançosunun:

- a. Ülkeye yerleşik olup olmama,
- b. İşlemlerin ekonomik olması,
- c. Aktif ve pasif hesaplar barındırması,
- d. İkilik özelliğine sahip olması,
- e. Otonom ve denkleştirici işlemlere sahip olması gibi özellikleri vardır.

Ödemeler bilançosunun özelliklerinden biri olan, ülkede yerleşik olma durumu: ekonomik işlemlere sınırlama getirme amacıyla düşünülmüş bir düzenlemedir. Ödemeler bilançosunu ülke sınırları içinde yapılan ekonomik faaliyetlerle sınırlandırır. Bu sınırlar ödemeler bilançosuna ekonomiklik özelliği kazandırır. Ülke sınırları içerisinde dış alemle yapılan tüm ekonomik aktivitelerin kaydının tutulacağını belirtir. Önemle belirtmek gerekir ki bu kayıtlar belirlenmiş bir dönem aralığındaki ekonomik aktivitelerin kayıdır. Örneğin Türkiye ekonomisinde tutulan bu kayıtlar izlenerek ülkenin dış ticaret verilerine ait değişimler belirlenir. Bu durum ödemeler bilançosuna akım değişken özelliği kazandırır.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki ülkede yerleşik olma durumu ile ülke vatandaşı olma durumu aynı anlama gelmemektedir. Ülke vatandaşı olduğu halde yurt dışında bulunan bireylerin ekonomik faaliyetleri buldukları ülkenin ödemeler bilançosuna kaydedilecektir. Yine ülkede bulunan yerleşik olmayan yabancıların satın aldıkları ürünler (ekonomik aktiviteler) de kayıt altına alınıp ihraç mal niteliğinde kaydedilecektir. Ülkede bulunan yabancı menşeli şirketlerin durumu ise ülkedeki yerli şirketlerin durumuyla aynı statüde kabul edilip yerleşik kabul edilir. Yerleşik olmaktan kasıt: ülke sınırları içinde geçicilikten ziyade sürekli bir durumda ekonomik aktivitelerde bulunma anlaşılmalıdır. Ödemeler bilançosunda yerleşik olma durumunun istisnaları mevcuttur. Örneğin yabancı diplomatlar kendi ülkelerinde yerleşik kabul edilmektedirler. Bu diplomatların yaptıkları ürün alımları da ihracat işlemi olarak kaydedilir. Yine uluslararası şirketlerde çalışanlarda bu kapsamda değerlendirilir. Yine serbest ticaret bölgeleri ana ülkelerin toprağı sayılsa da bu bölgelerde yerli firmanın yabancı bir firmayla yapacağı mal alım satımları ihracat veya ithalat olarak değerlendirilecektir (Seyidoğlu, 2016:86)

Ülkenin dış alemle yaptığı ticarete bir açıklık veya fazlalık durumu ortaya çıkar. Fazlalık durumu oluşturan alt hesaplar ödemeler bilançosunda aktif hesapları genel olarak alacaklı hesaplar olarak kabul edilirken, açıklık oluşturan hesaplar ise pasif hesaplar genel olarak borçlu hesaplar olarak kabul edilir.

Ödemeler bilançosunda yapılan işlemler alacaklı ve borçlu işlemler olarak çift kayıt sistemine uygun olarak tutulur. Genel olarak alacaklı işlem kayıtları cari işlemler hesabında: mal veya hizmet ihracını, finans hesaplarında ise borç artışlarını

gösterirken borç niteliğindeki hesap kayıtları ise cari işlemlerde mal veya hizmet ithalini finans hesaplarında ise borç azalışlarını göstermektedir (TCMB, 2021a:3-4).

Alacaklı işlem gruplarında nadir olarak döviz girdisi yerine mal girdisi veya yerleşik kişilerin borçlarının artması durumu da gerçekleşebilir. Dolaylı sermaye girişinin gerçekleştiği işlem durumlarında mal girişinin, vadeli ihracat alma işlemlerinde ise yerleşik kişilerin dış aleme olan alacaklarının artmasına örnek gösterilebilir. Yine aynı şekilde borç kaydı gerektiren işlemlerde dış dünyaya artan borcu temsil etmektedir (İzdeş Türkoğlu, 2010:9). Bu durumda ödemeler bilançosunun kayıt sisteminin alacaklı ve borçlu hesapların oluşturduğu bir analitik kayıt sistemi olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Yine ödemeler bilançosunda alacaklı hesaplarda istisnaları olmakla birlikte ülkeye döviz girişi olurken ülkeden mal çıkışı, borçlu hesaplarda ise istisnaları olmakla birlikte ülkeden döviz çıkışı olurken ülkeye mal girişi olduğu kabul edilmektedir. Bu durum ödemeler bilançosunun ikilik özelliğinin bir sonucudur. Bahsedilen istisnai durumlar ise: ülkeden döviz çıkışına neden olduğu halde ülkeye herhangi bir ürünün girmediği durumları ifade eder.

Son olarak ödemeler bilançosunda çizgi altı ve çizgi üstü olarak adlandırılan otonom ve denkleştirici işlemler söz konusudur. Ödemeler bilançosunda otonom işlemler cari işlemler, sermaye ve istatistiki farklar hesaplarını kapsarken, resmi rezervler hesabı ise denkleştirici işlemler olarak kabul edilmektedir. Otonom işlemler çizgi üstü işlemler, denkleştirici işlemler ise çizgi altı işlemler olarak kabul edilmektedir (Akbulut, Keskin, Sarıkan& Saraç ,2016:7). Bunlardan ilki olan otonom işlemler, dış alemlerle olan ticaretin rakamsal yansımaları gösterirken, denkleştirici işlemler ise ülkenin resmi hesaplarındaki değişimleri göstermektedirler. Ülke merkez bankasının piyasaya yaptığı müdahalelerin net değişimini gösteren denkleştirici hesaplar resmi rezervlerdeki net değişim tutarlarını ortaya koyar. Otonom işlemler ise ekonominin doğal halindeki değişimleri göstermektedir. Bu yüzden otonom işlemler var olan bir durumu yansıttığından denkleştirici bir işlem olarak kabul edilmemektedir. Denkleştirici hesapların en önemli özelliği ise otonom işlemlerde meydana gelen dengesizlikleri dengelemek için kullanılan hesaplar olmasıdır. Örneğin serbest piyasada oluşacak bir döviz darboğazında merkez bankası resmi rezerv hesaplarını kullanarak piyasanın ihtiyaç duyduğu döviz miktarını sağlar.

Yapılan döviz satışıyla otonom işlemlerde oluşan döviz açığı denkleştirici işlemlerle giderilmiş olmaktadır.

1.3.2 Ödemeler Bilançosunun Yapısı

IMF 6. El kitabında ödemeler bilançosu istatistikleri üç bölümden oluşmaktadır. Cari işlemler, finans hesabı ve sermaye hesabı şeklindedir. Ekonomik aktivite akımları sermaye hesabı ile cari işlemler hesaplarında izlenirken, dengeleyici bir hesap olarak finans hesabı cari işlemler hesabı ile sermaye işlemleri toplamının kaynağını oluşturmaktadır. Ödemeler bilançosunda varlık edinimi ve yükümlülüğünü göstermektedir (Küçükefe & Demiröz, 2016:160).

Bir ülkede belirli bir zaman dilimi içinde birbirinden farklı birçok ekonomik işlem gerçekleşmektedir. Yapılan bu işlemler birbirinden çok farklı mahiyette olabilmektedir. Bu farklı özellikteki işlemlerin kolay bir şekilde ulaşılabilir ve farklı yorumlara mahal vermemesi için ortak özelliklerine göre sınıflandırılması gerekmektedir. Bu sınıflandırmalar doğrudukları sonuçlara göre yapılmaktadır. (Akdoğan, 2016:81)

Ekonominin günlük yaşamında birbirinden farklı birçok işlem gerçekleşmektedir. Yapılan bu işlemlerin ödemeler bilançosunda takip edilebilmesi için ekonomik işlemlerin ortak özellikleri kullanılarak sınıflandırılmaya gidilmiştir (sermaye hareketleri, ithalat-ihracat işlemleri, turizm gelirleri vb.) bu sınıflandırmalar ödemeler bilançosunun ana hesap kalemlerini oluşturmaktadırlar. Her ana hesap kalemi ise kendi içinde ayrı sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Ana hesap grupları otonom işlem özelliği gösteren cari, sermaye ve finans hesapları, ile denkleştirici hesap özelliği gösteren resmi rezervler, istatistiki farklar hesabı olarak adlandırılmıştır.

1.3.2.1 Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler kalemi ülke ekonomisinin genel görünümünü özetleyen ve ülke ekonomisinin gelecek yıllarda yapacağı yönelimleri hakkında ipuçları veren önemli hesaplardandır (Ordu, 2008:9). Ödemeler bilançosunda ki alt ana hesaplardan olan cari işlemler bölümü görünür ticaret olarak ta adlandırılmaktadır. Özellikle cari işlemler hesabında bulunan mal ticareti ülke ekonomisinin temel göstergelerinden

sayılmaktadır. Genel olarak ülke ekonomisinin var olan durumu cari işlemler hesabı verilerine göre yorumlanmaktadır. Yine genel olarak cari işlemler hesabı verileri ülke ekonomi politikalarını doğrudan etkileyen önemli alt kalemlere sahiptir. Cari işlemler hesabı:

- Mal Ticareti
- Uluslararası Hizmet ve Gelirler
- Karşılıksız Transferler
- Cari Transferler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mal ticareti: Bir ülkenin en önemli döviz kazanma yolu ihracattır. İhracattan elde edilen gelirlerle ithalat için gerekli döviz miktarı veya belirli bir oranı finanse edilmektedir. İthalat ihracat farkı dış açık/fazla kavramıyla tanımlanmaktadır. İthalat tutarı ihracat tutarından fazla ise dış açık, ihracat tutarı ithalat tutarından fazla ise dış fazla olarak adlandırılır (Gündem, 2008:46). Ülke ithal malları ile ülke ihraç mallarının tutar kayıtlarının tutulduğu hesap birimidir. Ülkenin dış ticaret rakamları, ülkenin dış ticaret dengesi hakkında bilgiler vermektedir. İhracat rakamlarının ithalat rakamlarına eşit olması durumunda bir dış ticaret dengesinden bahsedilir. Bir fazlalık ve açıklık durumunda ise dış ticaret açığı veya dış ticaret fazlası durumu söz konusu olmaktadır. Ayrıca ihraç mallar ülkeye döviz girdisi sağlarken, ithal mallar ülkeden döviz çıkışına neden olmaktadır. Bu sebeple mal ticareti verileri ülkenin döviz durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Uluslararası Hizmetler kalemi: dış alemle yapılan inşaat hizmetleri, turizm, sigorta işlemleri bankacılık faaliyetleri ile ülkenin yurt dışında yaptığı hizmetler ve şirketlerin yurt dışında aldıkları kimi hizmetlerin kayıtlarının takip edildiği hesap kalemleridir. Uluslararası hizmetler ve gelirler kaleminde birbirinden farklı birçok hesap kalemi bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisi çeşitli nedenlerden dolayı dış ekonomilerden hizmet talep edebileceği gibi hizmet ihracı da gerçekleştirebilir. Bu hizmetler genel olarak sigortacılık faaliyetleri, makine alım satımı veya makine bakım onarımları, inşaat ve telekomünikasyon ve yazılım bilgisayar hizmetleri, telif haklarının kullanımı ile ilgili hizmetler, seyahat kültürel hizmetleri, resmi hizmetler ve son olarak diğer hizmetler olarak oluşmaktadır. (TCBM, 2021b:7)

. Bu kalemlerden önemli olanları:

- Ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerde yaptıkları turizm faaliyetleriyle yabancı bireylerin ülkeye yaptığı turizm faaliyetleri turizm kaleminde,
- İnşaat hizmetleri kalemi: yabancı kökenli şirketlerin ülkede yaptıkları inşaat faaliyetleri ile ülke şirketlerinin yabancı ülkelere yaptıkları inşaat hizmetlerinin kayıtlarının tutulduğu hesap olurken,
- Finansal hizmetler: finansal hizmetlerde önem arz eden, ülke bankalarının yurt dışında faaliyet alanları ile ilgili yaptıkları davranışlar ile sigortacılık faaliyetleri
- Ülkenin yurt dışı devlet işlerinde yaptıkları harcamalar (eğitim, tanıtım, elçilik, memur maaşları) resmi hizmetler hesabında
- Son olarak ulaşım araçlarıyla dış ülkelere yapılan mal taşımacılığı ile yolcu taşımacılığın tutulduğu uluslararası taşımacılık kalemleri bulunmaktadır.

Tek yanlı transferler ve faktör gelirleri:

Cari işlemler hesabının ikinci alt grubunu hizmet ticareti oluşturmaktadır. Hizmet ithal ve ihracatını ifade etmektedir. Cari işlemler hesabının son alt grubunu tek yanlı transferler oluşturur. Bu kalem hesaplarının en önemli özelliği işçi gelirleri ve giderleridir. Yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkeye gönderdikleri paralar ile yerleşik kişilerin yurt dışına gönderdikleri paraların kaydının tutulduğu hesap kalemidir (Büyüksahin, 2003:17). Devletlerin, özel şirketlerin kimi vakıf ve bireylerin herhangi bir mal karşılığı olmadan yurtdışına çeşitli nedenlerle (kıtık, salgın hastalıklar, deprem, sosyal kültürel faaliyetler, uluslararası bağımsız kuruluşların kimi faaliyetleri) yaptıkları karşılıksız yardımların kayıt altına alındığı hesap birimidir. Tek yanlı transferler hesabında ülkeden net döviz çıkışı olduğu için ilgili hesap kaleminde borçlandırılarak kayıt altına alınmaktadır. Faktör gelirleri ise esas olarak uluslararası sermaye yatırımlarının kaydının tutulduğu önemli bir hesap kalemidir. Ülkede bulunan yabancı kökenli şirketlerin ana merkezlerinin bulunduğu ülkeye yaptıkları kar transferleri ile yapılan dış borçlar ve dış ülkelere yapılan faiz ödemeleri bu kalemin önemli kayıt hareketlerini oluşturmaktadır. Yine çeşitli nedenlerle ülke dışında geçici süreyle bulunan bireylerin (mühendis, doktor) hizmet bedeli olarak ülkeye transfer ettikleri gelirleri ve kimi şirketlerin dış aleme yaptıkları

hizmet yatırımlarından elde ettikleri gelirler veya faiz gelirleri de bu kalemin önemli kayıt hareketlerini oluşturmaktadırlar.

1.3.2.2 Finans, Sermaye Hesabı

Bir ekonomide yerel düzeyde veya dış alemde yapılan ticarete yapılan yatırımların, toplam kredi hacminin ve çeşitli nedenlerle yapılan para transferlerinin takip edilmesi gerekmektedir. Finans ve sermaye hesabı bu gerekliliğin bir sonucudur. Yine belirtmek gerekir ki ülke ekonomisine giren ve dış aleme akan sermaye hareketlerinin sermaye hesabına kaydedilmesi genel olarak doğru bulunmaktadır. Fakat IMF tarafından yapılan yakın tarihli değişiklikle sermaye ve finans hesabı olarak ayrılması yoluna gidilmiştir. (Seyidoğlu, 2016:94)

Sermaye hesabı esas olarak sermaye ithal ve ihracının izlendiği hesap kalemidir. Ülkede bulunan yerleşiklerin diğer ülkelere yaptıkları kısa veya uzun süreli yatırımlar ile yabancı ülkelere aktarılan fonların kaydını içermektedir. Ödemeler bilançosunun karakteristik özelliği olarak ülkeden çıkan bir sermaye hareketi borçlandırılarak kaydedilirken, ülkeye gelen sermaye hareketleri ise alacaklandırılarak çift kayıt sistemine uygun olarak kaydedilir. Günümüzde sermaye hareketleri karmaşık bir yapı kazanırken çok hızlı hareket edebilme özelliği de kazanmıştır. Sermayenin karmaşık yapısına rağmen, sermaye genel olarak uzun vadeli sermaye ve kısa vadeli sermaye hareketleri olarak iki grup olarak değerlendirilmektedir. Uzun vadeli sermaye hareketleri genelde ülkeye yapılan doğrudan yatırımları kastetmektedir. Yine bazı menkul değerlerin alım satımı ile ilgili gelir ve giderlerin bu hesap biriminde kaydedilmektedir.

Kısa süreli sermaye hareketleri ise süresi bir yıldan az olan bonolar ihracata yönelik verilen krediler gibi kısa süreli ve hızlı bir şekilde likiditeye dönüştürülebilen sermaye hareketlerini tanımlamaktadır.

1.3.2.3 Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler hesabı ülke merkez bankasının parasal hareketlerinin (dış borçlanma, iç piyasaya yönelik yerli para hareketleri, döviz alım satımı) gibi izlendiği hesap kalemidir. Rezerv varlıklar altın, SDR, IMF opsiyon rezervleri ve diğer rezervler varlıklardan oluşmaktadır (Şanal, 2020 :21). Altın: merkez bankasının

kasasında olan altınları, SDR: IMF tarafından oluşturulan ve üye olan ülkelere kotaları oranıyla dağıtılan rezerv birimini, IMF rezerv opsiyonları: üye ülkelere verilebilecek hazır durumda bekletilen kredi tutarlarını, Diğer Rezerv Varlıklar: rezerv varlıklar sınıflandırılması dışında kalan rezerv birimlerini temsil etmektedir. Merkez bankasının kontrolünde olmayan bir rezerv varlığın çeşitli yollarla merkez bankasının kontrolünde olması durumun da kullanılan kavramı anlatmaktadır (TCMB, 2021a:11).

Resmi rezervler hesabı tabiatı gereği denkleştirici işlemler olarak gösterilmektedir. Otonom işlemlerde meydana gelen açıkların finansmanında karar alıcılar, çeşitli yollarla yapılabilecek devlet borçlanması yerine merkez bankası kaynaklarını kullanmaya karar verirse resmi rezervler hesabından yapılan işlemlerle otonom işlem kaynaklı açıkları denkleştireceklerdir. Örneğin otonom özellik gösteren işlemlerde meydana gelen bir açık (cari açık, dış ticaret açığı) durumunda ülkede döviz açığı durumu ortaya çıkacaktır. Bu durumda ülke parası değer kaybedecek yabancı paralar değerlenecektir. Ülke merkez bankası fiyat istikrarını ve ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesi adına piyasaya döviz satışı gerçekleştirecektir. Olası durumda otonom işlemlerdeki döviz açığı giderilirken resmi rezervler hesabında da bir azalış meydana gelecektir. Diğer taraftan otonom işlem gösteren hesaplar bir fazlalık (cari fazla, dış ticaret fazlası) durumunda ise yukarıdaki durumun tersi gerçekleşecektir. Ülke merkez bankası piyasa işlemleri yoluyla döviz alımı gerçekleştirecektir. Resmi rezervler hesabında bir artış olurken yine otonom işlem gösteren hesaplarda denge sağlanacaktır.

1.3.2.4 İstatistik Farklar Hesabı

Ödemeler bilançosunda kaydedilen bir hesap, çift kayıt tekniğine uygun olarak kaydedilen bir hesap kalemi; bir hesap kelemine alacaklandırırken başka bir hesap kalemini ise aynı tutar üzerinden borçlandırmaktadır. Bu nedenle ödemeler bilançosunda sermaye ve cari işlem hesaplarının toplamı finans hesabı toplamını vermesi (denk olması) beklenmektedir. Buna karşın hesap kayıtlarında farklı kaynaklardan yararlanılması fiyat değerlemeleri ve ölçme işlemlerinde farklı zamanların etkili olması nedeniyle hesap toplamlarında farklar oluşabilmektedir. Bu farklar hesabından, sermaye hesabı, finans ve cari işlem toplamının çıkarılması ile

sonuçlandırılmaktadır. Oluşabilecek farklar ise net hata ve noksan kalemine işlenmektedir. (Akbulut, Keskin, Saraç & Sarıkan, 2016:20)

Otonom işlem özelliği gösteren hesapların kayıtları (cari işlemler hesabı, finans sermaye hesabı) çeşitli nedenlerden dolayı gerçek değerinden az veya fazla olabilmektedir. Bundan dolayı otonom işlem hesapları ile denkleştirici işlem hesapları zıt işaretli olarak her zaman birbirine eşit çıkmaz. Örneğin ithal veya ihraç edilen mallar ile ilgili düzenlenen formlarda vergiden kaçınma, ürünü saklama gerekçeleriyle malın cinsi veya değeri yanlış yazılmış olabilir. Bu gibi bazı olumsuz durumlar nedeniyle ekonominin aylık/yıllık gerçek gelir ve giderleri ödemeler bilançosundaki hesap kayıtlarıyla uyuşmamaktadır. Bu uyuşmazlık durumu istatistiki farklar hesabı ile kapatılmaktadır.

Bölüm 2

DIŞ TİCARET KAVRAMI

Hemen hemen tüm ülkelerin ana hedeflerinden biri ekonomik kalkınmanın kendi ekonomilerinde gerçekleştirilmesidir. Ülkeler bu hedeflerine ulaşabilmelerinin en önemli yolu ise dış ticaret işlemleri olarak görülmektedir. Dış ticaret sayesinde ülkeler hem ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte hem de dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmektedirler. Bu yüzden her ülke dış ticaret ile ilgili olan her konuda kısıtlayıcı veya teşvik edici politikalar üretmektedirler (Ertekin & Kutlu, 2000:224). Dış ticaretin en önemli ayağı ise ithalat ve ihracat işlemleri olmaktadır. Ülkelerin genel politikaları tüm olanakları kullanarak ihracatı oranları yükseltmek olurken ithalat noktasında ise zorunlu mallar ve ham maddelerle sınırlandırılmaktadır. Diğer taraftan ülke ekonomisinde üretim imkânı varken başka ekonomilerde daha ucuz elde edilen ürünlerin ithalatına yönelmektedirler. Dış ticarete sermaye hareketleri ise doğrudan veya dolaylı yatırımlarla paranın dolaşımını ifade etmektedir. Kısaca dış

ticaret işlemlerinde kasıt: mamul malın ihracat ve ithalatı ile para veya parasal değeri olan kıymetli evrakların dış alemde dolaşımı ile ilgilidir. Bu çalışmada konu edilen ithalat ve ihracat kavramlarına değinilecektir.

2.1. İhracat Nedir ve Neden Önemlidir?

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın en önemli dayanağı ihracat olmaktadır. İhracatla birlikte faktör kullanma becerileri gelişen ekonomilerin döviz gelirleri de artmaktadır. Bu yolla ihtiyaç duyulan ara mallar ile yatırım için gerekli olan mal gruplarının ithalatı da kolaylaşmaktadır. Ayrıca ithalatla birlikte ülke istihdam oranlarında da iyileşmeler görülmektedir. Diğer taraftan ihracatla birlikte mal üretiminde uzmanlaşan devletler hem kendi rehalarını yükseltmekte hem de global ölçekte refah seviyelerinin iyileşmesine katkıda bulunmaktadır (Şeker & Şimdi, 2018:487). En kısa tanımıyla ihracat dış pazarlara ürün satmak olarak tanımlanmaktadır. Günümüz devletlerinin sosyal ve ekonomik seviyeleri dikkate alındığında hiçbir ülkenin kendi kendine yetecek derecede bir kabiliyeti yoktur. Yine herhangi bir ülkenin üretim faktörleri kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir durumda değildir. Bu durumda ülkeler üretmedikleri her ürünü ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk ekonomiler arasında mal ihracı ve bilgi ihracının akışkan olmasını sağlamaktadır.

Ülkelerin sermaye stoku, teknolojik kapasiteleri ve üretim sistemleri ihracat değer endeksi üzerinde ciddi, etkilere sahiptir. Ülke ekonomilerinde görülen cari açık sorunları ithalat değer endeksindeki artışlara bağlı olarak zaman içinde yeterli düzeyde kapatılamadığı görülmektedir. Ülkeler teknolojiye ve yoğun üretim mekanizmalarına yapacakları yatırımlarla ithalat değer endeksinin daha üst seviyelere getirebileceklerdir (Akcan, 2019:12). Diğer taraftan devletler ürün ithalini gerçekleştirebilmek için gerekli olan döviz miktarını da sahip olmak zorundadırlar. Ülkeler, gerekli olan döviz miktarını ise genel olarak sahip oldukları zengin hammadde kaynaklarını işleyerek ve üretiminde uzmanlaşma yoluna giderek ürettikleri malları yurt dışı piyasalarında satarak karşılarlar veya ülkeler, jeopolitik konumu, ülkenin ekonomik kalkınmışlığı, sahip olduğu teknolojik gelişmişlik durumu gibi birçok değişkene bağlı olmak koşuluyla doğrudan yatırımlar alabilirler.

Doğrudan yatırımlar kimi zaman hammaddeye sahip olmaksızın yapılacak teknolojik yatırım tutarında ülkeye döviz girdisi sağlamaktadır.

Bu yüzden özellikle imalat sanayisindeki firmaların üretim devamlılıklarının sürdürülebilmesi, teknolojik gelişme ve devamında gelecek olan araştırma ve geliştirme çalışmaları için öz kaynakları ve ciddi devlet teşviklerinin yanında kredi ihtiyaçlarının da karşılanması önem arz etmektedir. Ayrıca ihracatta söz sahibi olan ve ihracatın lokomotifi durumunda olan imalat sanayinin kredi tutarları ile üretim endeksi ve ihracat oranları arasındaki ilişki analizi bilinmezliğini korumaktadır. (Haykır & Aydın, 2019:516). Nihayetinde her ülkenin amacı ülkelerinde ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ekonomik büyüme ise ülkelerin ihracat tutarıyla doğrudan ilintilidir. İhracat kapasitesi artan ekonomilerin enflasyon, işsizlik, faiz gibi makro ekonomik verileri olumlu bir seyir izlemektedir. Artan üretim kapasitesi ile birlikte ortaya çıkan yeni iş alanları istihdamı arttırırken, geliri artan devletler altyapı yatırımlarına yönelmekte (yol, havaalanı, AR-GE yatırımları vb.), bireylerin ise alım güçlerinde artış gerçekleşmektedir. İhracatla birlikte devletler hem ekonomik büyüme için hem de ekonomik kalkınma için gerekli olan parasal kaynağı elde etmiş olmaktadır.

Ekonomik büyüme kişi başı düşen yıllık reel gelirdeki artış olarak nitelenmektedir. Ekonomik büyümenin en önemli dinamiklerinden biri ise ihracat olmaktadır. İhracat yoluyla kişi başı düşen yıllık kazanç arttırmaktadır. Böylece ekonomik büyüme desteklenmektedir. Bu yolla ihracat toplumsal refahı da arttırdığından makro ekonomik değişkenler üzerinde önemli pozitif etkiler göstermektedir. Ayrıca ihracatta ürün sepetini çeşitlendirmekse ihracat potansiyeli üzerinde önem teşkil etmektedir. Yapılan akademik araştırmalara göre ihracatta ürün çeşitlendirmeye gitmek hem ihracat gelirlerini fazlalaştırmakta hem de ihracatta sürekliliği sağlamaktadır. Ayrıca bir ekonominin kendisinden daha az gelişmiş bir ülkeye göre ihracatta daha fazla ürün çeşitlendirmesine gittiği görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı ihracat ve ihracatta ürün çeşitlendirmesi ekonomide karar alıcıların dikkati çekmektedir (Çeviker & Taş, 2011:2). İhracat kavramı her ülke için önemli olmakla birlikte ülkelerin ekonomik ve teknolojik gelişmişliği ihracata bakış açılarını etkilemektedir. Yeterli teknolojik gelişmeye sahip ülkeler katma değeri

yüksek teknolojik ürünlerde ihracat yaparken gelişmekte olan ülkeler, altyapı eksikliği, teknolojik altyapıdaki eksiklikler nedeniyle katma değeri yüksek ürün ihracatını yapmakta zorlanmaktadır.

İhracata dayalı ekonomi profiline tercih edilmesinin en büyük nedenlerinden biri ilgili ekonomilerde işsizlik sorununun süreklilik arz etmesidir. Bu tür ekonomilerde genel beklenti ihracat artışıyla beraber ekonomik verimliliğinin ölçek ekonomisi desteklemesi ve bunun neticesinde yeni istihdam alanları oluşmasıdır. Yine yapılacak olan aramalı ve hammadde ithalatının artması yoluyla da yeni istihdam alanları oluşacaktır. Diğer taraftan ithal mal girişi ekonomide rekabetçiliği geliştireceği için üretim serçelerine canlılık getirecektir (Ayhan, 2018:118). İhracata dayalı üretim politikalarında ihracat oranlarındaki artışlarla birlikte, ihracatın ekonomide görülen işsizlik sorunu üzerinde pozitif yönde etkide bulunması beklenir. Üretim için gerekli olan aramalı ve hammadde ithalatı ise ekonomide üretim artışı sağlayacağından ekonomide sektörlerin istihdam kapasiteleri üzerinde olumlu etkide bulunacaktır. Ayrıca ithal mal girişlerinde görülen genişlemeler yerli üreticinin daha rekabetçi ve daha canlı üretim süreçleri içinde olmasını sağlayacaktır.

Önemli ihraç ürünleri arasında petrol olan ülkeler, yapabildikleri kadar petrol satma ve daha çok maddi kaynak elde etme hedefindedirler. Bu hedef neticesinde elde edilecek maddi kaynaklarla ihtiyaçlarını giderecek ve daha fazla mal ithal edeceklerdir. Bu anlayış tüm ülkeler için geçerli olduğu düşünülürse sonuçta dünya dış ticaretinin sürekli yükseleceği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Yine bu mücadele sonucunda alıp satılan mal adeti birbirine eşit olmak zorundadır. Tersisi durumunda satılan malın alınan maldan sürekli az olması durumu söz konusu olacaktır. Kısa dönemlerde aksi durum söz konusu olsa bile uzun dönemlerde alınan malın satılan mala eşit olması zorunludur. Bu eşitlik sağlanmaz ise eşitliğin negatif tarafında olan devletlerin geleceği esir edilmiş olmaktadır. Harcamaları gelirinden düşük olan devletler ise iflas etmektedirler (Dereköy, Özalp & Saldıraner, 1990:59). Gelişmekte olan ülkeler için ihracat yolu genel olarak: ithal edilen hammaddeyi veya üretmedikleri kimi ara mallarını yerel kaynaklarla işleyip dış pazara sunma şeklinde olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin katma değeri düşük mal ihracatları nedeniyle

elde ettikleri ihracat gelirlerinin çoğu yüksek teknolojili ürün ithalatına veya ihtiyaç duyulan enerjiye harcanmaktadır.

Uluslararası ekonomiye entegre olmuş ekonomilerde ihracat ve ithalat ekonominin işleşi noktasında önemli birer bileşen olmaktadır. Özellikle aramalı ihtiyacı karşılayan ithalat üretim devamlılığını sağlamada hayati önem arz etmektedir. Üretim süreçleri sonucunda yurt dışına satılan ürünlerden elde edilen gelirler ise döviz kazandırıcı özelliktedir. Bu kazançlar yatırım finansmanı, yeni girdi ihtiyacı ve diğer birçok alt yapı harcamasının önünü açmaktadır. Bu etkileşim makroekonomik birçok bileşenin birbiriyle olan bağlantılarının güçlü ilişki içinde olduğunu göstermektedir (Konak, 2020:58-60). Gelişmiş ülkeler ihracatlarında ciddi döviz geliri elde ederken, elde edilen gelirler alt yapı yatırımları ile AR-GE yatırımlarına ayrılmaktadır. Genel olarak cari hesaplarında denge /fazla oluşan gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik sıkıntılardan uzak bir seyir göstermektedirler.

Üretim süreçlerindeki teknolojik ilerlemeler öncelikle üretim girdi maliyetlerinde iyileşmeleri gerçekleştirecektir. Görülen verimlilik artışları ile sağlanan ekonomik büyüme verimli kaynak kullanımının önünü açacaktır. Verimlilikte görülen bu gelişmeler olumlu dışsallık sağlayarak birçok sektörün gelişmesine katkı sağlayacaktır (Kılıç& Dilber, 2019:150). Ülkelerin ekonomik büyüklüğü fark etmeksizin sahip olduğu üretim faktörleri neticesinde elde ettiği mal ve hizmetler, ekonominin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak büyüklükte olmamaktadır. Ekonomide görülen üretim yetersizlikleri nedeniyle ülkeler, üretim faktörlerinin tüm olanaklarını kullanarak üretilebilecek her şeyi üretmek gayreti içinde olmaktadır. Ülke ekonomisinin üretilmediği mal ve hizmetler ise ithalat yoluyla ülke ekonomisine kazandırılıp tüketilmektedir. Her ülkenin bu gayretler içinde olması durumu ise ülkeleri ithalat ve ihracat bileşenleri noktasında ciddi bir yarış içine sürüklemektedir.

2.2. Ülkelerin İhracatını Etkileyen Faktörler:

Devletler çeşitli nedenlerden dolayı ülke ihracatı ile ithalatına engeller çıkarabilmektedirler. Her ne kadar ülke dış ticaretlerinin uluslararası anlaşmalarla veya ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticari anlaşmalarla koruma altına alınmış

olsa da ülkelerin kimi zaman siyasi gerginlikleri, kimi zaman yaşanan ekonomik krizleri veya toplumsal hassasiyetleri ile toplumda baş gösteren salgın hastalıklar, deprem, sel gibi doğa olaylarını gerekçe göstererek ülke ihracatı ile ithalatına kısıtlamalar getirebilmektedirler. Daha öncede değindiğimiz üzere ekonomide elde edilen sonuçlar salt bir değişken üzerine inşa edilemez; ülke ekonomileri devletlerin siyasi rekabetleri, ekonomik çıkarları ile ülkede veya herhangi bir devlette yaşanabilecek deprem, salgın hastalık, iç karışıklık gibi birçok değişkenden etkilenmektedir.

2.2.1. Siyasi Faktörler:

Kimi zaman ülkeler siyasi gerginleri nedeniyle diğer ülke mallarına ambargo uygulayabilmektedir. Ülkelerin kısa veya uzun vadeli hedef politikaları gereği başka ülkelere uyguladıkları ekonomik ambargolar hem ambargoya uğrayan ekonominin ihracat yapmasını engellemekte hem de ambargoya uğrayan ekonomiye ihraç mal satan birçok şirketin ihracatını sekteye uğratmaktadır.

Örneğin Anadolu Ajansının (AA) (2021)' e göre ABD'nin Çin Halk cumhuriyetine bağlı bazı teknoloji şirketleri ile Çin Hazine Bakanlığı ve bazı hükümet kuruluşlarına yaptırım uyguladığını, yine TRT haber (2022)'ye göre siyasi gerginlikler nedeniyle Avrupa Birliğinin (AB) Rusya'ya ekonomik ambargo uyguladığı belirtmektedir. İlgili habere göre Rusya kamu bankaları Avrupa finans sisteminden dışlanırken üretimde kullanılan bazı hassas teknolojiye sahip makinaların ihracatına engel konulmaktadır.

Suriye'de yaşanan siyasi kriz, Suriye topraklarını kullanarak Orta Doğu'ya mal taşıyan lojistik firmalarını doğrudan etkilemektedir. Lojistik firmalarının faaliyetlerinin başka rotalara kaydırma bilme imkanları olsa da sınır geçişlerinde istenen gerekli evrakların teminleri, lojistik firmalar için bir sorun oluşturmaktadır. Suriye siyasi krizini öngöremeyen veya önlem alamayan firmaların faaliyetlerinde görülen aksamalar ile birlikte yaşanan maddi kayıplar bu şirketleri ekonomik anlamda zor duruma sokmaktadır. Ayrıca bu firmaların ekonomik kayıpları neticesinde krediye ulaşma becerileri de zorlaşmaktadır (Alpaslan, 2012:10).

Devletlerin bu yönde aldıkları kararlar hem dünya ekonomi tedarik yollarına hem de devletlerin kendi aralarındaki ticaret hacimlerinde ciddi düşümlere neden olmaktadır. Yine ülke ekonomilerin mal ihraç ettikleri ülkelerde meydana gelebilecek bir iç savaş durumu ile bu devletin başka bir devletle olabilecek bir devletler arası savaş durumu ise ihracatçı ülkenin ihracat rakamları üzerinde doğrudan etkilidir. Suriye devletinde 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı, Suriye'ye ihracatta bulunan tüm ülke ekonomilerini etkilemiştir.

2.2.2. Ekonomik Faktörler:

Tarife dışı engeller her ekonominin uygulamasına göre farklılaşmaktadır. Bunun ana nedeni ülkelerin ticari hayatta uyguladıkları politikaları ile yapılan birçok anlaşmadan kaynaklanan esneklikle ilgilidir. Bunun sonucu olarak tarife dışı engeller, ticaret tarifelerinin yerini alarak uluslararası ticareti etkilemektedir. Yine her ekonominin kendine özgü yapısı da ihracat üzerin de etkili olmaktadır. (Zeybekci, 2016:3). Ülkeler kimi zaman dünya ekonomik görünümün gidişatı nedeni ile kimi zaman ise ülke ekonomisinde uygulamak istedikleri politikalara göre, bazen ekonomilerinde ihracat ve ithalat teşvikleri uygularken, bazen de ihracatı ve ithalatı kimi ürünlerde engelleme yolunu seçebilmektedirler. İthalat kısıtlamalarında genel görünüm genelde ithal edilen malı yurt içinde üreten firmaların korunması veya ülke dışına döviz çıkışını azaltmak gerekçeleri ile olabilmektedir. Bu tür kısıtlayıcı politikalar da ülkeye ihracatta bulunan diğer ülke şirketlerini, ciddi ekonomik kayıplarla karşı karşıya getirmektedir. Yine ülke içinde üretilen kimi ürünlerin ülke ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaması veya kimi mamul mallarının üretiminde kullanılan kritik hammadde (pamuk, buğday) olması durumunda ülke karar alıcıları tarafından bu tür malların ihracatına engeller konabilmektedir. Bu tür kısıtlayıcı engeller: gümrük tarifeleri, kotalar, tarife dışı engeller, çıkarılacak kanunlarla oluşturulacak teknik mevzuat zorlukları gibi birçok yolla ortaya konmaktadır. Yine ülke ekonomileri, ülke ihracatını geliştirmek adına ihracat teşvikleri verebilmektedir. Kimi zamanda ülke ekonomileri aramalı ithalatına dayanan ihracat modellerinde üretimde kullanılacak aramalı ithalatında şirketlerin maliyetlerini düşürmek adına gümrük vergileri kimi mallarda kaldırma yoluna gidebilmektedir. Böylece ihraç

edilecek malın yurt dışı piyasa fiyatında rekabet avantajı sağlama hedefi ortaya konmaktadır.

Ülkelerin dış ticaret hacimlerinde tarife dışı engellerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Dış ticarete uygulanan kotalar, zorlaştırıcı teknik mevzuatlar, sağlığa yönelik önlemler, anti dumping ve sübvansiyonlar gibi tarife dışı engeller, standart gümrük tarifelerine kıyasla uluslararası ticareti daha çok etkilemektedir. Tarife dışı engeller ihracat potansiyelimizi negatif etkilemekte ve yeni pazarlara ihracatta bulunmamızı engellemektedir (KUTSO, 2015:1). Uluslararası ticaret büyük oranda Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) öncülüğünde yapılan uluslararası antlaşmalarla kesin kurallara bağlı olsa da bu kurallar özellikle gıda ürünlerinde çerçeve anlaşma özellikleri göstermektedir. Uluslararası antlaşmaların birçoğu ülkelerin veya devlet birliklerinin kendi aralarında alacakları kararlara göre uygulanmaktadır. Bu yüzden devletler düzeyinde ilgili maddelerin uygulanışında farklılıklar görülmektedir.

Uluslararası ticarete yön veren anlaşma ve kurallar hukuku DTÖ'nün anlaşmalar ve anlaşmalar üzerine bina edilen hukuk kurallarından oluşmaktadır. Bu anlaşmalar ve hukuk kuralları taraf her ülke üzerinde bağlayıcı olsalar da ilgili devletlere birçok noktada esneklikler kazandırmaktadır. 1994 yılında kabul edilen gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması ise DTÖ bünyesinde yapılan anlaşma ve hukuk kurallarını tamamlayıcı özelliği olmakla birlikte uluslararası ticareti birçok konuda kolaylaştırmış ve anlaşılır hale getirmiştir (Utaş, 2019: par 3). Dış ticaretin geliştirilmesi ve korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin en önemli özellikleri ihraç edilecek malların halkın sağlığını koruması ve halk sağlığına zarar verici etkilerin olmaması üzerine kuruludur. Bu durum ihraç mallarının birçok teknik düzenlemelerle denetlemesinin de önünü açmıştır. Bir ülke, ülkeye gelen ithal malın halk sağlığını riske ettiği veya malın istenen standartlarda üretilmediğini iddia ederek malın ülke sınırları içine girişine izin vermeyebilir veya bir süreliğine gümrükte bekletebilir. Bu gibi durumlarda ihraç edilmiş mal ülke içine girişine izin verilmezse ihracatçı şirket ekonomik zarara uğrayacaktır. İhraç malın gümrükte belli bir süre bekletilmesi ise ihracatçı şirket için hem zaman kaybı hem de maliyet artışı getirebilecektir. Özellikle ihraç mal, çabuk bozulabilen bir özellikteyse ihracatçı şirket ciddi maddi zararlarla karşı karşıya kalabilmektedir

İthal edilen ürünlerin halk sağlığını bozucu etkide olmaması ülkelerin genel politikaları arasında yer almaktadır. Bu politikaların bir gereği olarak ithalata söz konusu ürünlerde bazı teknik düzenlemeler ile ürünün üretim aşamalarını gösteren belgeler istenmektedir. Buna rağmen kimi zaman uygulamada amacını aşan durumlarla karşılaşmaktadır. Ülkeler çeşitli nedenlerden dolayı insan sağlığını konu alan düzenlemeleri amacı dışında kullanıp uluslararası ticareti olumsuz etkileyen davranışlarda bulunmaktadırlar. İhracatta karşılaşılan bu olumsuz durumlara karşı önlemler alınması düzenli bir ihracat politikamız için oldukça önemlidir. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021: par 1).

Ülkelerin ekonomide uyguladıkları bazı gümrük politikaları ile ithal ürünlerde şart koştukları ürün kriterleri ülke ithalatlarında daraltıcı etki göstermektedir. Bu gibi durumlarda ise yerli üreticinin hem üretim kapasitesi artmakta hem de pazar hakimiyeti pekişmektedir. Yine bu tür durumlarda şart koşulan ürün standartları yerli üreticiyi başka bir yerli üreticiyle beraber çalışmaya zorlamakta veya yerli üreticiyi anlaşmaya dayalı pazara giriş yöntemlerine yönlendirmektedir (Sağlam, 2019:17). Yasal düzenlemeler ve tarife dışı yöntemlerin dışında ülke ihracatını etkileyen diğer bir faktör ise ihracatçı şirketin finansman sorunlarıdır. Büyük ölçekli şirketler, planlı programlı yapısı ve kredilere ulaşma kolaylıkları sayesinde finansman sorunu yaşamazken; KOBİ'lerin finansmana ulaşma becerileri, ekonomideki kredi faizleri ile döviz kurunun konumuna göre belirlenmektedir. Yüksek faizli ortamlarda finansmana ulaşmada zorluklar yaşayan KOBİ'lerin ihracat performansları da düşük olmaktadır. Yine döviz kurundaki dalgalanmalarda KOBİ'lerin ihracatını etkilemektedir. Özellikle ithalata dayalı ihracat modeline sahip Türkiye gibi ülkelerde yüksek döviz kuru, ithal edilen ara malını dolaylı olarak pahalılaştırmaktadır.

Sabit döviz kurunun ticarete sağladığı en önemli faydalarından biri, geleceğe yönelik fiyat belirsizliğini büyük oranda ortadan kaldırmasıdır. Diğer taraftan sabit kur politikasının olumsuz tarafı ise bu politikaya duyulan güvenin sarsılması durumunda gerçekleşebilecek bir sermaye kaçıışı durumunda yaşanabilecek bir devalüasyonun hem mal fiyat istikrarını hem de ekonominin makro ekonomik

göstergelerinde yaratacağı tahribattır. Yapılan akademik araştırmalarda sabit kur politikası ile ticaret dengesi ilişkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir (Demirbaş, 2014:290). Yine belirtmek gerekir ki ülke parasında yaşanan değer kaybıyla birlikte dış piyasada ihraç edilen mala olan talebin artacağına yönelik görüşler de mevcuttur. Bu durum mamul malda kullanılan ithal ara girdinin miktarı ve döviz cinsinden tutarına göre değişmektedir. Üretilen mamuldeki ithal girdi miktarı ne kadar az olursa dış piyasadaki fiyat değeri de düşük olacağından ihraç mala olan talepte artacaktır. Yine ihraç maldaki ithal ara mal girdisi yüksek oranda olursa ihraç malın birim maliyet tutarı artacaktır. Bu durum ise ihraç malı dış piyasada pahalı hale getireceğinden ihraç ürüne olan talebi de azalacaktır. Maliyeti artan ihraç malının rekabet avantajı zedeleneceğinden ihracatçı şirketlerin ihracat performansları gerilemektedir.

2.2.3. Toplumsal Faktörler:

Çetin, Genç, Köse, Topçu, & Karlı, (2021)'e göre Bartın ilimizde KOBİ'ler üzerine yaptıkları araştırmalarında KOBİ'lerin ihracat yapabilmek için yeterli Pazar araştırması yapmadıklarını, ihracata yönelik yetişmiş eleman bulmada sıkıntılar yaşadıklarını, yasal düzenlemeleri engel olarak gördüklerini, mal ihraç edilen ülkenin sosyokültürel yapısının işletmeler tarafından sorun olarak algılandıklarını araştırmalarında belirtmişlerdir.

Ülke ihracatlarını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesine şirket yönetici ve çalışanlarının ihracata yönelik davranış ve tutumlarıdır. Şirket yöneticilerinin ihracat yapacakları ülkenin piyasa koşullarını hakkındaki bilgileri, pazar araştırmaları, ürün pazarlama stratejilerinde ülke ihracatı üzerinde etkili olmaktadır.

2019 yılında Çin'de ortaya çıkan COVID-19 sağlık krizi 2020 yılında küresel bir salgın olarak tanımlanmıştır. Ülke yöneticileri bir taraftan halkın sağlığını koruma amaçlı politikalar yürütürken diğer taraftan salgının ekonomik etkilerini hafifletici önlemlere yönelmişlerdir. Yaşanan ekonomik krizler birçok şirketi etkilemiş ve nihayetinde şirketler maliyetleri hafifletmek adına işçi maliyetlerini azaltma politikası uygulamışlardır. Bu sebeple çalışma şartlarından yararlanma hafifletilerek yaygınlaşması sağlanmıştır. (Eser, 2022:95-114). İhracat üzerinde etki olabilecek bir diğer husus ise çeşitli nedenlerden dolayı. (Salgın hastalıklar, iç karışıklıklar)

ülkelerin sınır giriş çıkışlarını kapatmalarındır. Örneğin 2019 yılında dünya genelinde meydana gelen COVIT-19 virüs salgını neticesinde hemen hemen tüm dünya ülkeleri sınırlarını bazı istisnalar dışında giriş ve çıkışlara kapatmak zorunda kalmıştır. Salgın hastalık nedeni ile üretime ara veren fabrikaların çokluğu dünya tedarik ağının ciddi bir şekilde aksamasına neden olmuştur. Salgınla beraber başlayan süreçte ülke kamu giderleri özellikle yapılan karşılıksız yardımlar nedeniyle artmıştır. Ülke ekonomilerinde görülen daralmalarla birlikte işsizlik oranları artmış enflasyon ise yükselmiştir. Alım gücü düşen bireylerin mal talepleri de ekonomik krize paralel olarak azalmıştır. Yaşanan bu tüm olumsuzluklar ülkelerin ihracat potansiyellerine düşürücü etki göstermiştir.

2.3 İthalat Kavramı

İhracat bir ülkede üretilen fazla malın başka bir ülkenin ihtiyacını gidermesi anlamına gelmektedir. Her ülke dışarıya sattığı malın dışarıdan aldığı maldan değer yönünden fazla olmasını istemektedir. Ancak firmaların kâr amaçlı yapıları veya arzu ettikleri ürün standartları firmaları ithalata yönlendirmektedir. Bu yüzden ihracatçı veya ithalatçı ülkelerde dış ticaret işlemleri yasal mevzuata bağlanmıştır. Her ülkede ithalat ve ihracat kriterleri belirlenmiştir (Oktay, 2018:19). İthalat ülke içinde yeterli miktarda üretilmeyen, hammaddesi ülke içinde olmayan veya yerli ürüne nazaran daha ucuz olan mamul ya da yarı mamulün ülke dışındaki bir ekonomiden temin edilmesi girişimidir. Devletler, tüm olanakları kullanarak ihracat kapasitelerini arttırıp; ithalat kapasitelerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Fakat hammaddeye sahip olma, teknolojik farklılıklar, milli gelir, döviz kurunun değeri gibi değişkenlere bağlı olarak ülkeler ithalat yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında ithalat kavramı birçok ekonomi için bir zaruriyet olurken diğer taraftan sıkıca takip edilmesi gereken ve hassas dengeleri olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hassas denge ithalat giderlerinin ihracat giderlerinin üstünde kaldığı bir sınır noktasında bozulmaktadır.

2.3.1 Ülkelerin İthalata Yönelme Nedenleri

2.3.1.1 Üretimden Kaynaklanan Sorunlar

Dış ticaretin gerçekleşmesinin en önemli nedenlerinden birisi ise: bazı ürünlerin bir ülkede az ya da hiç üretilmiyor olmasıdır. Teknolojik farklılıklar, hammadde

yetersizlikleri, ülkelerin ekonomik yapıları beşerî sermaye eksikliği gibi birçok değişken nedeniyle hiçbir ülke tam anlamıyla kendi kendine yeten bir ekonomiye sahip olamamaktadır (ekodialog, b.t.: par 3).

Bir ekonomini de ithalatın ihracata bağımlı olma nedenleri:

- Ülke ekonomisinin benimsediği sanayileşme politikaları,
- Ülke ekonomisinde kabul edilen kur politikaları,
- Enerji maliyetleri ve doğal enerji kaynaklarına sahip olmama,

ve son olarak dahilde işleme rejimi gibi birçok neden ithalatın gerekçeleri olarak gösterilebilir (Irmak& Pelit, 2020:1) Ayrıca genel iktisat tanımı uyarınca ekonomi kıt kaynakların optimum düzeyde kullanılarak en etkili sonuçları alma bilimi/uğraşı olarak nitelenmektedir. Bu ekonomik çabaların bir üst sınır noktası bulunmaktadır. Optimum üretim sınırını ifade eden bu optimum üretim çizgisi ise çeşitli değişkenlerin etkisi altındadır. Bu değişkenler özetle: Ülkelerin sahip olduğu kıt kaynaklar neticesinde diğer ülkelere olan muhtaçlık durumunun nedenleri olmaktadır. Bunlar; hammaddeye sahip olamama veya ham maddeyi işleyecek teknolojik birikimden yoksun olma durumu, üretim için gereken girdi maliyetlerinin (özellikle enerji) pahalı olması, üretim kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle ihtiyaçtan az üretimin gerçekleştirilmesi, beşerî sermaye stokunun yeterli olmaması veya ülkenin beyin göçü veriyor olması gibi durumları işaret etmektedir. Bu işaretlerin bileşimi ise ülkelerin ihtiyaç duyduğu üretim sınırına ne kadar yaklaşabileceğini göstermektedir.

2.3.1.2 Tüketici Tercihleri

Küreselleşme süreciyle birlikte birçok ürünün dünyadaki birçok ülkeye seyahati mümkün olmuştur. Bu durum üretici mekanizmalar arasında ürünü pazarlama, tutundurma faaliyetlerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında ticari ilişkilerin yoğunluğu da artmıştır. Ürün talep eden bireylerin, arzuladıkları ürünlere hızlı ve kolay bir şekilde ulaşma imkanlarını da arttırmıştır. Bu durum ise ulusal ekonomilerde yerli ürünlerle ithal edilmiş ürünlerin rekabetini ileri noktalara taşımıştır (Eryılmaz & Kılıç, 2020: 316).

Günümüzde teknolojik ilerlemeler neticesinde iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler, tüketim mallarının dünya pazarlarında hızlı dolaşımını ve pazarlanmasını kolaylaştırmıştır. Herhangi bir ürünün, yerli ekonomide üretiliyor olmasına karşın aynı ihtiyaçları karşılayan farklı bir ürünün; ürün farklılaşması, ürünün dış pazarda daha ucuza mal edilmesi, talep edilen ürünün zamanın popülist algısına uygun olarak tercih edilmesi gibi nedenlerden dolayı yabancı bir ürünü tüketiciler tarafından daha talep edilebilir noktaya getirmektedir. Özellikle tüketicilerin tercihlerini hedef alan reklamların ve sosyal medya mecralarının varlığı, tüketicilerin ihtiyacını gidermekten ziyade tamamen algısal taleplerde bulunmalarını sağlamaktadır.

2.3.1.3 Ucuz Mal Tercih

Dış ticaret teorileri kapsamında Adam Smith'in bir ülke diğer ülkelere kıyasla bir malı kesin verilerle daha ucuz üretiyorsa o malı üretmeli ve ilgili malın üretiminde söz sahibi olup söz sahibi olduğu malı ihraç etmelidir. Yine diğer ülkelere kıyasla bir malın üretim maliyetleri daha pahalı oluyorsa o malın üretiminden vazgeçmeli ve üretimi pahalı olan malı ithal etmelidir. Böylece dış ticaret yoluyla ülke refah seviyesinde iyileşmeler olabileceği düşüncesi savunulmaktadır (Palcıoğlu, 2018:3). Kimi zaman ülkeler herhangi bir ihtiyaç malını üretecek imkanlara sahip olmasına karşın o malı üretmek yerine ilgili malı ithal ederek ihtiyacını giderme yoluna gidebilmektedir. Bu gibi benzer ithalat politikalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle ülkeler hammaddesine sahip oldukları mallarda uzmanlaşma ve daha fazla maddi kaynak ayırma sebebiyle pahalı olacak şekilde üretilen malların üretimini terk etmektedir.

Bu politika ile ülkeler ucuz olarak üretimini yaptıkları mallara hem daha çok kaynak ayırmakta hem de bu malın ihracatında rakip ekonomilere göre avantajlı duruma gelmektedir. Üretiminden vaz geçilen pahalı üretim malları ise bu politika gereği ithal edilmekte ve bu ithal mallara ayrılacak üretim olanakları ülke ekonomisi için daha işlevsel olan alanlara kaydırılmış olmaktadır.

Görünür teoride üretimi ucuz malın tercih edilip, üretimi pahalı malın terk edilmesi savunulmaktadır. Teori üretim faktörleri yönünden değerlendirecek olursak,

ucuz malın ülke ekonomisinde ki maksimum üretim seviyesi, ülke ekonomisinin iş gücü ve üretim teknolojilerinin kapasitesi ile ülkenin üretim için gerekli olan hammadde kaynakları ile sınırlı olacaktır. Bu bağlamda gelişmiş bir üretim teknolojisine ve iş gücüne sahip ekonomiler ile iş gücü ve üretim teknolojileri gelişmemiş ülke ekonomileri arasında dış ticaretin olmaması veya çok sınırlı bir rejimde olması beklenir. Bu karşın günümüz dünya ekonomilerinde ülkelerin iş gücü ve üretim kapasiteleri birbirinden farklı seviyelerde olsa da gerçekleşen dış ticareti açıklamamaktadır. Yine dış ticarete konu olan malda aynı doğrultuda üstünlüğe sahip iki ekonomiyi arasında gerçekleşen dış ticaretin nasıl gerçekleşeceği bu teoride kendine yer bulamamaktadır (Deviren, 2003:9). Bu durum teorisinin günümüz dış ticaretini tüm yönleriyle yansıtmadığını göstermektedir. Esasen dış ticarete ucuz ve kaliteli olan malın daha avantajlı bir konumda olduğu ortadadır. Fakat dış ticareti tetikleyen dinamikler sadece mutlak bir üstünlükle sınırlandırılmış üretim olanaklarıyla sınırlı değildir. Bir malın ticaretinde, malın kalitesi ve fiyatı önem arz etmektedir. Bu fiyat ve kalite durumu mutlak bir üstünlükten ziyade emek verimliliği ile malın fiyatının ucuzluğundan da kaynaklanabilir.

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir malın üretiminde göreceli olarak üstünlük elde edilen malın üretiminde uzmanlaşmalı, göreceli olarak üretilen diğer mallara göre daha az avantajlı malların üretimi ise durdurulmalı ve bu mallar ithal edilmelidir. Görüşü ön plana çıkmaktadır. Yine bu düşünceye göre emeğin homojenliği ön plana çıkarılmakla birlikte emeğin verimliliği ülkeden ülkeye değişmektedir. Yine bu düşünce emeğin ülke ekonomisinde tam serbest dolaşımını ülke dışında ise hareketsizliği savunmaktadır. Yine üretim maliyetleri malın arzı ve üretim değişkenlerine bağlı olmaktadır (Işıkcı, 2013:14). Mutlak bir üstünlük yerine üretimde nispi fiyatlarda görülen fiyat farklılıklarının dikkate alınmasının ekonomik olanakların daha verimli kullanılmasının yolunu açacağını savunan bu görüş bu yolla ülkeler arasında dış ticaretin gelişeceği ve ülkelerin refah amaçlarına ulaşacağını ortaya koymaktadır.

Klasik karşılaştırmalı üstünlüğe göre sermayenin az, işgücünün fazla ve ucuz olduğu ülkelerde emek yoğun üretim yapılırken; sermaye bol ülkelerde ise sermaye yoğun mal üretimi ön plana çıkmaktadır (Güngör, 2014:46). Teorisinin ülkeler arası

farklılaşan emek verimliliğini savunması teorisinin geçerliliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Diğer taraftan günümüzde ki ulaşım ve iletişim olanaklarındaki gelişmeler dikkate alındığında emeğin hem ülke içinde hem ülke dışında dolaşımında olduğu görülmektedir. Ayrıca sermaye stoku oldukça gelişmiş ülkelerde görülen teknolojik gelişmeler neticesinde, ithalatı söz konusu bir malda nispi fiyat farklılıkları ve üretim olanakları değişime uğrayabilmektedir. Bu durum ise teorisinin günümüz dış ticaretini tam açıklamak yerine kısmen açıkladığını göstermektedir. Ayrıca ithalatı veya ihracatı söz konusu mallarda ülkeler, ülke ekonomisinin çıkarlarını veya vatandaşlarının asgari sağlık durumlarının korunması amacıyla tarife ve tarife dışı yöntemlerle dış ticaret politikaları uygulayabilmektedir. Bu durum ise üretim maliyetleri konusunda arz ve üretim olanaklarının dışında görülebilecek ek maliyetlere işaret etmektedir.

Yine dış ticaretin gerekçelerini açıklayan başka bir düşüncede Heckscher-Ohlin teorisine dayanmaktadır. Üretim faktörlerini ön plana çıkaran bu düşünce üretim faktörlerinin ülke sınırlarında tam aktif, ülke sınırları dışında ise hareketsiz olduğunu savunmaktadır (Ayaş, Çeştepe & Vergil, 2011:202). Yine bu düşünce üretim faktörlerinde görülecek değişiklere göre ülke ekonomilerin dış ticaret politikaları belirlemelerini önermektedir. Teori özetle ülke üretimine yön veren üretim faktörlerine dikkat çekmektedir. Örneğin bir ülke üretim faktörlerinde diğer ülkelere kıyasla teknolojik bir üstünlüğe sahipse bu alanda uzmanlaşmalı, diğer taraftan başka bir ülke mal üretiminde doğal kaynaklar yönünden bir üstünlüğe sahipse sahip olduğu doğal kaynaklara dayalı üretimde uzmanlaşmalıdır. Düşüncesi bu teoride savunulmaktadır.

Yukarıda kısaca anlattığımız bazı dış ticaret teorileri dışında, ülkeleri ithalata zorlayan, ülkelerin dış ticaretlerini farklı yönlerden ele alan düşüncelerde mevcuttur. Genel olarak yeni dış ticaret teorileri olarak da adlandırılan bu yeni düşünceler ile klasik dış ticaret teorileri ülke ekonomilerinin ve uluslararası ticaretin en faydalı bir biçimde nasıl gerçekleşeceğinin cevabını aramaktadırlar. Yine birbirinden farklı bu düşünceler kısaca odak noktalarına: teknolojiyi, ulaşım maliyetlerini, AR-GE çalışmalarını, ölçek ekonomilerini, monopolü, gümrük vergilerini vb. almaktadırlar.

Yine dış ticaretin derinliklerinde her ülkenin bir üretim kapasitesi olduğu gerçeği yatmaktadır. Ülke ekonomilerde hangi gerekçeyle olursa olsun üretim kapasitesinin, ülke ihtiyaçlarını karşılayamadığı her durumda ülkeler ithalat gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gerçeklik karşısında ülke ekonomileri en az ithalat prensibiyle ellerindeki olanakları en verimli bir şekilde kullanıp üretmek, bu yolla ihracatını farklılaştırmak zorundadır. İhtiyaca söz konusu olan malın ithalatı ise devletleri kaynak bulma telaşına sürüklemektedir. Bu durum ise ithalatın en önemli nedenlerinden birini gözler önüne sermektedir.

2.4 Dış Ticaret Politikaları

Ekonomi politikalarının en önemli değişkeni dış ticaret politikası olmaktadır. Dış ticaret politikaları, ülkenin dış ticaret rejimine yön vermek, desteklemek ve korumak amacıyla uygulanan genel politikaları ifade etmektedir (Bora Karakaş, 2021:1). Bir ülke ekonomisinde makro ve mikro düzeyde birçok farklı konuda çeşitli ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Bu politikaların en önemlisi makro düzeyde uygulanan dış ticaret politikaları olmaktadır. Dış ticaret politikaları genel hatlarıyla yerli üretimin hangi yöntemlerle korunacağı ve ülke ithalatının hangi şartlarda gerçekleşeceğine dair ortaya konan kaidelerin ekonomi bilimindeki karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ticaret politikaları, ülke ekonomi bütünlüğünün nasıl korunacağını veya ülke ekonomisinin hangi yollarla zarardan kaçacağını genel çerçevesini belirleyen politikalar olmaktadır.

Ülkelerin dış ticaret politikaları yoluyla hedeflenen genel amaçları: ülke ekonomisini dış rekabetten koruma, ekonomik istikrarı sağlama, ödemeler bilançosu dengesini sağlama, üretim maliyetlerini düşürmek, dumping ve sübvansiyonlara karşı önlemler alma, sanayinin korunması, dış ticarete monopol gücünden yararlanma, dış piyasaya karşı ücretlerin eşitlenmesi, yerli üreticinin dış piyasalarda korunması ve desteklenmesi gibi birçok ekonomik koruma önlemleri yer almaktadır (Özay, 2015:27). Bu amaçlara ulaşmak için kullanılan genel amaçlar ise gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ticaret politikaları, ülke ekonomisinde uygulanan diğer ekonomi politikaların ana hatlarının belirlenmesinde de önemli etkiye sahipken ayrıca bu politikalarından etkilenen en önemli değişken olmaktadır. Örneğin döviz kuru politikaları, ülke ithalat rejimini doğrudan

etkilemektedir. Diğer taraftan döviz kuru politikaları da ülke ithalatında belirlenen genel amaçlara göre şekillenmektedir. Yine ülke ekonomilerinde temel hedeflerinden olan ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma için oluşturulan politikalar, dış ticaret politikalarını doğrudan etkilerken, dış ticaret politikaları ve sonuçları ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Ülkelerin dış ticaret politikaları yoluyla ulaşmak istedikleri çeşitli amaçları olduğu gibi bu amaçlara ulaşmak içinde ekonomi politikaları üzerinde etkileri olan çeşitli araçları bulunmaktadır.

2.4.1 Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticarete gelişmek ülkelerin nihai hedefidir. Dış ticaretin gelişmesiyle yatırım artışı görüleceğinden ekonomi politikalarında disiplin sağlanmış olacaktır. Dış ticarete temel görüş serbest ticaret alanlarının oluşum ve gelişimiyle birlikte uluslararası finansal ilişkilerin gelişeceği yönündedir (Yenipazarlı& Erdem, 2010:23). Ticari faaliyetlerde esas amaç gelir elde etmektir. Fakat ekonomi dünyası içinde gelir elde etmenin ötesinde gelirin elde edildiği piyasa şartlarının düzenlenmesi, iyileştirilmesi, denetlenmesi de gerekmektedir. Bunların dışında devlet organizasyonun, ticaret yoluyla esas olarak ulaşmak istediği nokta günümüz dünyasının önemli bir bileşeni olmakla birlikte dış ticaret politikaları aracılığıyla ekonomik büyümelerini ile ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmektir. Nihayetinde günümüz devletleri ekonomik büyüme ve kalkınma yoluyla vatandaşlarının yaşam kalitelerini refah seviyelerini yükseltmek istemektedirler. Yine dış ticaret işlemleri yoluyla elde edilecek gelirlerle ülkeler eğitim, savunma ve alt yapı yatırımları için gerekli maddi olanaklara da sahip olacaklardır. Bu durum ise dış ticaret politikalarının birbirinden farklı birçok amacının var olduğunu göstermektedir.

2.4.1.1 Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi

Ülke ekonomilerinde ödemeler bilançosu dengesi kaynaklı krizlerde, ekonomilerin güçlü bir parasal tabanları olsa bile ödemeler bilançosu dengesinden etkilenen üretim ölçek sapmalarındaki olumsuzlukları giderici ve ekonominin doğasıyla uyumlu politikalara uygulama yöneldikleri görülmektedir (Özker, 2011:24). Gelişmekte olan ülkelerde görülen önemli sorunlardan biri ödemeler bilançosunda görülen

dengelesizliklerdir. Birçok ekonomi politikasından etkilenen ödemeler bilançosunda görülen açıklar, ülke ekonomi bütünlüğü üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Diğer taraftan ödemeler bilançosu üzerinde önemli etkileri olan ülke ithalat ve ihracat politikaları ödemeler bilançosu üzerinde doğrudan etkiler oluşturmaktadır. Bu yüzden ki ülke ekonomilerinde karar alıcılar dış ticaret politikalarıyla ödemeler bilançosu açıklarını giderici amaçlar gütmektedirler. Burada dış ticaret politikalarıyla ülke ekonomisini döviz darboğazına sürükleyen ithalat değişkenini olabildiğince kısmak ve ülkeye döviz girdisi sağlayan ihracatın önünde ki engelleri olabildiğince kaldırmaktır. Aksi durumda ülke ekonomilerinde görülebilecek ithalat oran yükseklikleri neticesinde ülke döviz rezervlerin tükenmesi ihtimali oluşacaktır. Ülke ekonomilerinde görülebilecek döviz krizleri ise faiz politikaları, enflasyon, işsizlik oranları gibi makro değişkenler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

2.4.1.2 Rekabete Karşı Ekonomiye Koruma

Ülke ekonomilerinde kökleşmiş ve piyasaya hâkim firmaların varlığına karşı piyasaya yeni adapte olmaya çalışan yerli üreticinin rekabet etme olanakları çok sınırlıdır. Pazarda yeni olan yerli üreticinin, üretim teknolojileri eksik, pazarlama ve tedarik ağı bilgisi eksik ve üretim maliyetleri yüksek olabilir (Parıltı, 2015:107). Gelişmiş olan ekonomiler üretim faktörlerini geliştirmekte olan ekonomilere kıyasla çok etkili bir biçimde kullanmaktadırlar. Gelişmekte olan ekonomiler: üretim olanaklarında görülen teknolojik yetersizlikler, ürün pazarlama ve tutundurma faaliyetlerindeki sıkıntılar, beşerî sermaye eksiklikleri ile iletişim ulaşım gibi alt yapı yetersizlikleri nedeniyle gelişmiş ülke ekonomileriyle doğrudan rekabet edecek konuma gelememektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde görülen üretim verimliliği, üretimde düşük maliyetler, rezerv para avantajları, gelişmiş iletişim, ulaşım gibi sağlıklı altyapı becerileri bu tür ülkeleri geliştirmekte olan ülkeleri dış pazarlarda üstün rekabetli bir konuma getirmektedir.

2.4.1.3 Tekel Etkisinden Kurtulma

Sermaye yetersizlikleri nedeniyle girişimci kesimi her alana yatırım yapma olanağı bulamamaktadır. Piyasaya hâkim olan firmalar ölçek avantajları nedeniyle yeni girişimcilere karşı ürün satış fiyatlarını ürün maliyetlerine yakın bir noktada belirleyebilmektedir. Yine piyasaya hâkim firmalar aralarındaki rekabet

sonlandırmak ve kar marjları yükseltmek adına kartel veya tsört oluşturabilirler. Bu yolla firmalar elde etikleri güçle piyasa hakimiyetini ele geçirirler. Bu tür piyasa oluşumlarında ürün fiyatları serbest piyasa koşulları dışında kartel gücüne ulaşmış oluşumların faaliyetlerine göre belirlenmiş olmaktadır (Öztürk, 2004:177).

Piyasada belirli ürünlerin üretimi ve satışında tekel gücüne ulaşmış firmalar ulusal ekonomiler için bir tehdit unsuru haline bürünmüşlerdir. Bu tür piyasalarda kaynak verimsizliğinin oluşması, tüketicilerin pahalı ve düşük kaliteli ürün tüketmesi gibi istenmeyen durumların varlığı söz konusu olmaktadır. Bir tür piyasa aksaklığının nedeni olan bu durumlar tam rekabet piyasasının oluşmasını da engellemektedir. Dış ticaret politikalarıyla ulusal ekonomilerde bu tür istenmeyen piyasa aksaklıkları engellenmek istenmektedir. Aksi durumda yerel ekonomi, büyük oranda uluslararası dış sermayenin etkisi altında girerek ülke kaynaklarının sömürülmesi ve nihayetinde ülkenin bir sömürge ülkesi haline gelmesi gibi istenmeyen bir duruma gelecektir.

2.4.1.4 Ekonomide İstikrarın Sağlanması

Türkiye'nin sık sık yaşadığı ekonomik dengesizliklerin giderilmesinin temelde iki yolu bulunmaktadır. Bu yollardan ilki üretim politikalarının yeniden düzenlenmesi olurken, ikincisi ise güven telkin edici politikaların ve bu politikaların denetiminin uygulanması olmaktadır (Özsağır, 2007:60). Bir ülkede birbirinden farklı ekonomi politikaları mevcut olsa da her bir politikanın diğer politikaları desteklemesi amaçlanır. Diğer taraftan her bir politika diğer politikalardan doğrudan etkilenmektedir. Ekonomide istikrardan kasıt ise makro ve mikro değişkenlerin ideal seviyelerde olmasıdır. Dış ticaret politikaları neticesinde ekonomide işsizlik oranları, faiz seviyeleri, enflasyon verileri düzeltilmeye çalışılmaktadır.

2.4.1.5 Gelir Elde Etme

Dış ticaret politikaları en önemli amaçlarından biri ülke hazinesine gelir sağlamaktır. Ülke ekonomileri hem ithal hem de ihraç ürünlerden elde ettiği vergilerle hazineye gelir elde ederken diğer taraftan ülke ihracat oranlarını yükselterek ülke yatırımları için gerekli olan sermaye stokunu elde etmeye çalışmaktadır.

2.4.1.6 Ekonomik Bütünleşme

Ülkelerin dış ticaret politikaları hem yerel ekonomin yapısına hem de uluslararası ticaretin genel geçer kurallarına uyum sağlar nitelikte olması gereklidir. İmkânsız üçlemenin varlığının kabul edildiği bir ekonomide sermaye hareketleri üzerinde bir kısıtlanma yoksa ve ekonomide para politikaları uygulanıyorsa, kur çapasının uzun dönemde uygulanmayacağı gerçeğinin bilinmesi gerekir. Toplam arz talep dengesinin, dışa açık ekonomilerde uluslararası ürün fiyatlarını değiştirmesi nedeniyle reel kur belirleyicileriyle güçlü ilişkisi güçlü olmaktadır (Bakkalcı & Arğın, 2013:50). Ülkelerin dış ticaret politikaların başarıya ulaşabilmesi için diğer ülkelerdeki genel geçer ekonomi politikalarına uyum sağlaması gerekmektedir. Diğer taraftan uluslararası bir ekonomik uyumun varlığı, diğer ülkelerin toplumsal farklılıklarına ve siyasi hedeflerine göre şekillenen bir dış politikaya ihtiyaç duymaktadır. Dünya ekonomisiyle tek vücut olmak isteyen devletler bu yüzden sadece dış ticaret politikalarıyla değil dünya gündemin ve dünya halklarının beklentileriyle paralellik içeren hareket alanlarına sahip olmak zorundadır. Çevre sorunları, küresel ısınma, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, eğitim ve sağlık politikaları gibi dünya gündeminden düşmeyen konular ile ülkelerin devletsel çıkarları ve savunma ihtiyaçları ülkelerin ekonomi politikalarıyla uyumlu olmak zorundadır. Bu tür zorunlu bir uyumluluk ise ülke yönetiminde söz sahibi olan tüm kurumların birlikte etkileşimi ile mümkün olmaktadır. Bu yolla ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi amaçlanmaktadır.

öncelikle dış açık ekonomiye sahip olan ekonomiler olmak üzere hemen hemen her devlet uluslararası ekonominin bir parçası olmak arzusu içindedir. Esas amaç budur. Fakat bu amaca ulaşabilme çabası devleti oluşturan tüm kurumların birlikte hareket etmesiyle mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin akla gelebilecek tüm politikaları bir şekilde hem yerel ekonomi gerçekliğiyle hem de dünya ekonomisinin salt gerçekliğiyle bağlantılı olmaktadır. Bu gerçekliğin özünde ise devletlerin toplumsal ve siyasi beklentileri yatmaktadır.

2.4.1.7 Ekonomik Yeterlilik.

Etkileri hala devam etmekte olan COVIT-19 pandemisinde dünya genelinde dış ticaret olumsuz etkilenmiştir. Özellikle dünya ekonomisinde önemli bir üretici gücü olan Çin'in pandeminin çıkış noktası olması, gıda güvenliği ve küresel tedarik

zincirin var olan durumunu tartışmaya açmıştır (Yıldırım, 2021:283). Bir ülkenin ekonomik anlamda tüm ihtiyaçlarını kendi imkanları ile karşılaması olarak tanımlayabileceğimiz ekonomik yeterlilik günümüz ekonomileri için imkânsız bir hedefi tarif etmektedir. Diğer taraftan Küreselleşen dünya içinde ülke ekonomileri genel olarak ithalatı sınırlayıcı politikalara yönelmektedir. Bu yolla yerli üretimin gelişmesi hedeflenmektedir. Ayrıca devletlerin, ülke sınırları içinde üretilebilecek olan tüm ürünleri üretebilme gayreti son yıllarda öne plana çıkmıştır. Özellikle küresel nitelikte olan COVIT-19 salgın hastalığı, devletler arasında gerçekleşen ekonomik rekabetlerin yerini sert siyasi rekabetlere bırakması ve ülkeler arası siyasi gerginliklerin savaş ihtimalini ortaya çıkarması devletleri dış ticaret politikalarında değişikliğe zorlamaktadır.

Yine dünya genelinde yaşanan COVIT-19 salgını nedeniyle fabrikaların kapanması ürün tedarikinde birçok ülkeyi zor duruma düşürmüştür. Özellikle ülkeler üretim faktörlerinin verimli kullanımı gerekçesiyle ülkelerinde üretimlerini azalttıkları birçok ürünü dış pazarlarda temin edemedikleri bu ortamda ara mal ithalatında görülen tedarik krizi birçok sektörün üretimlerine ara vermeleriyle sonuçlanmıştır.

2.5 Dış Ticareti Yönlendirme, İyileştirme Politikaları

Günümüz hükümetleri, dünya ekonomisi içinde gerçekleşen dış ticaretin önemli bir karar alıcısı konumundadır. Hükümetler dış ticaret politikalarının temel uygulayıcılarıdır. Ekonomi politikalarında sorumlu olan devlet aygıtları, toplumun kültürel yapısına ve toplumun ticari kabullerine uygun olarak çeşitli dış ticaret politikaları uygulamaktadırlar. Ayrıca devletler dış ticaret politikalarında çeşitli araçlar kullanarak dış pazarlarla olan ticaretlerine müdahale etmektedirler. Bu müdahaleler dış ticareti engelleyici veya dış ticareti teşvik edici politikalar olurken bu politikalar çeşitli enstrümanlar aracılığıyla hayat bulmaktadır. Dış ticareti engelleyici politikalar gümrük tarifeleri, vergiler, kotalar ve tarife dışı engeller araçlarıyla uygulanırken; dış ticareti teşvik eden politikalar ise katma değer vergi iadeleri, ihracat sübvansiyonları yoluyla gerçekleşmektedir (Elitaş & Şeker, 2007:53).

Dış ticaret politikalarının esas amaçlarından biri dış ticareti kolaylaştırıcı politikalarla geliştirmektir. Ülke ekonomileri dış ticaret üzerindeki engelleyici tavırları hem ülke içinde hem de uluslararası ekonomide kaldırmaya yönelik politikalar geliştirirler. Genel olarak ülkelerin dış politikada ki başarılarının bir parçası olan dış ticareti yönlendirme ve iyileştirme politikaları uluslararası anlaşmaların veya belli taraf devletlerle yapılan özel anlaşmaların uygulama biçimlerini ifade etmektedir. Özellikle ihracatçı firmaların ihracat ve ithalat faaliyetlerinde karşılaştıkları birtakım sorunların giderilmesi bu yönlendirme ve iyileştirme politikalarının özünü oluşturmaktadır.

2.5.1 Gümrük Tarifeleri

Gümrük: bir ülke sınırından başka bir ülke sınırına geçişin sağlandığı geçiş yerlerini karşılayan sözcük olurken, gümrük tarifeleri ise vergiye konu olanın vergilendirilmesinde uygulanan kuralları/oranları tanımlamaktadır.

Ülkeler vergilendirme esaslarını yasa yoluyla (otonom) yapabilecekleri gibi diğer ülkelerle karşılıklı uzlaş (sözleşmeli) yoluyla da yapabilmektedirler (Şahin, 2019:96). Gümrük tarifeleri, ülkelerin ürün değerleri ve ürün menşeleri dikkate alınarak ithal ürünler üzerinden değişen oranlarda aldıkları vergileri anlatmaktadır. İthal edilen ürünlerde, ürün değerinin belirli bir yüzde oranında vergi alınacağı gibi her bir ithal ürün için sabitlenmiş bir vergi de alınabilmektedir. Bu iki vergi sistemi dışında iki vergi sisteminin birleştirilmesiyle hesaplanan başka bir vergi sistemi de ithal ürün vergilendirilmesinde devletlerce tercih edildiği görülmektedir. Bu vergi sistemleri spesifik, advolerm ve birleşik vergiler olarak sınıflandırılmaktadır (Ragıp Görgün, 2020:1).

Spesifik vergiler: uygulanması ve hesaplanması yönünden en avantajlı vergi yöntemidir. Spesifik vergiler, aynı amaca hizmet eden farklılaşmış ve farklı kalitedeki ürünlerden aynı miktarda vergi kesintisini öngörmektedir. Bu yönüyle vergide adaletsizliğe neden olmaktadır. Benzer ürünlerden yüksek teknolojik ürünle basit teknolojik ürün arasında ayırım yapmaksızın aynı vergi oranlarını uygulamaktadır. (Mağlaz, 2020:14). Malın fiziki özellikleri dikkate alan bu vergi biçiminde birbirinin aynısı olan her ürün üzerinde belirlenen aynı vergi matrağı

uygulanmaktadır. İthal ürün için belirlenen vergi sisteminin kuralları açık bir şekilde belirtildiği için ülkelerarası doğan anlaşmazlıklar bu vergi sisteminde önlenmiş olmaktadır. Yine bu vergi sisteminde ithal ürünün kalitesi ve alış satış fiyatları dikkate alınmamaktadır. Spesifik vergilerin olumsuz yönü ise yüksek kaliteli veya büyük boyutlu ürünlerle, düşük kaliteli veya küçük hacimli ürünler aynı kategoride değerlendirildiği için bu ürünlerde alınan vergiler aynı olmaktadır. Spesifik vergilerin bu olumsuzluk durumu vergilendirmede adaletsizliğe neden olmaktadır.

Spesifik vergilerin diğer bir olumsuz yönü ise fiyat hareketlerine karşı duyarsız olmasıdır. Özellikle enflasyon veya deflasyon dönemlerinde görülen fiyat hareketlerine karşı tepkisizdirler. Gümrük vergileri ile yerli sanayinin korunması amacı bu vergi sisteminde anlamsızlaşmaktadır. İthal ürünlerde alınan spesifik vergiler ürünün değerine düştüğünde düşecektir. Bu yapıdaki vergiler yıllar içinde terkedilip advalorem vergi sistemi benimsenmiştir. Ülkemizde ise 1954 yılında 6290 sayılı kanunla beraber spesifik vergilerden vaz geçilip advalorem vergi biçimi benimsenmiştir (Tuncer, 2007:16).

Advalorem vergiler: ürün üzerindeki gümrük vergisi hesaplamalarında ihraç ürünlerde teslim maliyeti, ithal ürünlerde ise sigorta ve nakliye giderlerinin eklenmesinden sonra ürün değerinin belli bir oranı üzerinden vergilendirilmesidir. İhraç ürün vergilemelerinde CIF, ithal ürünlerde ise FOB denilen teslim şekli esas alınmaktadır. (Tuncer, 2007:17). Advalorem vergilendirmede görülen en büyük sorun dış ticarete konu olan ürünün değerinin belirlenmesidir. Dış ticarete teslim şekilleri olan CIF ve FOB teslim şekillerin esas alındığı bu vergilendirmede bu sakıncadan kaçınılmak istenmektedir. CIF belirlenen teslim yerine kadarki navlun ile sigorta tutarları satıcıya ait olmak üzere dış ticarete uygulanan ürün teslimini ifade ederken, ithal ürünlerde ise FOB alıcının belirttiği limanda ürünlerin gemiye yüklendiğinde yapılan teslim şeklidir. İhracatçı firma ihraç ürünlerin gemide teslimine kadar oluşacak masraflardan sorumlu olmaktadır. Buna rağmen ürünün ihraç işlemleri ve ithal işlemleri sırasında geçen zaman dilimindeki döviz kuru oynakları ile ürün fiyatındaki değişimler ürün üzerinde alınan advalorem vergilerin ürün değerinden kaynaklanan oynaklıkları tam yansıtamaması bu vergi sisteminde vergi adaletinin yansıtılmasını engellemektedir.

Birleşik vergi türü: bu vergi mantarlığında hem spesifik hem de advalorem vergilerin özelliklerin yansıtıldığı bir tür karışım vergi sistemidir.

2.5.2 Tarife Dışı Engeller

Çeşitli sebeplerden dolayı ülkelerin uyguladıkları tarife dışı engeller çeşitlilik göstermektedir. Bu engeller genel olarak gümrük işlemlerinde karşılaşılan zorluklar, bürokratik engeller, istenen ürün standartları, ticareti engelleme teknik kısıtlamaları, ürün maliyetini arttırıcı önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökmen, 2012:20). Dünya ekonomisinde dış ticaret hacmine etki eden en önemli politika araçlarından biri tarife dışı engeller olmaktadır. Tarife dışı engeller genel anlamıyla ülkelerin dış ticaretinin yapısını ve dış pazarlardaki dış ticaret hacmini belirleyen politikaların toplamını ifade etmektedir. Bu politikalar yoluyla beklenen genel fayda ithalatın kısıtlanması ve ülkelerin dünya pazarlarındaki ihracat oranlarının/paylarının yükselmesidir.

Ekonomilerde ihracatın özendirilmesi ve teşvik edilmesi politikaları düşünüldüğünde ihracat kotaları daha çok ülke ekonomisi için kritik olan ürünlerde uygulama alanı bulurken, ithalat kotaları, ihracat kotalarına göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır. İthalat kotaları, yerli üreticinin ve ülke ekonomisinin ekosistemini bozabilecek ithal ürünler üzerine yoğunlaşmaktadır. Miktar kotalarının uygulama şekilleri ise bir veya birden çok ülkeye karşı, ithal edilecek ürün miktarının önceden ilan edilmesi şeklinde cereyan etmektedir. Tarife dışı engellerin en belirgin olarak uygulananı miktar kotalarıdır. Bu engel biçimi ticareti engelleyici niteliğe sahiptir. Tarife dışı engellerin en bilinenleri arasında dış ticarete söz konusu malların miktarlarında yapılan kısıtlamalardır. Miktar kısıtlamaları, ihraç ürünlerde uygulaması söz konusu olsa da miktar kısıtlamalarında esas amaç yerli üreticinin korunması adına ithal ürünlerde görülmektedir (Alagöz& Ceylan, 2015:63). Ülke ekonomisi, diğer ülke ekonomilerine karşı herhangi bir bilgilendirmede bulunmadan veya anlaşama yoluna gitmeden tek yönlü bir kota sınırı belirliyorsa bu durumda tek taraflı kota uyguluyordur. Tek taraflı kotalarda herhangi bir ülke ekonomisi hedef alınmıyorsa yani sadece gümrük geçişlerindeki malların miktarı esas alınmıyorsa uluslararası bir kota durumu söz konusu olmaktadır. Böylesi durumlarda ithal ürünü gümrüklere ilk getiren firmaların bir avantajı söz konusuyken, çeşitli nedenlerle ithal

ürünü gümrüklere getiremeyen firmaların dezavantajlı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle uluslararası kotalarda bir nevi hızlı olan kazanır, anlayışı söz konusu olmaktadır. İthalatçı ülke için ise gümrüklerde kısa sürede mal sayımı gerçekleştireceğinden bu tür politikalar etkili bir biçimde ve kısa sürede uyulama avantajı söz konusudur. Diğer taraftan ithal edilecek mal kısıtlamasında iki veya daha çok ülke ekonomisi kotalara muhatap oluyorsa bu durumda yapılacak ithal ürün miktarları söz konusu ülkelere belirli pay bölüşümleri yapılarak uygulanmaktadır. Bu durumda ise ülke ekonomisinin pay/ tahsis kota kısıtlama politikası uyguladığı görülmektedir.

Pay oranlı kotalarda belirli ürünlerin ithalatı için izin belgesi, ithalat lisansı ve gözetim belgelerinin temin edilmesi gerekmektedir. Bu belgeler için İthalatçı firma tarafından mevzuata uygun olarak İthalat Genel Müdürlüğüne başvuruları gerektirir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020: Par. 1). Dış ticarete söz konusu mallarda uygulanan kota politikaları ise miktar kotaları ve tarife kotaları olarak iki şekilde olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarife kotaları: İthalatta ek vergilendirme en yaygın tarife dışı engel örneğidir. Bu vergilendirme biçiminde normal vergilendirmenin üzerine ek vergiler bindirilerek ya da normal vergilendirmenin üzerine fon isminde ek ödemeler alınarak ithal malın maliyeti yükseltilmeye çalışılır. Bu yolla yerli sanayi koruma sağlanır (Eğilmez, 2012: par 6). Dış ticarete söz konusu olan ürün üzerinde önceden belirlenmiş bir miktarı normal gümrük söz konusuyken belirlenmiş miktarın üzerindeki ithal ürünler için ek vergiler söz konudur.

Tarife dışı engeller içerisinde sayılabilecek bir diğer uygulama ise ithalat yasaklarıdır. Ülke ekonomileri bir malı veya belirli mal gruplarını ülke ekonomisi içerisinde dolaşımını bu yöntemle kesin kurullarla yasaklamaktadır.

Tarife dışı engellerin en sert biçimi olan ithalat yasakları uygulamada düşünülen en son yöntemdir. Doğrudan ilgili malın ticareti dondurucu etki göstermektedir. Ülke ekonomisinde yerli sanayiye korumak ödemeler bilançosu dengesini sağlamak veya halk sağlığını koruma amacıyla bu yöntemle başvurulur. Ayrıca bu yöntem uygulamada diğer tarife dışı engellere göre daha yıkıcı ve etkili

sonuçlar ortaya koymaktadır. İthalatı yasaklanan mal ülke ekonomisinde üretilmiyorsa ve yasaklı malın esnekliği göz önüne alınacak olursa iç pazarda ithali yasaklanan malın fiyatı aşırı artmış olacaktır. Yine bu yöntemde iç piyasada değerlendirilen malın dünya pazarlarındaki aynı ürünün fiyatına göre ciddi sapmalar göstereceğinden ülke üretim kaynaklarının israf edilmesi riski de ortaya çıkacaktır. Ayrıca bu tür katı engellerde devletin vergi geliri elde etmesinin de önü kapanmış olacaktır (Karagöz, 2019:59)

Damping ve sübvansiyonlar: Sübvansiyonlar, ülkelerin dış politika tercihleri her zaman miktar kısıtlamaları, ithalat yasakları gibi ithalatı zorlaştırıcı politikalarla olmamaktadır. Ülkeler kimi zaman ihracatçı firmaların ülke ekonomisine döviz girdisi sağlayan ticari işlemlerini, alım satımlarını destekleyici politikalarda uygulamaktadırlar (Bozkurt, 2020:15). Sübvansiyonlar belirli şartlar altında ülkelerin üreticileri desteklemek için uyguladıkları politikaları anlatmaktadır. Ülkeler ithalat yasakları, miktar kısıtlamaları yolu ile yerli üretici korurken diğer taraftan özellikle ihracatçı firmaların mali yapıların düzeltilmesi, rekabetçi güçlerinin iyileşmesi adına çeşitli destekleri üretici firmalara sunarlar. Bu desteklerde genellikle kimi zaman karşılıksız nakdi paralar kimi zaman düşük faizli krediler olarak karşımıza çıkmaktadır. Damping ise genel anlamıyla ithal edilen ürünün, üretildiği ülkede ki satış fiyatının altında altın da ithal eden ülkede satışa sunulmasıdır. Bir tür ekonomik saldırı niteliği taşıyan bu yöntemde ihracatçı ülke ithalatçı ülkenin yerli sanayisini hedef almaktadır. Zaman içinde dış pazarı ele geçirecek olan ihracatçı firma bir dönemden sonra fiyatları arzu ettiği seviye çekerek bir tür kartelleşmeye, monopolcü güç olmaya çalışmaktadır. Devletler bu gibi durumlarda yerli sanayiye koruma amacıyla anti damping vergileri uygulama yolunu seçmektedirler. İç pazara rakip ürünlere göre ucuz satışı bulunan mallar ek vergilerle piyasa fiyatına veya daha yüksek bir fiyata yükseltmek suretiyle iç pazarın ritmi korunmuş olmaktadır.

Genel bir kanı olarak dış ticarete bir mal üzerinde ne kadar vergi bindirilirse o malın satış fiyatın yükseleceğidir. Diğer taraftan üretici firmalar ise çeşitli yollar olarak ürettikleri ürünleri en az vergilendirme yolu ile diğer ülke ekonomileri içinde satmaya çalışmaktadırlar. Bu durum ise ithalatına yüksek vergiler konan ürünün yasadışı yollarla ülke pazarlarına girişine yol açacaktır. Bu genel kanı ülkemizde

yüksek anti-damping vergilendirilen ürünler içinde geçerli olacaktır. Örneğin tekstil sektöründe 2005 yılında kalkan kotalarda sonra Çin menşeli bazı iplik ve kumaş ürünlerinde getirilen anti-damping vergilerinden sonra Türkiye ticaret pazarına kaçak yolla sokulan iplik, kumaş gibi ürünlere sıklıkla rastlanır olmuştur (Köse, 2013:144). Dış ticarete tarife dışı konusu altında değinilmesi gereken bir diğer konu ise döviz kuru politikaları olmaktadır. Ülkeler ithalatı engelleyici ve ihracatı kolaylaştırıcı etkisi nedeniyle kimi zaman bilerek döviz kuruna müdahalelerde bulunarak ülke parasının değerini düşürmektedirler. Bu yolla ülke ihraç malları dış pazarlarda ucuzlarken ülke ekonomisinin ithal ettiği ürünler pahalılaşmaktadır. Bu gibi durumlarda ithal ürün miktarları azalırken ihraç ürün miktarı artmaktadır. Özellikle döviz kuru politikalarıyla ödemeler bilançosu dengesi doğrudan etkilenmekte ve bilançodaki dengesizliklerin giderilmesi hedeflenmektedir.

Dış ticarete uygulanan diğer bir tarife dışı politika birbirine rakip ürünler üreten devletlerin anlaşma yolunu seçerek karşılıklı olarak ürün ihracatından vazgeçmeleridir. Bu politikada ise tüketici için rant kaybı söz konusudur. Birbirine rakip ürünlerde pahalı olanın üretildiği ülkedeki tüketiciler ürünü pahalı bir yolla tüketmek zorunda kalmaktadırlar. Aynı durum ucuz mal üreten ülke vatandaşları için ise tüketici rant kazancı görünümündedir.

Ülkelerin gönüllü olarak ihracattan vazgeçmelerinin en önemli sebebi ise ithalat kotalarının Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) anlaşması ile büyük oranda yasaklanması ve rakip ülkeler arasında yaşanabilecek bir ticaret savaşının zararlarından ülkelerin kaçınmasıdır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları çift taraflı uygulanan bir anlaşma biçimidir. Ülkeler çift taraflı olarak ihracatlarına sınır koymaktadırlar (Erbıyık, 1999:39).

Ürün standartları dış ticarete sıklıkla uygulanmaktadır. Değişik şekillerde uygulanan bu düzenlemeler uygulamada birçok amaca hizmet etmektedir. Kamu sağlığı gıda maddelerinin sağlık ve aranan güvenlik önlemleri bu amaçlardan bazılarıdır. Kimi zamanda bu amaçların dışında ülkeler yerli üreticinin korunması amacıyla bu politikayı uygulamaktadırlar (Gençosmanoğlu, 2014:155).

Tarife dışı engel olarak bir diğer politika ise teknik standartlar ve uluslararası anlaşmalar olmaktadır. Günümüzde bu politikalara sıklıkla başvurulmaktadır. Ülkeler kamu düzeninin korunması, halk sağlığının korunması ve uluslararası anlaşmalara uyma zorunluluğunu öne sürerek birçok ithal ürünün ülke sınırları içerisine girişini engellemektedirler. İthal ürünlerde aranan özellikler, teslimattan önce yapılması gereken ürün kontrolleri, ürün girdi bilgileri, paketleme ve saklama kriterleri teknik düzenlemeler de öne çıkan tarife dışı engeller arasındadır.

2.5.3 Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri

a-İthal edilen ürünler üzerine yüklenen vergiler ürünün ülke sınırları içinde satış fiyatını yükselteceğinden gümrük vergileri tüketiciler için refah kaybı anlamına gelecektir.

b- Diğer taraftan ürünler üzerinden alınan vergiler ülke hazinesi için gelir anlamına gelecektir. Yine tüketiciler ithal edilen ürünlere daha fazla kaynak ayıracıklarından gelir dağılımında tüketiciden üreticiye doğru bir gelir dağılımı değişimi gölerecektir.

c- Ayrıca pahalılaşan ithal malların tüketimi azalacağından ülke ekonomisinde döviz çıkışı miktarı azalacaktır. Ödemeler dengesi bozukluklarında bu yolla iyileşmeler elde edilecektir.

ç- Pahalılaşan ithal mallarla birlikte ithal mala rakip ve daha ucuz olacak olan ürünlerin tüketimi artacağından hem yerli sanayi korunmuş olacak hem de artan üretimle beraber yeni istihdam alanları açılacağından işsizlik oranlarında düşüşler gözlenecektir.

d-Gümrük vergilerin ekonomiye etkileri arasında sayılabilecek en önemli etki ise ürün talebiyle birlikte elde edilecek sermaye birikimleri yerli üreticinin üretim faktörlerini daha verimli bir şekilde kullanması sağlayacağından, hem ülke ekonomisinde kaynak israfı engellenmiş olacak hem de üretimde kullanılacak olan teknoloji ve beşerî sermaye bileşenlerinde gelişmeler görülecektir (Gürkan, 2001:7).

Gümrük vergilerinin, olumlu ve olumsuz etkileri görölmektedir. Öncelikle vergiye tabi olan malın ülke içinde fiyatı artacağından tüketimi azalacak ve nihayetinde ülkeden döviz çıkışı azalacağından ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkide bulunacaktır. Diğer taraftan gümrük vergisine tabi mala rakip olan (varsa)

yerli malın talebi artacağından üretiminde de artışlar gözlenecek ve ek istihdam alanları oluşturacaktır. Ayrıca fiyatı artan gümrük vergisine tabi olan üründeki fiyat artışları tüketici için ek gider oluşturacağından bir refah kaybı doğuracaktır. Gümrük vergilerinin diğer bir etkisi ise gümrük vergisi bindirilen ithal malın üreticisi konumundaki ülkelerin aynı ölçüde ülkenin ihraç ettiği ürüne vergi bindirmesidir. Bir tür misilleme yöntemi olan bu etkide yerli firmaların ihraç malları vergiye tabi olacağından ülke ihracatı olumsuz etkilenecektir. Söz konusu durumun gerçekleşmesi durumunda ek vergiler nedeniyle misillemede bulunan her iki ülke ekonomisinde gelir kaybı meydana gelecektir.

2.6 Parasal Genişleme ve Dış Ticaret

Bir ekonominin uluslararası ekonomiye bağımlılığı, devletin yerel ekonomideki yeri ve finansal sistemin gelişmişliği parasal aktarım mekanizmalarının ağırlığı üzerinde etkili olmaktadır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde parasal aktarım mekanizmalarının işlerliğini: karar alıcıların yaptığı ekonomik müdahaleler, sermaye hareketleri, bankacılık faaliyetlerinin yapısı, finansal kesimin yapısı ve finansal sözleşmelerin işleyişi ile üreticilerin ve hane halkının ekonomi anlayış biçimlerinin etkisi altında olduğu ortaya çıkmaktadır. (Bayraktar, Daştan & Berber, 2020:1).

Devlet müdahalelerin önemli olanları faiz politikaları ve faiz politikalarından etkilenen döviz kuru pariteleri ve parasal tabanı büyük kısmını etkileyen banka kredileri olmaktadır. Devletlerin ekonomik yapıya yaptığı müdahalelerin ana hatlarını oluşturan bu üç değişken ayrı ayrı müdahale araçları olarak karşımıza çıksa da herhangi birine yapılan bir müdahale doğrudan diğerlerini de etkilemektedir. Yine bu müdahaleler sonucunda oluşan yeni ekonomik konjonktür hane halkının tüketim alışkanlıklarında değişikliğe neden olmaktadır. Ayrıca devletin ekonomik müdahaleleri sonucunda üretim mekanizmalarının üretim faaliyetlerini daraltma veya genişletme politikaları da devletlerin ekonomik müdahaleleri sonucunda nihayetine ermektedir.

Devletler merkez bankası ile eş güdümlü hareket ederek ekonomideki toplam arz ve talebi yönlendirmek istemektedirler. Bu isteğin en önemli yönlendiricileri başta politika faizi olmak üzere para politikası araçları olmaktadır. Bu yolla merkez

bankasından beklenen ise belirlenen enflasyon hedefine merkez bankası politikalarıyla ulaşmak olmaktadır. Merkez bankaları para politikaları ile karar alıcıların tercihlerine etki ederek fiyatların genel düzeylerini ve ekonomideki üretim kapasitesini dengede tutmaya çalışmaktadır. Parasal aktarım politikaları toplam arz ve talebin ne zaman ne kadar ve hangi yönde nasıl etki edeceğini belirlemektedir. TCMB'ye göre parasal aktarım kanalları döviz kuru, beklentiler, faiz ve varlık fiyat kanallarından oluşmaktadır (Gürel & Yalçın, 2020:444).

Faiz kanalı: önemli para aktarım mekanizması olarak kabul edilen faiz kanalı Keynesyen düşünceye dayanmaktadır. Bu kanal aracılığı ile piyasa ile faiz arasındaki ilişki para politikası aracılığı ile sağlanmaktadır. Merkez bankasının faiz oranlarına yaptığı müdahaleler hane halkının ve firmaların tasarruf oranlarını etkilediğinden toplam talep miktarını etkilemektedir. Genişletici para politikasının hâkim olduğu dönemlerde artan para arzı faiz oranlarını düşürmektedir. Böylesi bir ekonomik ortamda firmalar yatırımlarını arttırırken, hane halkı ise tüketim harcamalarını arttırmaktadır. Döviz kuru kanalı ise: para politikaları sonucunda döviz kurunda meydana gelen değişimlerin toplam talep ve tasarruflar üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Döviz kurlarındaki değişimler ihracat ve ithalat oranlarını etkilediğinden firmaların net servet tutarlarına etki etmektedir (Berber & Bayraktar Daştan, 2020:5).

Varlık fiyatları kanalı, değişik türdeki parasal değeri olan varlıkların parasal değerlerindeki oynaklıkları ifade etmektedir. Parasal politikalar neticesinde değeri değişen varlıkların toplam tasarruf ve harcamalar olan etkisi üretim süreçlerini etkilemektedir. Monetarist ve Yeni Keynesçi düşünce fiyatlar genel teorisine dikkat çekerek varlık fiyat değerleri arasındaki ikame etkisini konu etmektedir. Genel kabule göre varlık kanalından kasıt hisse fiyatları ile konut ve arazi fiyat kanalı belirtilmektedir (Cengiz, 2015:231). Varlık fiyat kanalı ekonomideki daralma ve genişleme dönemlerinde varlık fiyatlarında meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. Parasal tabanın genişlediği dönemlerde politika faiz oranları düşmektedir. Faiz rantından yararlanamayan reel piyasalar sermayelerini borsalara, otomotiv, konut, emlak vb. gibi sektörlere kaydırmaktadır. Bu piyasalara ait varlıklarda görülen fiyat değerlerindeki yükselişler ise servet etkisi ile hane halkının

ürün taleplerini arttırmaktadır. Bu durum ülkelerin dış ticaret politikalarına olumlu yansımaktadır. Ekonomik daralma dönemlerinde ise varlık fiyatlarında yüksek politika faizi etkisiyle düşüşler görülmektedir. Hane halkının servetlerinde görülen erimeyle birlikte toplam ürün taleplerinde azalışlar görülmektedir. Bu durum ise dış ticaret hacminde daralmaları beraberinde getirmektedir.

Varlık kanalı konusunda değinilmesi gereken bir diğer konu ise firmaların bilançolarında meydana gelen değişikliklerdir. Ekonomik büyüme dönemlerinde firmaların portföylerinde bulunan varlıklarında görülen parasal yükselişler firmaların bilanço değerlerini büyüteceğinden, başta KOBİ'ler olma üzere firmaların krediye ulaşma imkanlarında kolaylıklar sağlamaktadır. Böylece firmalar arzu ettikleri yatırımları gerçekleştirme noktasında istenen sermayeye kolaylıkla ulaşabilmektedir. Ekonomik daralma dönemlerinde ise firmalar için tersi durum söz konusu olmaktadır.

Beklentiler kanalı ekonomide tecrübeli kişilerin geleceğe yönelik gelişebilecek ekonomik olayların, uygulanabilecek ekonomik politikaların ve ekonomik değişimlerin neler olabileceğine dair oluşturdukları beklentileri ifade etmektedir (Serel & Güvenoğlu, 2020:451). Karar alıcıların merkez bankası yoluyla ekonomiye müdahale araçlarından olan beklentiler kanalı: merkez bankasının gelecek aylar veya yıllara ait uygulayacağı politikaların önceden piyasaya bildirilmesi şeklinde olmaktadır. Merkez bankasının geleceğe dair uygulayacağı faiz politikaları, kredi politikaları gibi uygulama politikalarını önceden sezdirmeleri durumunda finansal piyasalar tarafından değerlendirilecek ve nihayetinde oluşacak yeni politikalara göre sermaye hareketleri, yatırım politikaları yeniden şekillenecektir. Böylece ekonomideki karar alıcılar yeni duruma kolayca adapte olabilecek yaşanabilecek ekonomik krizlere veya ani şoklara karşı hazırlıklı olacaklardır. Elbette burada merkez bankasının güvenilirliği ön plana çıkmaktadır. Yaptığı açıklamaların aksine hareket eden bir merkez bankası için beklentiler kanalı işlevsiz kalacaktır.

Bankacılık faaliyetlerinin karakteristik özelliği fon toplamak ve bu fonları kredi olarak dağıtmaktır. Elbette bankacılık sektörü kredi kullandırarak hem harcamalarına karşılamak hem de kar elde etme amacı gütmektedir. Bankacılık

faaliyetleri neticesinde değişik faiz oranlarıyla dağıtılan kredilerin geri dönmeme ihtimalide vardır. Bankalar verilen kredinin faiz ve ana parasının önceden belirlenmiş bir tarihte ödeneceğini düşünmektedir. Fakat bu beklenti her zaman gerçekleşmeye bilir. Bu da bankalar için kredi riski oluşturmaktadır. Bu gibi olumsuz durumlarda finansal piyasalar üzerinde ciddi etkileri olacaktır. Ve bankalar kar elde edemeyecekleri için varlıklarını sürdürmede zorlanacaklardır (Sayım& Arınç, 2012:297). Dış ticareti etkileyen diğer bir değişken ise büyük oranda merkez bankası politikalarının tekelinde olan kredi kanalıdır. Kredi taleplerinin büyüklüğü dikkate alındığında önemli kredi kanalları hane halkı için tüketici kredileri firmalar içinse ticari krediler olmaktadır. Bu kredi türlerinin kullanılma sıklığı ve büyüklüğü ülkelerin dış ticaret potansiyelleri üzerinde önemli etkiye sahip olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye stoku yetersizlikleri nedeniyle krediler ekonomiler için hayati öneme sahiptir. Diğer taraftan bu kredi türlerinin bankacılık sektörü üzerinde önemli etkileri olmakta birlikte çeşitli riskleri de bulunmaktadır.

Ticari bankacılığın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri kredi riski olmaktadır. Fakat bankaların kredi riskini ve yönetimini kabul etmeden faaliyette bulunmaları mümkün değildir. Ticari bankalar riskleri tanımlanması, yönlendirilmesi, takip etmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Kavcıoğlu, 2014 :11). Bankacılık sektörünün en önemli sorunlarından biri kredi talebinde bulunan bireylerin veya firmaların maddi durumları hakkında detaylı bilgiye ulaşamamalarıdır. Bireylerin çeşitli nedenlerden dolayı aylık veya yıllık gelirlerindeki değişimler nedeniyle kredi aylık tutarlarını ödeyememeleri, firmaların ekonomik durgunluk veya ani ekonomik şoklara karşı iflas etmeleri veya gelirlerinin büyük kısmını kaybetmeleri sonucunda kredi aylık tutarlarını ödeyememeleri gibi durumlar bankacılık sektörünün karşılaştığı en önemli riskleri oluşturmaktadır. Bu yüzden bankacılık faaliyetlerinde kredi talebinde bulunan bireyler ve firmalar arzu ettikleri kredi tutarlarına ulaşmakta çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bu durum ise toplam talep tutarını ve firmaların yatırım politikalarının uygulanmamasına veya gecikmesine neden olmaktadır.

Merkez bankalarının ara ve ana göstergeleri arzu edilen yönde yönlendirmek amacıyla bazı politikalara sahiptir. Bu politikalar: açık piyasa işlemleri, reeskont

politikaları, zorunlu karşılık oranları ve swap işlemleri olarak sıralanmaktadır (Şentürk, Kayhan & Bayat, 2016:150). Tüketici ve ticari krediler dışında merkez bankasının para politikası araçları olarak kabul edilen açık piyasa işlemleri, reeskont, zorunlu karşılıklar politikası gibi parasal tabana olan müdahaleleri de ülkelerin ekonomilerini dolayısıyla dış ticaretlerini etkileyen önemli politikalar olmaktadır.

Açık piyasa işlemleri: merkez bankasının menkul kıymet (hazine bonosu, devlet tahvilleri) alma veya satma işlemlerini anlatmaktadır. Bu alım-satım işlemleri yoluyla parasal taban ve faiz oranları kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu tür işlemler ekonomik politikaların yönü hakkında bilgiler sunduğundan merkez bankasının beklentiler kanalı ile sıkı ilişki içindedir.

Merkez bankasının piyasadan tahvil alımı durumunda parasal bir genişleme, tahvil satımı durumunda ise bir parasal daralma söz konusu olabilecektir. Ayrıca merkez bankasının tahvil alım satımları bu tür menkul kıymetlerin getiri oranları üzerinde etkili olacağından faiz oranlarında da değişikliğe neden olmaktadır.

Reeskont politikası: uygulamada iki şekilde görülmektedir. Bunlardan ilki vadesi dolmamış iskonto edilmiş kimi senetleri merkez bankasında tekrar iskonto etmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Bu yöntemle ilgili senede ait faiz tutarları indirilerek kalan tutar bankaya verilmektedir. Faiz oranı olarak merkez bankasının faiz oranları baz alınmaktadır. İkinci yöntem olarak ilgili kesime herhangi bir iskonto işlemi gerçekleştirilmeden rehin bir mal karşılığında kredi sağlanmaktadır.

Reeskont yoluyla merkez bankası faiz ve para arzını kontrol etme amacı gütmektedir. Reeskont oranları arttırılarak parasal arz tabanı daraltılabilir. Aynı şekilde reeskont oranları düşürülerek parasal taban genişletilebilir. Böylece enflasyonist dönemler ile ekonomik büyüme dönemleri için reeskont politikası merkez bankasınca uygulanabilmektedir. Reeskont politikaları ile parasal taban daralması veya genişlemesi görüldüğünden bu politika kredi hacmindeki genişlemeyi de doğrudan etkilemektedir.

Zorunlu karşılıklar: ise bankalar gibi fon toplayan yapıların bilançolarında bulunan mevduatların ya da yükümlülüklerine karşılık olarak merkez bankasına göndermek zorunda oldukları maddi miktarı anlatmaktadır. Merkez bankaları

zorunlu karşılık oranlarını değiştirerek özellikle bankacılık sektöründe ve finansal piyasalarda etkili olmaktadır. Zorunlu karşılık oranlarındaki artışlar parasal tabanı daralmakla kalmayacak ayrıca kredi hacmini de daraltacaktır. Zorunlu karşılık oranlarında ki düşüşlerde ise ekonomide tersi bir durumu ifade etmektedir.

Zorunlu karşılıklar politikası hem beklentiler kanalını hem faiz politikalarını hem bankaların kredi verebilme potansiyellerini doğrudan etkilediği için merkez bankasının çok sık kullandığı bir politika olmamaktadır. Bu politika kanalında yapılabilecek değişiklikler ekonomi üzerinde ciddi izler bırakmaktadır.

Bölüm 3

VERİ VE METODOLOJİ:

3.1 Konuyla İlgili Kısa Bir Literatür Taraması

Güneş & Yıldırım, 2017 yılında 2005-2016 yılları arasındaki çeyrek dönemlik veriler kullanılarak kredi hacminin cari açık üzerindeki etkisini incelemiştir. Kredi hacmini temsilen taşıt kredileri ve kurumsal krediler kullanılmıştır. Yine yaptıkları analizde, taşıt ve kurumsal kredi verileri ile cari açık değişkenine ait veriler GSYH oranlanarak kullanılmıştır. Yaptıkları analizde Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ile zaman serilerinin durağanlığı araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli analizlerinde yer bulmuştur. Araştırmacıların analiz sonucunda buldukları sonuç ise uzun dönemde kredi hacmindeki genişlemenin cari açık verileri üzerinde eşbütünleşme ilişkisi içinde olduğudur. Diğer bir deyişle taşıt ve kurumsal kredilerdeki genişleme cari açık üzerinde olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Uzun dönemli bilgi kayıpları da hata düzeltme modeli ile kaldırılmıştır.

Köroğlu, 2018 yılında 1982-2016 zaman aralığına ait yıllık verilerle kredi hacmindeki genişlemenin cari açık verileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan çalışmada verilerin durağanlık tespiti için ADF birim kök testi tercih edilirken Engle-Granger eşbütünleşme testi ile de zaman serilerinin eş bütünleşmesi araştırılmıştır. İlgili çalışmada hata düzeltme modeli kullanılırken nedenselliğin varlığı Granger nedensellik testiyle sınanmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda kredi hacminde görülen genişlemenin cari açığı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Yine cari açıktan kredi hacmindeki genişlemeye doğru bir Granger nedensellik tespiti saptanamamıştır.

Akçayır & Benli, 2016 yılındaki çalışmalarında; yurtiçi kredi hacmindeki artışların cari açık artışları üzerindeki etkisini bulmak amacıyla 1992Q1-2014Q3 dönem aralığına ait verileri kullanmışlardır. İlgili çalışmada kullanılan değişkenlerin (kredi hacminin ve cari açık verilerinin) GSYH'ye oranlayarak analizde kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler toda-yamamoto (1995) ve lütkepohi (1996) ile araştırılmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme analizinde, Pesaran vd. (2001) sınır testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki

ise ARDL (Autoregressive Disturbed Lag) yöntemiyle irdelenmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda ise kısa dönemli sapmaların yedi ay içerisinde ortadan kalktığı vurgulanırken, seriler arasında eş bütünleşme ve çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Altunöz, 2021 yılında yaptığı çalışmada 1998Q1-2020Q4 dönemine ait kredi hacmi verileri ile cari açık verileri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada kullanılan yöntemler ise değişkenler arasındaki leesStrazicich kırılmalı kök analizi ve ARDL sınır testidir. Seriler arasında nedensellik ve eş bütünleşme varlığı saptanmış ve kredi hacmindeki artışın cari açığı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Akçayır, 2021 yılında yaptığı çalışmada özel sektör kredileri ile cari açık arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Pesaran vd. (2001) analiziyle eş bütünleşmenin varlığı Dolado-Lütkepohl (1996), Toda Yamamoto (1995), yöntemleri ile nedensellik araştırılmıştır. İlgili çalışmanın sonuçları ise kredi genişlemesi ekonomik büyüme ve petrol ithalatının cari açığı negatif yönlü etkilediği buna karşın enflasyon ve finansal derinliğin cari açığı pozitif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kılıç & Yüksel, 2020 yılında yaptığı çalışmada 2003-2018 yılları arasında Türkiye ekonomisinde kredilere ait aylık veriler kullanılarak bu değişkenlerin cari açık üzerindeki etkisi irdelenmiştir. ADF ve PP birim kök analizi kullanılan çalışmada Walt testi ile kısa ve uzun dönemli ilişki, eşbütünleşme ise ARDL sınır test analizi ile sınanmıştır. Çalışmanın sonuçlarında uzun dönemde değişkenler arasında nedensellik söz konusu olurken kısa dönemli nedensellikte ise analize söz konusu olan kredi hacmine ait her değişkenin cari açık üzerinde söz sahibi olduğunu bulunmuştur.

Uslu, 2020 yılında yaptığı çalışmada 1974-2018 yıllarına ait verileri kullanarak kredi genişlemesi ile cari açık arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. İlgili çalışmada birim kök testleri Kapetanios çoklu yapısal kırılmalı test yöntemiyle incelenmiş olup zaman serileri arasındaki eş bütünleşme sınır test yöntemiyle bulunmuştur. İlgili çalışmanın sonucunda elde edilen veriler ise firma kredileri ve toplam krediler ile cari açık arasında eşbütünleşmenin olduğu, hane halkı kredileri ve

cari açık verileri arasında ise eşbütünleşme varlığının olmadığıdır. Toda-Yamamoto analizi ile elde edilen nedensellik ilişkisinde ise firma kredileri ve toplam kredilerin cari açığın nedeni olduğu ayrıca toplam kredilerin ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Göçer & Mercan, 2013 yılında yaptıkları çalışmalarında 1992Q1-2012Q3 dönemine ait verileri kullanarak kredilerdeki artışlar ile cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada birim kök testi olarak Carrion-i-Silvestre (2009), Maki (2012) yöntemi ile de eşbütünleşme aranmıştır. Elde edilen sonuçlar yurt içi kredi hacmi ile cari açık verileri arasında eşbütünleşmenin olduğudur. Yurt içi kredi hacmindeki artışların cari işlemler açığını olumsuz etkilediği araştırmada ortaya çıkan diğer bir sonuç olmuştur.

Haykır & Aydın, 2019 yılında yaptıkları çalışmada imalat sanayi sektöründe kullanılan krediler ile ihracat rakamları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Söz konusu veriler 2005-2018 yılları ait çeyrek dönemlik veriler olmakla birlikte ilgili araştırmada Granger nedensellik ve etki-tepki testleri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ise imalat sanayi kredilerinden ihracata doğru tekyönlü nedensellik olduğudur. Etki-tepki analiz sonuçlarında ise kredilerde görülen standart sapmalı şokların ihracat üzerinde uzun süreli olarak devam ettiği yönündedir.

Üçler, 2020 yılında yaptığı çalışmasında Sendikasyon kredileri ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada 2003-2019 yılları arasında Türkiye ekonomisine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki Hatemi asimetrik (2012) ile Hacker ve Hatemi simetrik (2012) testleri ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre sendikasyon kredileri dış ticaret dengesinin nedeni olurken yine hatemi asimetrik test analizinde dış ticaret dengesi ile döviz kuru aynı anda (çift yönlü) birbirinin nedeni olarak görülmektedir.

Taşseven & Yılmaz, 2021 yılında yaptıkları çalışmalarında Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, banka kredileri ve ihracat arasındaki ilişkinin nedenselliğini araştırmışlardır. Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile kredi ve ihracat verileri arasında uzun dönemde Johansen

eşbütünleşme varlığı tespit edilmiştir. Toda-yamamoto nedensellik testi sonuçlarında ise ekonomik büyümeden ihracata doğru nedensellik bulunurken ihracattaki büyümeden kredi hacmine doğrudan nedenselliğin olduğunu araştırmalarının sonuçları arasındadır.

Ataklı Yavuz & Karakaş, (2021). İlgili yazarlar 1980-2018 yıllarına ait yıllık veriler kullanarak ekonomik büyüme üzerinde Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikaları arasındaki ilişki ekonometrik analiz yoluyla irdelenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre uzun dönemde ekonomik büyüme ile Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikaları arasında uzun dönemli olarak anlamlı ilişki varlığı tespit edilmiştir. İlişkinin yönünü tayin etmek amacıyla yapılan nedensellik analizinde ise ihracatın ekonomik büyümenin nedeni olduğu ayrıca ithalatında ihracata neden olduğu yazarların yaptıkları araştırmanın sonuçlarından olmuştur.

Gül & Kamacı, 2012 yılında ekonomik anlamda gelişmiş ülkeler ve ekonomik anlamda gelişmekte olan ülkelerde 1980 – 2010 ile 1993 – 2010 dönemlerini kapsayan dönemlere ait verileri kullanarak; dış ticaret ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi ile test etmiştir. Zaman serileri arasındaki ilişkileri pedroni eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile incelemiştir. Yapılan analiz sonuçlarında ekonomik büyümeden ihracat ve ithalata doğru bir nedensellik tespit edilmezken, ihracatın ve ithalatın ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucu ortaya konmuştur.

Ayhan, 2018 yılında 2005-2014 yıllarına ait aylık veriler kullanarak ithalat, ihracat, istihdam ve reel döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Çalışmada uygulanan testler zaman serileri arasında eşbütünleşme analizi sınır testi yaklaşımı ile araştırılırken, seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki ise ARDL modeli oluşturularak incelenmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçları ise ARDL modeli sonuçlarına göre kısa ve uzun dönem katsayıları beklenilene uygun olarak sanayi ve ihracat doğru orantılı, reel kur ve ithalat için ise ters orantılı olarak tespit edilmiştir. İthalat katsayısı beklenilene uygun olmasına rağmen anlamsal bir istatistiksel sonuç ortaya koyamamıştır.

Kaya, Gülhan & Güngör, 2013 yılında yaptıkları çalışmalarında 1998Q1-2009Q4 dönem aralığında Türkiye ekonomisine ait verileri kullanarak sanayi üretim endeksi, ihracat, ithalat, GSMH, özel sektör kredi hacmi ve İMKB endeksi değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. Yapılan araştırmada kullanılan testler ise EKK, Johansen juselius ve Granger nedensellik testleri olmuştur. Yazarlar yapılan araştırmada reel sektör ve ekonomik büyümenin finansal piyasaları önemli ölçüde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Hiçyılmaz, 2022 yılında yapmış olduğu çalışmasında Türkiye ekonomisinde 2002:12-2019 dönemine ait aylık verilerle ihracat ve ithalat verileri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Türkiye’de hangi bölgelerin ihracat veya ithalata bağımlı olduğu araştırmışlardır. Çalışmada nedensellik ilişkisinde (Emirmahmutoglu Köse 2011) panel Granger nedensellik denenmiştir. Panel test analizinde ihracatın ve ithalatın birbirlerinin nedeni olduğu (çift yönlü), elde edilen bireysel sonuçlara göre 6 bölgede ihracat ve ithalat arasında çift yönlü; 4 bölgede ise tek yönlü nedensellik bulgusu ortaya konmuştur.

Demir, 2020 yılı çalışmasında 1997-2018 dönemlerine ait verileri kullanarak Türkiye ekonomisinde dış ticaret durumunun, Avrupa birliği -15 ülkeleri ile iki yönlü dış ticaret dengesi incelenmiştir. Yazarlar tarafından ilgili ihracat ve ithalat kompozisyonlarına döviz kuru ve gelir değişkenleri yapılan analize eklenmiştir. Çalışmada kullanılan panel regresyon sonuçlarına göre ithalat verileri dış ticaret dengesini pozitif yönde etkilerken, ihracat verileri dış ticaret dengesini negatif etkilemektedir.

Çelik& İlkay, 2016 yılında yaptıkları araştırmalarında Türkiye ekonomisinde 1986-2015 dönem aralığına ait çeyrek dönemlik dataalar kullanılarak ithalat ve ihracat arasındaki ilişki irdelenmiştir. Vektör hata düzeltme modeli ile zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişki araştırmaya konu edilmiş ve istatistik olarak anlamlı ve değişkenler arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. İthalattan ihracata doğru tek yönlü Granger nedensellik bulunmuştur.

Uyar Bozdağlıoğlu, 2007 yılında 1990:01-2007:12 dönem aralığına ait aylık verilerle yaptığı araştırmada Türkiye ekonomisinde Engle ve Granger (1987)

eşbütünleşme analiz yöntemiyle uzun dönemde Türkiye'nin dış ticaretini (ihracat ve ithalat) ele almıştır. Yapılan analiz sonuçları ithalatın ve ihracatın uzun dönemde birleşme özelliğinde olmadığı ve ticari dengesizlik ile cari açığın var olan dengeden uzaklaştığı yönündedir. Diğer bir deyişle yazar tarafından yapılan araştırmaya göre uzun dönemde para ve maliye politikalarının etkinliği ticari dengesizliklerin giderilmesinde etkisiz olmaktadır.

Apan & İslamoğlu, 2017 yılında yaptıkları araştırmalarında 2009:01-2017:05 dönem aralığına ait verileri kullanarak kredi faiz verileri ile KOBİ kredi değişimleri ve ihracat arasındaki ilişkiyi analize konu etmişlerdir. Uzun dönemli ilişkisi tespitinde Johansen eşbütünleşme yöntemi, Granger testi ile de nedensellik araştırması yapılmıştır. İlgili çalışmanın sonuçlarına göre eşbütünleşme analizinde uzun dönemli ilişki, kredi faiz oranları, ihracat ve KOBİ kredileri arasında tespit edilirken, nedensellik analiz sonuçları ise: KOBİ kredileri ve faiz oranı ile ihracat ve KOBİ kredileri arasında nedensellik tespit edilmiştir.

Taştan, 2010 yılında; 1985:01-2009:05 tarihleri arasında, Türkiye ekonomisinde Türkiye'nin dış ticaret verilerini (ihracat -ithalat) ve sanayi üretimi verilerini kullanarak yaptığı araştırmasında: faz uyumu kareleri, kosepktrum, temel spektral yöntemleri ve geweke 1982- 1984, Hosoya 1991- 2001 ve Breitung-Candelon 2006 frekans alanı nedensellik testleri ile değişkenler arasında nedensellik ilişkilerini incelemiştir. Elde edilen sonuçlar ise nedenselliğin yönü uzun dönemde sanayi üretiminden ihracata doğru olmaktadır. Ayrıca ithalat büyümesinin sanayi büyümesinin Granger nedenselliği olduğu da analiz sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tuncer, 2002 yılında 1980-2000 yılları arası dönemi kapsayan üçer aylık verileri kullanarak dış ticaret verileri ile (ithalat-ihracat) GSYH değişkenleri arasındaki nedenselliği analiz etmiştir. Yazar tarafından Toda-yamamoto (1995) Granger nedensellik yöntemi ve Vektör Otoregressif Model VAR modellemesi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise GSYH ile yapılan yatırımlar arasında iki yönlü zayıf ilişki tespit edilirken, ithalat ve GSYH arasında iki yönlü güçlü ilişki sonucuna ulaşılmıştır. Yine araştırmada ithalat büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

Uslu, 2017 yılında Türkiye ekonomisinde 1980-2016 dönem aralığına ait yıllık verileri kullanarak ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat değişkenlerine ait zaman serilerini incelemiştir. Yazar tarafından değişkenler arası uzun dönemli ilişkiler; Johansen Eş-Bütünleşme testi, var modeli ve hata düzeltme modeli yöntemleri ile belirlenmiştir. Analiz sonucunda ise değişkenler arasında kooentegrasyon ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme analiz sonuçları ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Petek& çelik, 2017 yılında yaptıkları çalışmalarında 1990-2015 dönem aralığına ait aylık verileri analiz etmişlerdir. Söz konusu veriler ithalat, ihracat, TÜFE ve döviz kuru değişkenlerine aittir. Analiz sonuçlarında değişkenler arası eş bütünsellik tespit edilmiştir. Yazarlar tarafından yapılan nedensellik analizlerinde ise ihracat ve TÜFE'den ithalata doğru tek taraflı nedensellik varlığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ithalat ve döviz kurundan ihracata doğru tek yönlü bir ilişki analiz sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yapılan araştırmanın testleri olmuştur.

3.2 Analizde Kullanılan Değişkenler ve Görülen Kısıtlar

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde görülen kredi hacmindeki değişimlerin ekonomide önemli yeri olan ihracat, ithalat ve cari açık üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Değişkenlere ait veri setlerine TCMB Elektronik Veri Dağıtım sistemi (EVDS) aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu çalışmada değişkenlere ait veriler aylık veriler olup 2013-01, 2021-12 dönem aralığını kapsamaktadır. Verilerin kullanıldığı dönem aralığı seçiminde EVDS platformunda 2013 yılından daha önceki ihracat ve ithalat değişkenlerine ait verilerin yayınlanmamış olması ve 2013 yılı öncesine ait ihracat, ithalat değişkenlerine ait verilerde farklı kaynaklarda farklı rakamlarla karşılaşılması nedeniyle sınırlandırılmıştır. Yine değişkenlerimize ait verilerin güncel olmasını gerekliliği nedeniyle 2021 Aralık ayı üst zaman sınırı olarak kabul edilmiştir.

Ham verilerin temini esnasında ihracat, ithalat ve cari açık verilerinin ABD doları cinsinden, toplam kredi hacmi verilerinin ise Türk lirası cinsinden yayınlanmış olduğu görülmüştür. Sağlıklı bir analiz yapabilmek için yine EVDS platformundan

elde edilen 2013-01, 2021-12 dönem aralığına ait ortalama döviz kuru (USD /TL) baz alınarak toplam kredi hacmi verileri ABD doları cinsinden ifade edilmiştir.

Veri setleri ile ilgili olarak yapılan bir başka düzenleme ise zaman serilerinin hem yüzdelik olarak yoruma daha açık hale gelmesi hem de zaman serilerinde görülen otokorelasyon sorunuyla karşılaşılması ve zaman serilerinin durağanlığı sağlamak amacıyla her bir değişken normal değişim oranı $(X_T - X_{T-1}) / X_{T-1} * 100$ denklemi ile zaman serileri analize hazır hale getirilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde yapılan birçok analizde zaman serilerin logaritmasının alındığı gözlenmektedir. Değişkenlerimizden biri olan cari açık verilerinin büyük oranda negatif değerlerden oluşması ve negatif değerli verilerinin logaritmalarının alınmaması nedeniyle bu yol tercih edilmemiştir. Çeşitli yöntemler kullanılarak negatif verilerinin logaritmasının alınma imkânı bulunmaktadır. Kullanılan analiz yönteminin hassas ölçüme sahip olması nedeniyle alternatif yollar kullanılmamıştır.

Yapılan analizde karşılaşılan en önemli kısıt ise daha fazla sağlıklı veriye ulaşılmamış olması ve normal değişim oranı formülü gereği 108 olan gözlem sayısının 107 gözleme düşmüş olmasıdır. (2013-01 aya ait veri kaybedilmiştir.) Değişkenlere ait diğer bilgiler tabloda özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlere ait diğer bilgiler

Adı	Kaynak	Türü	Değişim	Kısa adı
Kredi hacmi	TCBM-EVDS	Kurumsal sektörler göre aylık krediler (bin TL). (Ortalama kurdan ABD dolarına dönüştürülmüştür.)	$(X_T - X_{T-1}) / X_{T-1} * 100$ normal değişim oranı kullanılarak durağan hale getirilmiştir.	Krd.
İthalat	TCBM-EVDS	BEC. Sınıflandırmasına göre (2015=100). (ABD doları) Dış ticaret ithalat birim değer endeksi olarak	$(X_T - X_{T-1}) / X_{T-1} * 100$ normal değişim oranı kullanılarak durağan hale getirilmiştir.	İth.

İhracat	TCBM-EVDS	BEC. Sınıflandırmasına göre (2015=100). ABD doları) Dış ticaret ihracat birim değeri endeksi olarak	$(X_T - X_{T-1}) / X_{T-1} * 100$ normal değişim oranı kullanılarak durağan hale getirilmiştir.	İhr.
Cari açık	TCBM-EVDS	(6. El kitabı) (ABD doları) Ödemeler dengesi analitik sunumu	$(X_T - X_{T-1}) / X_{T-1} * 100$ normal değişim oranı kullanılarak durağan hale getirilmiştir.	Cari.

3.3 Zaman Serilerinin Durağanlaştırılması

Zaman serileri: zaman içinde rassal bir veri setinin aldığı değerleri ifade etmektedir. Zaman serileri olasılıklara (tesadüfi) bağlı değişkenlerle çalışmaktadır. Olasılık kurallarına bağımlı değişkenlerin zaman içinde farklı değerler alma varsayımı altında, zaman serilerinde varsayımlara dayanarak tahminde bulunmak olası gerçeği yansıtmamaktadır. Bu sebeple durağan olmayan zaman serilerinde yapılacak olan analizlerde tespit edilecek regresyon verileri birbirine benzeyen trendlerin varlığını inkâr etmeyecek ve elde edilen sonuçlar kabul edilebilir gerçekliği yansıtmamaktadır. Sonuçta sahte regresyon probleminin varlık olasılığı, birbiriyle alakasız zaman serilerinde bir ilişki varmış olasılığını ortaya koyabilmektedir. Karşılaşılabilecek analiz sonuçlarında elde edilen model regresyonunda T istatistiği ve R^2 değerleri gerçek değerlerinden daha büyük değerler alacaktır. Bu durumda katsayıların yorumlanması doğru sonuçları ifade etmeyecektir. Anlaşılacağı üzere zaman serilerinde gerçekçi sonuçlara ulaşabilme adına her bir zaman serisinin durağan hale getirilmesi gerekmektedir (Koşan, 2009:40)

Bir zaman veri seti istatistiksel analize tabi tutulmadan önce veri setini oluşturan süreçlerin zamansal değişimlerinin sabitliğinin diğer bir deyişle durağanlığının tespit edilmesi gerekmektedir. Zaman serilerinde birtakım sonuçlara ulaşılabilmesi ve analize ait değişkenlerin gerçekçi tanımlanması için serilerin durağanlığı önem arz etmektedir. Zaman serileri stokastik bir süreç izliyorsa durağanlık bu tür serilerde önem arz etmektedir. Yine zaman serileri ile yapılacak olan bir analizde zaman serileri ile ilgili olarak zayıf bir durağanlık ilişkisinin

bulunması yapılacak olan analiz için yeterli koşul olarak görülmektedir (İğde, 2010:5).

Zaman serileri kullanılarak yapılacak olan analizlerde analize tabi olan her bir değişkenin durağanlığının sağlanması gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileri ile yapılacak çalışmalarda sahte regresyon varlık olasılığı, yapılmak istenen çalışmada yanıltıcı sonuçları doğuracaktır. İlgili literatür incelendiğinde zaman serileri ile yapılan çalışmalarda değişkenlerin durağanlığını belirleyebilmek adına çeşitli testlerden yararlanıldığı görülmektedir. Zaman serilerinin durağanlığı belirlemede kullanılan testler ise genel olarak Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi ve Philip Perron (PP) Testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada literatüre uygun olarak değişkenlerimizin durağanlık sınaması ADF VE PP durağanlık testleri ile tespit edilecektir.

3.4 Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Testleri

Stokastik süreç izleyen zaman serilerinde, serilerin durağan olup olmadıkları önem arz etmektedir. Durağan olan serilerde random veya Stokastik zaman serilerinin ortalaması, varyansı ve otokorvaryansı süreç içinde sabittir. Zaman serilerinin belli bir değere yaklaşmakta olduğunu veya uzaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Zaman serilerinde durağanlığı belirlemede kullanılan birçok test bulunmaktadır. Yaygın olarak kullanılan testler ise literatürde ADF ve PP testleridir. Dickey ve Fuller (1979,1981) zaman veri setlerindeki durağanlık tespitini belirlemek üzere ADF birim kök testini geliştirmişlerdir. Phillips-Perron (1988) ise birim kök testi üzerinde çalışmışlardır. Dickey-Fuller Birim kök testi varsayım olarak her bir hata terimini istatistik olarak bağımsız ve sabit varyansa ait olduğunu kabul eder. Phillips ve Perron ise Dickey-Fuller çalışmasında hata terimleri ile ilgili olan varsayımları genişletmişlerdir (Kılıç &Yüksel, 2020 :10). Birim kök testlerinden biri olan ADF testinin ekonometrik ifadesini kullanım şekline uygun olarak ifadesi aşağıdadır.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök analizi üç modelin kullanılmasına dayanmaktadır. Söz konusu bu modeller:

$$1. \Delta Y_t = (\rho - 1) Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

şeklinde ifade edilen sabit terimsiz ve trendsiz, model,

$$2. \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

şeklinde ifade edilen sabit model,

$$3. \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=0}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

şeklinde ifade edilen sabitli ve trentli model şeklindedir. Söz konusu modellerde Y_t ifadesinde t kabul edilen herhangi bir zamanı, Y ise zaman sarisini ifade etmektedir. u_t ifadesi ise varyansı sabit, ortalamada sıfır, bağımlı olmayan ardışık olasılıklı hata terimini göstermektedir. Y zaman serisinin katsayılarını ise p , β ve β değerleri ile ifade edilmektedir. Bu modeller yoluyla elde edilen birim kök verileri MacKinnon kritik değerleri olan %1, %5 ve %10 önem düzeylerine göre belirlenmektedir. Analiz sonuçlarında çıkan sonuçlar ise H_0 ve alternatifi olan H_1 hipotezlerini test etmektedir. Söz konusu hipotezler ise:

$H_0: \delta = 0$: Birim köke sahiptir

$H_1: \delta < 0$: Birim köke sahip değildir. Şeklindedir. (Öner, 2018:133).

Yine belirtmek gerekir ki regresyon denklemlerinde karşılaşılan ardışık bağımlılık sorununu çözebilmek adına n sayıdaki bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri Hannan-Quinn Kriteri, Schwartz Bayesian Kriteri ve Akaike Bilgi Kriteri gibi şartlar oluşturulan modele eklenmektedir. Şart tercihinden sonra α_1 katsayısının t istatistiğine ait değer (mutlak değerli), MacKinnon (1991) kritik değerlerinin mutlak değerinden büyükse zaman serisinin durağan olduğuna kabul edilmektedir. Aksi durumlar içinse zaman serilerinin farkları alınarak süreç durağanlaşana kadar devam ettirilmektedir (Yamak, Tanrıöver & Güneysu, 2012:210).

Bir zaman serisinin durağanlığı sağlanmışsa herhangi bir zamanda seri ile yapılan ölçümlerde, serinin kovaryansının, ortalaması ve varyansının değişikliğe uğramaması gerekmektedir. Bu sebeple bir zaman serisinin ADF testinde durağan çıkması için çeşitli şartlar taşıması gerekmektedir. Bu şartlar:

$$1. \text{ Varyans: } \text{var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2 \quad (4)$$

2. Ortalama : $E(Y_t) = \mu$
(5)

3. Gecikme mesafesine bağımlı kovaryans: $\gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$
(6)

$k = t$ değerleri için gecikme mesafesini göstermek üzere Y_t zaman serisinde ilgili dönemi Y_{t-1} ilgili dönemden önceki dönem ile olan ilişki $Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t$ şeklindedir. İlgili denklemde her iki taraftan Y_{t-1} çıkardığımızda $Y_t - Y_{t-1} = \rho Y_{t-1} - Y_{t-1} + \varepsilon_t$
 $\Delta Y_t = (\rho - 1) Y_{t-1} + \varepsilon_t$, $\rho = 1$ olmak üzere denklem $\Delta Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliğine bürünür. Sonuç olarak denklemde $\rho = 1$ veya $\rho = 0$ bulunması durumunda birim kök varlığı kabul edilir. $\rho = 1$ olması halinde ise $Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliği gereği zaman serisinin bir önceki dönemde uğradığı şok etkisinin, etkisini sürdüğü görülür. Bu durum da $\rho < 1$ daha önceki dönemlerde yaşanan şokların başlangıç itibarıyla etkisini az miktarlarda sürdürdüğünü ve zaman içerisinde etkinin kalacağını göstermektedir (Bülbül & Demiral, 2016:27).

Bu çalışmada kullanılan diğer bir birim kök testi olan Phillips-Perron (PP) Birim kök testinin ekonometrik ifadesi ise,

ADF birim kök testi zaman serilerine ait hata terimlerinin sabit varyans barındırdıklarını ve istatistiki olarak özgür hareket ettiklerini varsaymaktadır. Phillips ve Perron ise ADF birim kök testine ait bu varsayımları genişleterek parametrik olmayan durağanlık tespit testi geliştirmişlerdir. Özetle PP testi, ADF testinin denklemleri kabul etmektedir. Buna rağmen ADF testinde kabul edilen denklemdeki bir n teriminden önceki $n-1$ terimine ait parametrelerin t istatistiğinde parametrik olmayan düzenlemeler yoluyla ardışık olan içsel bağımlılık sorununa çözüm getirmektedir. Yine hem ADF birim kök testinde hem de PP birim kök testlerinde olduğu gibi MacKinnon (1996) kritik değerleri kabul edilmektedir (Ertekin, 2020:149).

ADF durağanlık testi belirli şartlar altında zaman serilerinin birim kök içerip içermediğini araştırmaktadır. Zaman serilerinin durağanlığının kabul edilmesi için süreç içinde ve değişik zamanlarda yapılacak ölçümlerde serinin varyansının, kovaryansının ve ortalamasının değişmemesi gerekmektedir. Ayrıca birim kök

analizlerinde çıkan sonuçların MacKinnon (1996) %1, %5 ve %10 önem seviyelerine göre belirlenmekte H_0 ve alternatif H_1 hipotezlerini test etmektedir. PP birim kök testi ise ADF birim kök testinin bir genişletilmiş yeni versiyon hali olup zaman serisine ait olan bir değerden önceki değerinin içsel bağıllık sorununa çözüm getirmektedir. Yine PP birim kök testinde ADF birim kök testinde olduğu gibi H_0 ve alternatif H_1 hipotezlerini MacKinnon (1996) kritik değerlerine göre sınamaktadır.

3.5 Granger Nedensellik Analizi

Engle ve Granger (1987) yaptıkları çalışmalarında iki farklı değişkenin uzun dönemde birbirleriyle olan ilişkilerini araştırmışlardır. Yapılan bu araştırmada kullanılan tüm değişkenlerin aynı mertebede durağan olduklarını kabul etmektedirler (kaymak,2022:131).

Zaman serileriyle yapılan analizlerde öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyelerini belirlenmesi gerekmektedir. Analizlerde kullanılan bazı testler değişkenlerin seviyede durağan olmalarını şart koşarken bazı testler ise farkta değişkenlerin durağan olduklarını şart koşmaktadır. Bu yüzden öncelikle değişkenlerin durağanlığı ADF ve PP test yöntemleriyle tespit edilmiştir. Granger nedensellik tespiti ise zaman serilerinin seviyede durağan olduklarını ön koşul olarak kabul etmektedir. Granger nedensellik testleri değişkenler arasındaki ilişkiyi 1ve 2 nolu denklemler yoluyla test etmektedir.

$$1. \quad Y_t = \sum_{i=1}^m a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \epsilon_{1t} \quad (7)$$

$$2. \quad X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \Theta_i Y_{t-i} + \epsilon_{2t} \quad (8)$$

Denklemlerde bulunan a_i , β_i ve Θ_i verilere ait gecikmeli katsayıların ϵ_{1t} ve ϵ_{2t} verilerdeki hatalı terimleri, m ifadesi ise gecikme uzunluğunu göstermektedir. Kabul edilen bir anlamlılık belirtecinde β_i değeri sıfırdan farklı ise X değişkeninden Y değişkenine doğru, değeri 0'dan farklı değerde olursa Y değişkeninden başlayıp X değişkenine doğru bir nedensellik varlığı kabul edilecektir (Polat, Kanmaz, D. & Vergi, H., 2019:91).

Yine X_t ve Y_t gibi iki serinin durağanlık araştırmasında $b_0=c_0=0$ ise serilerin durağanlık modelleri

$$X_t + b_0 Y_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \epsilon_t \quad (9)$$

$$Y_t + c_0 X_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \epsilon_t \quad (10)$$

Şeklinde olacaktır (Granger, 1969:427).

Yine Granger (1969)'a göre: Değişkenler arasında yapılan korelasyon analizlerinde elde edilen sonuçlar sağlıklı bilgi vermemektedir. Granger nedensellik analizi ise X ve Y gibi iki seriye ait verilerden bir seriye ait gecikmeli değer diğer bir seriye ait gecikmeli değeri açıklamada ne kadar yeterli olduğunu analiz etmektedir. Granger (1969) nedensellik analizinde bu nedenden dolayı test edilen hipotezler ise:

$H_0 = X$ değişkeni Y değişkeninin nedeni değildir.

$H_1 = X$ değişkeni Y değişkeninin nedenidir. Hipotezlerden oluşmaktadır.

Granger nedensellik analizinde seviyede durağan olan değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemektedir. Bu inceleme bir değişkende bulunan gecikmeli zaman verisinin diğer bir değişkende bulunan zaman verisi üzerindeki etkisini incelemektedir. Granger nedensellik analizinde seviyede durağan olan serilerin birbiriyle olan ilişkilerinin incelenebilmesi için öncelikle değişkenler için uygun gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Granger nedensellik testinde yapılan analizin değişimlere olan hassaslığı nedeniyle yanlış gecikme uzunluğunun seçilmesi sonuçların yanlış hesaplanması riskini ortaya çıkaracaktır.

Bu çalışmada yukarıdaki açıklamalara uygun olarak yapılacak olan testler EViews 12 programı kullanılarak yapılmış ve literatürde kabul edilen MacKinnon kritik seviyelerinden olan %5 önem seviyesine göre hipotezler ret/kabul edilmiştir.

3.6 Yapılan Analizler ve Sonuçları

1. Tanımlayıcı istatistikler

2. Değişkenlere ait korelasyon kat sayılarının tespiti

3.Zaman serilerinin durağanlıklarının tespit edilmesi

4. VAR modeli tespiti için uygun gecikme uzunluğunun bulunması

5.Belirlenen VAR modeli için süreç durağanlığının tespit edilmesi

6.VAR modeli üzerinden otokorelasyon varlığı/yokluğu tespit edilmesi

7.Granger nedensellik analizinin yapılması

Çalışmamızda değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için kullanılacak olan Granger nedensellik analizinin yukarıda sıralanan maddelere göre şekillenecektir.

3.6.1 Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo: 2 tanımlayıcı istatistikler

	Krd.	İth.	İhr.	Cari
Ortalama	-0.19831	0.029576	-0.09956	263.6289
Ortanca	0.331053	-0.0448	-0.09329	-3.31302
Maksimum	5.732498	11.56551	4.201623	21515.79
Minimum	-20.3977	-7.34546	-3.62907	-528.354
Standart sapma	3.595074	2.257739	1.323113	2126.206
Basıklık	-2.23115	0.910277	0.137783	9.518172
Gözlem	12.37776	9.229307	3.622211	95.14089

Tablo 2 incelendiğinde çarpıklık katsayısı Krd. Değişkenin de negatif, İth. İhr. ve Cari. değişkenlerinde pozitif işaretli olduğu görülmektedir. Bu durum Krd.

Değişkeninin sola çarpık, pozitif işaretli diğer değişkenlerin ise sağa çarpık olduğunu göstermektedir. Ayrıca standart sapma değerleri incelendiğinde ortalama değere göre en çok oynaklık cari açık değişkeninde görülmektedir. Bu durum ise Türkiye ekonomisinde yaşanan cari açık verilerinin ciddi oynaklık içinde olduğunu göstermektedir.

3.6.2 Korelasyon Katsayıları

Tablo 3: korelasyon katsayıları

	Krd	İth.	İhr.	Cari
Krd	1			
İth.	0.074954	1		
İhr.	0.173587	0.430116	1	
Cari	0.089422	0.066235	0.08812	1

Korelasyon katsayıları değişkenlerin birbiriyle olan etkileşiminin yönünü ve birbirini etkileme gücünü göstermektedir. Ayrıca korelasyon katsayıları -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Elde edilen korelasyon katsayısının işareti değişkenler arası ilişkinin yönünü belirtirken, katsayılar sıfıra yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişkinin zayıfladığını tersi durumda sıfır değerinden uzaklaştıkça ilişkinin arttığını göstermektedir. (Polat, Kanmaz & Vergi, 2019:92).

Değişkenlere ait korelasyon katsayıları Tablo 3'te verilmiştir. Değişkenlere ait korelasyon katsayıları incelendiğinde tüm değişkenlerin pozitif işaretli olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye ekonomisinde ihracat, ithalat ve cari açık değişkenlerin Türkiye ekonomisindeki kredi hacmindeki değişimlerle aynı doğrultuda hareket ettiğini göstermektedir. Yine tablo 3'e göre 2013-01, 2021-12 dönem aralığı için Türkiye ekonomisinde, kredi hacmindeki değişimlere diğer değişkenlere oranla en duyarlı değişken ihracat verileri olurken ihracat, ithalat ve cari açık değişkenlerin ait korelasyon katsayılarının '0' değerine yakın değerler alması da tüm değişkenlerin kredi hacmindeki değişimlere olan duyarlılığının zayıf olduğunu sonucunu bize vermektedir. Diğer taraftan değişkenler yüzdelik değişim oranı yoluyla düzenlendiğinden zaman serilerimizin uç değerleri birbirine yaklaşmış ve her

bir veri ortalama değere doğal hallerine oranla daha çok yaklaşmıştır. Bu yüzden elde edilen korelasyon katsayılarını yüzdelik ifade etmek daha gerçekçi olacaktır. Bu durumda Türkiye ekonomisinde yapılmakta olan ihracat için kredi yoluyla elde edilen sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yorumu yanlış olmayacaktır.

Korelasyon katsayılarına göre İthalat değişkeni için kredi hacmindeki değişimlerden zayıf ilişkide etkilendiği ortaya çıkarken, diğer taraftan İthalat-ihracat ilişkisini gösteren korelasyon katsayısı 0.430116 çıkmaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye ekonomisinde ithalat ve ihracat değişkenleri aynı yönde hareket etmekte ve orta derecede bir ilişki ortaya koymaktadırlar. Korelasyon katsayılarına göre daha özet bir ifadeyle Türkiye ekonomisinde kredi hacmindeki artışlar/azalışlar; Türkiye ekonomisinde ihracatı arttırıp/ azaltırken; Türkiye ekonomisinde yapılan ihracatta, Türkiye ithalatını aynı yönde ve orta seviye ilişkide etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde 2013-01, 2021-12 dönemi için kredi hacmindeki değişimlerle cari açık değişkeni arasındaki ilişki ise korelasyon katsayılarına göre oldukça düşük çıkmaktadır. Bu durum kredi hacmindeki değişimlerin Türkiye ekonomisinde sıklıkla rastlanan cari açık sorununu açıklamada kredi hacminin tek başına yetersiz kaldığını buna rağmen aynı yönde hareket ettiklerini göstermektedir. Yine ihracat ve ithalat değişkenlerinin cari açıkla olan korelasyon katsayıları incelendiğinde (sırasıyla 0.08812, 0.066235) yine zayıf ilişki ile karşılaşmaktayız. Bu durum cari işlemler hesabında yer alan mal ticareti hesabındaki ithalat (döviz çıkışına neden olur) ve ihracat (döviz girişine neden olur) hesap kalemlerinin birbirini nötrleştirdiği için cari açık üzerindeki etkilerinin azaldığını göstermektedir. Bilindiği üzere ödemeler bilançosunun önemli bir parçası alan cari işlemler hesabı: mal ticareti hesabı, hizmet ticareti hesabı ve karşılıksız transferler hesabı olarak üç kısma ayrılmaktadır. Mal ticaretini oluşturan ithalat ve ihracat değişkenlerinin kredi hacmindeki değişimlere verdiği tepki korelasyon katsayılarına göre aynı yönde ve zayıf ilişkide olduğu analizimizde görülmektedir. Bu durum hizmetler hesabı ve karşılıksız transferler hesaplarının ve ayrı ayrı alt kalem hesaplarının kredi hacmindeki değişimlerle olan ilişkilerine bizi yönlendirmektedir. Ayrıca ekonomiler üzerinde ciddi etkileri olan enflasyon, döviz kuru değişimleri, dış sermaye hareketleri gibi makro değişkenlerin de cari açık sorununu değişkeniyle olan ilişkisi de bu noktada önem taşımaktadır.

3.6.3 Değişkenlere Ait ADF ve PP birim kök analiz sonuçları

Tablo 4: ADF birim kök testi sonuçları

	Seviye değerleri	Değişkenler			
		Krd.	İhr.	İth.	Cari.
Sabitli	t- istatistik	-5.9304	-8.4929	-3.7183	-10.4288
	Prob.	0.000	0.000	0.0051	0.000
		***	***	***	***
Sabitli ve trentli	t-istatistik	-6.1242	-8.8703	-10.1016	-10.3828
	Prob.	0	0	0	0
		***	***	***	***
Sabitsiz ve trentsiz	t- istatistik	-5.9457	-8.4888	-3.7353	-10.3147
	Prob.	0	0	0.0003	0
		***	***	***	***

(* , ** ve *** simgeleri değişkenlerin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeylerinde durağan olduklarını göstermektedir.)

ADF ve PP birim kök testinde * **sembölü %1 önem seviyesini belirtmektedir. Ayrıca ADF ve PP birim kök testine Schwarz info criterion (SIC) bilgi kriteri yapılan birim kök analizinde seçilmiştir.

Tablo 5: PP birim kök testi sonuçları

	Seviye değerleri	Değişkenler			
		Krd.	İhr.	İth.	Cari.
Sabitli	t- istatistik	-5.5481	-8.4929	-9.6983	-10.4298
	Prob.	0.000	0.000	0.000	0.000
		***	***	***	***
Sabitli ve trentli	t-istatistik	-5.5422	-8.8944	-10.182	-10.3835
	Prob.	0.0001	0.000	0.000	0.000
		***	***	***	***
Sabitsiz ve trentsiz	t- istatistik	-5.5717	-8.4888	-9.7356	-10.3147

	Prob.	0.000	0.000	0.000	0.000
	***	***	***	***	***

(* , ** ve *** simgeleri değişkenlerin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeylerinde durağan olduklarını göstermektedir.)

Önceden belirlenen bir zaman aralığı için seçilen zaman serileri arasında bir ilişki olup olmadığı belirlemeden önce zaman serilerinin durağanlığı incelenmelidir. Durağanlığı sağlanamamış zaman serileri ile yapılacak olan analizlerde sahte regresyon sorunuyla karşılaşmak olasıdır. Yapılan analizde sağlıklı sonuçlar elde etmek için serilerin durağanlığı önem arz etmektedir (Külünk, 2018: 199).

Her bir değişkenimizin sabit, sabit ve trentli, Sabitsiz ve trentsiz ölçümlerinde t-istatistik değerlerinin MacKinnon kritik değerlerinden olan, %1 önem seviyesini temsil eden istatistik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu görünümün bir sonucu olarak analizimizde yapılan değişkenlere ait birim kök testlerinde (ADF, PP) tüm değişkenlerimizin %1 anlamlılık seviyede durağan oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

ADF ve PP testlerine sınıadığımız hipotezler hatırlanacağı üzere:

$H_0: \delta = 0$ Zaman serisi durağan değildir.

$H_1: \delta < 0$ zaman serisi durağandır. Şeklindedir.

ADF ve PP test sonuçları incelendiğinde MacKinnon %5 kritik değerleri sınır olmak koşuluyla $H_0: \delta = 0$ boş hipotezi tüm değişkenlerdeki i-istatistik değeri ışığında ret edilip $H_1: \delta < 0$ alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Doğal olarak Granger nedensellik testinin koşullarından olan serilerin seviye değerlerinde durağan olma şartını değişkenlerimizin sağladığı ortaya çıkmaktadır.

3.6.4 VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Seçimi

Tablo 6: uygun gecikme uzunluğu

Gecikme uzunlukları	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	4.78E+08	31.33561	31.43855*	31.37730*

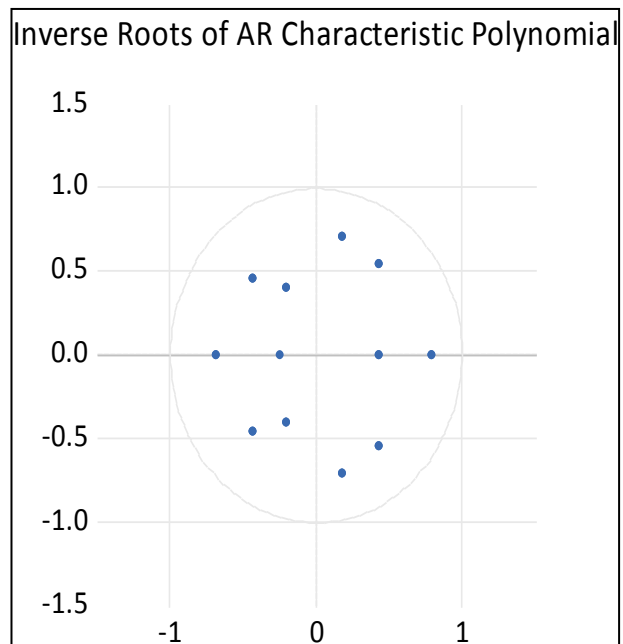
1	21.0072	5.26E+08	31.43277	31.94747	31.64119
2	38.31947	4.78E+08	31.33446	32.26092	31.70961
3	28.45374*	4.77 e+08*	31.32848*	32.6667	31.87037
4	21.98078	5.07E+08	31.3836	33.13359	32.09223
5	13.7501	5.93E+08	31.52758	33.68932	32.40294

(* ifadesi program tarafından belirtilen gecikme uzunluklarını göstermektedir.)

Uygun VAR modelinin oluşturabilmesi öncelikle uygun gecikme uzunluğunun seçilmesi gerekmektedir. Analizimizde 5 gecikmeye kadar bakılmış ve LR, FPE ve AIC bilgi kriterlerinin 3 gecikme uzunluğunda yığıldığı görülmüştür. Uygun VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu 3. gecikme uzunluğu seçilmiştir.

6.6.5 Uygun VAR Modeli İçin Süreç Durağanlığı

Tablo 7: AR karakteristik birim çemberi ve birim çember değerleri

Kök	Modül
0.788824	0.788824
0.180549 - 0.711855i	0.734394
0.180549 + 0.711855i	0.734394
0.432912 - 0.542341i	0.693935
0.432912 + 0.542341i	0.693935
-0.681761	0.681761
-0.431817 - 0.454614i	0.627008
-0.431817 + 0.454614i	0.627008
-0.202300 - 0.404298i	0.452087
-0.202300 + 0.404298i	0.452087
0.430926	0.430926
-0.246249	0.246249

Oluşturulan Var modelinin analizine geçmeden önce modelin durağan bir yapıda olup olmadığı kontrol edilmelidir. Yine AR karakteristik polinomunun ait ters köşe köklerinin birim çember dışındaki bir noktada pozisyon almaması gerekmektedir. Modelin istikrarlı bir yapı sergilemesi katsayı matrisinin öz verilerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle test sonuçlarında elde edilen matrise ait öz katsayı değerlerinin birim çember içinde yer alması modelin durağan bir süreç içerisinde olduğunu göstermektedir. Yani teste konu matris öz değerlerinin “1” den küçük değerde olması şart koşuldur (Cunda & Hatırlı, 2020:137).

VAR modeli için yapılan durağanlık testinde AR karakteristik polinomun ters köşelerinin birim çemberinin dışında yer almaması sürecin durağan/istikrarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

3.6.6 Otokorelasyon Sınaması

Tablo 8: Değişkenlere ait otokorelasyon katsayıları

Bakılan	LRE* Stat	df	Prob.	F.stat	df	Prob.
---------	-----------	----	-------	--------	----	-------

uzunluk						
1	20.47878	16	0.1994	1.295572	(16, 257.3)	0.1997
2	20.64107	16	0.1927	1.306245	(16, 257.3)	0.193
3	19.31981	16	0.2524	1.219539	(16, 257.3)	0.2527
4	17.94506	16	0.3271	1.129783	(16, 257.3)	0.3274

Hatırlanacağı üzere uygun VAR modeli seçiminde uygun gecikme uzunluğu üç olarak seçilmiştir. Kabul edilen modelde otokorelasyon varlığı sınaması için otokorelasyon LM test sonuçlarına göre prob. Değeri 0,2524 olmaktadır. Test sonucuna göre H_0 : otokorelasyon vardır. Boş hipotezi ret edilip H_1 : otokorelasyon yoktur sonucu kabul edilmektedir. Anlaşılacağı üzere 0,2524 prob. Değerinin 0,05 ten büyük olması nedeniyle %5 kabul kriterine uygun olarak kabul edilen VAR modelinde otokorelasyon varlığının olmadığı görülmektedir.

3.6.7 Granger Nedensellik Analizi

Tablo 9: Granger nedensellik test analizi sonuçları

Bağımlı değişken: KREDİ		Bağımlı değişken: İTHALAT	
Hariç tutulan	Prob değeri	Hariç tutulan	Prob değeri
İTHALAT	0.000	KREDİ.	0.3286
İHRACAT	0.0017	İHRACAT	0.0031
CARİ	0.4601	CARİ	0.9611
Bağımlı değişken: İHRACAT		Bağımlı değişken: CARİ AÇIK	
Hariç tutulan	Prob değeri	Hariç tutulan	Prob değeri
KREDİ.	0.615	KREDİ.	0.8765
İTHALAT	0.1519	İTHALAT	0.8838
CARİ	0.4155	İHRACAT	0.5071

Tablo 9: Hipotezlerin sınanması

Hipotezler	Ölçüt	değer	Sonuç:(Kriter: %5 önem
------------	-------	-------	------------------------

	(prob. değerleri)	seviyesinde)
<p>H₀: KREDİ değişkeni İTHALAT değişkeninin nedeni değildir.</p> <p>H₁: KREDİ değişkeni İTHALAT değişkeninin nedenidir.</p>	0,3286	<p>H₀: boş hipotezi kabul edilir.</p> <p>H₁: alternatif hipotezi ret edilir.</p>
<p>H₀: İTHALAT değişkeni KREDİ değişkeninin nedeni değildir.</p> <p>H₁: İTHALAT değişkeni KREDİ değişkeninin nedenidir.</p>	0,000	<p>H₀: Boş hipotezi ret edilir.</p> <p>H₁: alternatif hipotezi kabul edilir.</p>
<p>H₀: KREDİ değişkeni CARİ AÇIK değişkeninin nedeni değildir.</p> <p>H₁: KREDİ değişkeni CARİ AÇIK değişkeninin nedenidir.</p>	0,8765	<p>H₀: boş hipotezi kabul edilir.</p> <p>H₁: alternatif hipotezi ret edilir.</p>
<p>H₀: CARİ AÇIK değişkeni KREDİ değişkeninin nedeni değildir.</p> <p>H₁: ÇARİ AÇIK değişkeni KREDİ değişkeninin nedenidir.</p>	0,4601	<p>H₀: boş hipotezi kabul edilir.</p> <p>H₁: alternatif hipotezi ret edilir.</p>
<p>H₀: KREDİ değişkeni</p>	0,615	H ₀ : boş hipotezi kabul

İHRACAT değişkeninin nedeni değildir. H ₁ : KREDİ değişkeni İHRACAT değişkeninin nedenidir.		edilir. H ₁ : Alternatif hipotezi ret edilir.
H ₀ : İHRACAT değişkeni KREDİ değişkeninin nedeni değildir. H ₁ : İHRACAT değişkeni KREDİ değişkeninin nedenidir.	0,000	H ₀ : boş hipotezi ret edilir. H ₁ : alternatif hipotezi kabul edilir.

Granger nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde 2013-01, 2021-12 dönemi için:

1. İthalat değişkeninden kredi hacmine doğru tek yönlü ve,
2. İhracat değişkeninden kredi hacmine doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşılrken,
3. Cari açık değişkeninden kredi hacmine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşılmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Günümüz dünyasındaki ekonomilerin işleyişi incelendiğinde, ekonomilerin makro ve mikro düzeyde birçok değişkenden etkilendiği görülmektedir. Yine her bir değişkenin önem seviyesine ve yüklendiği anlama göre ekonominin bütününe etkilediği görülürken, ekonominin birer parçası olan değişkenlerde meydana gelen değişimlerden de etkilenmektedir. Diğer taraftan ekonomiyi oluşturan her bir değişkende gözlenen değişimler sadece salt bir ekonomik bütünlük veya küçük bir bölümünde meydana gelen değişimlerle açıklanmaktan da uzaklaşmaktadır. Küresel ekonomik anlayış içerisinde birbiri ile sıkı bağlar oluşturmuş devlet ekonomileri, devletlerin siyasi politik çıkarları etrafında yürütülen aktivitelerden de ciddi oranda nasibini almaktadır.

Bu gerçeklik ışığı altında Türkiye ekonomisinde önemli yeri olan ithalat, ihracat cari açık, ödemeler bilançosu, kredi hacmi ve gümrük tarifeleri gibi değişkenlerinin ne anlama geldiklerini, birbirleri ile olan ilişkileri ve bu değişkenlerde meydana gelen değişimlerin nedenleri bu çalışmada yer edinmiştir. Ayrıca ekonomilerde sayısal büyüklük olarak önemli yer edinen kredi hacmi, ithalat, ihracat ve cari açık verileri arasındaki nedensellik ilişkisi ise Türkiye ekonomisinde 2013-01, 2021-12 dönemi için araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada yer alan zaman serilerinin birim kök testlerinde seviye değerlerinde durağan çıkmaları nedeniyle değişkenler arasındaki ilişki tespiti Granger nedensellik test analizi yoluyla yapılmıştır. Nedensellik analizi yapılmadan önce 3 gecikme uzunluğu seçilerek oluşturulan VAR modelinin otokorelasyon içermediği ve VAR modelinin durağan bir süreç içinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenlere ait korelasyon katsayıları ve tanımlayıcı istatistikleri incelenmiştir.

Granger nedensellik analizi yoluyla elde edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisinde makro ekonominin önemli değişkenlerinden olan ithalat ve ihracat kalemleri, Türkiye ekonomisindeki kredi hacmi üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisindeki üretim mekanizmalarının üretimlerini devam

ettirebilmelerinin bir koşulu olarak kredi yoluyla elde edilen sermaye girişlerine bağımlı oldukları göstermektedir.

Diğer taraftan bu çalışmada ki ihracat ve ithalat verileri ile yapılan analiz de Granger nedensellik sonuçları incelendiğinde: İthalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru bir nedenselliğe ulaşılmazken, ihracat değişkeninden ithalat değişkenine doğru tek taraflı Granger nedensellik bilgisine ulaşılmıştır.

İthalat -ihracat değişkenleri arasında elde edilen Granger nedensellik sonucu ise Türkiye ekonomisinde yapılmakta olan ithalatın büyük oranda ihracat değişkenine bağımlı olduğunu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçların değişkenlere ait korelasyon katsayıları ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Kredi hacmi ithalat ve ihracat arasındaki ilişki bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinde: İhracat değişkeni ithalat değişkenini tetiklemekte ve ayrıca her iki değişken Türkiye ekonomisindeki kredi hacminin nedeni olduğunu göstermektedir.

Bir diğer araştırma konusu olan cari açık değişkeninde ise Türkiye ekonomisinde 2013-01, 2021-12 dönemi için genel kanının aksine ithalat, ihracat ve kredi değişkenleri arasında herhangi bir Granger nedensellik ilişkisine ulaşılmamıştır. Bu durum cari açık verileri üzerinde etkili olan başka etkenlerin varlığını gösterdiğinden bu konuda yapılacak çalışmaların literatüre katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar 2013-01, 2021-12 tarihleri arasındaki ekonomik aktiviteleri farklı açılardan resmini karşımıza çıkarmaktadır. Konuyla ilgili yaptığımız literatür çalışmasında ise farklı tarihler arasında yine farklı analiz yöntemleriyle elde edilen farklı analiz sonuçlarının varlığını karşımıza çıkarmaktadır. Bu sonuçların ekseriyetinde ithalat ve ihracat değişkenlerinin kredi hacminin nedeni olduğunu gösterdiğinden, analiz sonuçları literatüre uygun görünmektedir. Yine kredi hacmi ve cari açık ilişkisi ise literatürdeki birçok çalışmada eşbütünleşme sonucunda olduğu, kimi çalışmada ise her iki değişken arasında bir ilişki tespiti yapılmadığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan yapılan her çalışmanın

genel amacı nihayetinde var olan durumun tespiti ve tespit edilecek sorunlara ait çözümleri literatüre sunmak olmaktadır.

Konuyla ilgili literatürü incelediğinde Türkiye ekonomisinde kredi hacmindeki genişlemelerin/daralmaların Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yer yer elde edilen farklı sonuçlar ise araştırma konusu olan zaman aralığı ve analiz yöntemlerine göre değişmektedir. bu çalışmadaki sonuçları da dahil ederek var olan literatürün ortalama sonuçlarına göre Türkiye ekonomisine ait sorunları: önem sırasına göre:

1. İthalata dayalı ihracat yapısı,
2. Aşırı genişleyen veya daralan kredi hacim yapısı,
3. Üretim maliyetlerin ana belirleyicisi olan enerjide dışa bağımlılık,
4. Uluslararası ekonomide ve siyasette ülke ekonomisinin gösterdiği hassasiyet.
5. döviz kurlarında görülen oynaklıklar ve döviz kurlardan ciddi etkilenen enflasyon oranları ve bu iki değişken neticesinde sonuçlanan işsizlik verileri olarak görünmektedir. Yine tespit edilen her bir sorun için kabul ettiğimiz çözüm yollarımız ise:

Türkiye ekonomisinde üretici kesimin ihracat aktiviteleri, ithalat yapabilme becerilerine bağlı olmaktadır. Bu gerçeklik bilinci içinde uygulanabilecek en uygun politika; ithal ettiğimiz her bir ürünün detaylı analizlerinin yapılması, yerli üretim de ithal edilen her bir ürüne alternatif olabilecek yeni ve yerli ürün üretiminin sağlanması şeklinde olacaktır. Böylesi bir politikanın ana hatlarını ise yerli üretim mekanizmalarında araştırma ve geliştirme çalışmalarının desteklenmesi ile eğitim sistemimize ait beşerî sermaye çıktısının da araştırma ve geliştirme çalışmalarını destekleyici bilgi ve beceri donatılmış olmasını oluşturmaktadır. Böylesi bir durum uzun vadede ülke ekonomisinin üretim faktörlerinde özellikle beşerî sermaye ve üretim teknolojileri noktasında gelişmesinin önünü açacaktır. Kısa vadede ise ülke ekonomisinin doğrudan yatırımlar için bir cazibe merkezi haline getirilmesi önem kazanmaktadır. Bu durum ise ülke ekonomisinin makro ekonomik dinamikleri ile sıkı ilişki içinde bulunmaktadır. Bu ilişki Türkiye ekonomisini doğrudan veya dolaylı

olarak ilgilendiren tüm bileşenlerin kısa vadede doğrudan veya dolaylı yatırımı engelleyici tüm etkilerden aranmış olmasını ifade etmektedir.

Türkiye ekonomisinde yaşanan kredi hacmindeki değişimler neticesinde: Türkiye ekonomisi ekonomik büyüme anlamında devresel bir döngü içerisinde yer almaktadır. Kredi hacmi genişlemesiyle görülen ekonomik büyüme dönemlerinden sonra gelen durgunluk ve ekonomik şoklar Türkiye ekonomisinde ciddi hasarlar bırakmaktadır. Bu yüzden kredi hacmindeki genişlemelerin aşırıya kaçmaması sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için önem teşkil etmektedir. Kredi hacmindeki büyümeyle beraber sağlanan ekonomik büyüme Türkiye ekonomisinde birçok yeni girişimcinin serbest piyasada aktif rol üstlenmesi sağlamaktadır. Kredi hacmindeki daralmalarla beraber ise Türkiye ekonomisinde yeni girişimci sayısı hızla düşmektedir.

Ayrıca yapılacak yatırımlar için yeterli sermaye birikimi sorunu Türkiye ekonomisi içinde söz konusudur. Bu sebeple parasal tabanda görülen büyüklüklerin kaynağı, bireysel krediler değil yatırım amaçlı verilen ticari krediler olmalıdır. Bu durumda bireylerden kaynaklı ithal ürün miktarlarında azalmalar görülebilecektir. Ayrıca böylesi bir politika ülke döviz ihtiyacında yumuşaya sebep olacaktır. Özetle denilebilir ki kredi hacmi genişlemelerinde aşırı daralma ve aşırı genişleme önlenmeli ve bireysel kredilere sınırlandırılma getirilmeli ve kredi taleplerinde yatırım odaklı kredilere önem verilmelidir.

Türkiye ekonomisinde üretim maliyetlerinin önemli bir kısmı enerji kaynaklı olmaktadır. Türkiye ekonomisi enerjide net dış bağımlıdır. Bu sebeple enerji bağımlılığının en aza indirecek politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle yeşil enerjiye yapılacak yatırımlar enerji bağımlılığını azaltacak politikalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Dış piyasalarla entegre olmuş ekonomiler uluslararası ekonomideki gelişmelerden ve siyasi gerginliklerden etkilenmektedir. Ülke ekonomileri, yerel ekonomi üzerinde şok etkisi yaratacak her türlü gelişmeye karşı hazır bulunuşluk düzeyini geliştirmelidir.

Bu konuda alınabilecek en önemli önlemler olarak:

-Kısa vadeli sermaye hareketlerinin etkisinin sınırlandırılması ve uzun vadeli (doğrudan yatırımlar) sermaye hareketlerini özendirici politikalara ağırlık verilmesi,

- Dışa bağımlılığı, azaltıcı politikalara öncelik verilmesi,

- Özel sektörün dış borç stokunun kısa ve uzun vadede ödenecek düzeyde tutulması,

-Bankacılık sektörü gibi reel piyasaların ekonomik şoklara karşı olan duyarlılığını azaltacak politikaların uygulanması,

-Enflasyon ve istihdam üzerinde etkili olan döviz kuru oynaklıklarının engellenmesi gibi politikalara ağırlık verilmesi şeklinde önlemler olarak sıralanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akademiktisat, (t y). **Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme KOBİ’lerin Finansal Sorunları; İşletme İçinden ve Dışından Kaynaklanan Sorunlar**, www.akademiktisat.net/calisma/isletmeler/kobi_finans.htm , Erişim Tarihi (14.03.2022)

Akbulut S., Saraç P., Keskin D.& Sarıkan H. H. (2016). **Ödemeler Bilançosu ve Dış Denge Kavramı**. https://www.academia.edu/27417618/odemeler_bilançosu_sunum, Erişim Tarihi, (19.01.2022)

Akcan, A. T. (2019). “İhracat Değer Endeksi ve Yatırım İlişkisi: Türkiye Örneği (1982-201).” **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 14 (1), 11-18.

Akçan, A. T. & Ener, M. (2017). “İşsizliğe Neden Olan Makroekonomik Değişkenlerin Belirlenmesi: Türkiye Örneği.” **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15 (4), 371-394.

Akçayır, Ö. & Albeni, M. (2016). “Türkiye’de Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı.” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6 (1), 557-583.

Akçayır, Ö. (2021). “Kredi Genişlemesi Temelinde Türkiye’de Cari Açıkların Potansiyel Bileşenleri.” **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 7 (1), 37-58.

Akduğan, U. (2016). **Gümrük Birliği Sonrası Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye’nin Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri** (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:457658)

Aksümer, S. (2015). **KOBİ’lerin ekonomideki Yeri, Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri**, <http://www.kto.org.tr/d/file/kobi%E2%80%99lerin-ekonomideki-yeri-ve-yapısal-sorunlari.pdf> , Erişim Tarihi (17.01.2022)

Aktunç Demirbaş, E. (2014). “Doğu Asya Ülkelerinde İhracat ve Döviz Kuru” İlişkisi.” **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23 (2), 285-300.

Alagöz, M. & Ceylan, O. (2015). Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler. **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 15 (30), 59-85. DOI: 10.30976/susead.302175

Alpaslan, İ.B. (2012). **Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl etkiler? Tepav Raporu**, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3071> , Erişim Tarihi (25.01.2022).

Altunöz, U. (2021). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu, Nedenleri ve Kredi Genişlemesinin Cari Açık Sorununa Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı.” **Sayıştay Dergisi**, 32 (122), 125-156. DOI: 10.52836/sayistay.1004668

Anadolu Ajansı, (AA) (2021). **Çin Dış Politikasına 2021'de ABD ile Gerilimler Damgasını Vurdu**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-dis-politikasina-2021de-abd-ile-gerilimler-damgasini-vurdu/2459307>, Erişim Tarihi (24.01.2022)

Anıl, F. (2011). **Ödemeler Dengesinde Merkantilist Çözümler**, <https://www.turcomoney.com/odemeler-dengesine-merkantilist-cozumler.html> Erişim tarihi (08.07.2022)

Apan, M. & İslamoğlu, M. (2017). “KOBİ Kredileri ile İhracat ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Ampirik Analizi.” **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 6 (5), 3291-3302.

Ataklı Yavuz, R. & Karakaş, B. B. (2021). “1980 Sonrası Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz.” **Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2 (1), 1-15.

Ayaş, N., Vergil, H. & Çeştepe, H. (2011). “Türk Hizmetler Sektöründe Heckscher-Ohlin Modelinin Testi.” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 12 (2), 200-212.

Aydemir, C. & Güneş, H. H. (2006). “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı.” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (15), 1-23.

Ayhan, F. (2018). Türkiye “Ekonomisinde İhracat, İthalat ve İstihdam Düzeyi İlişkisinin Uygulamalı Analizi.” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8 (2), 115-135. DOI: 10.18074/ckuiibfd.398753

Bakkalcı, A. C. & Argın, N. (2013). “Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri.” **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 11 (21), 49-73.

Ban, Ü., Güzel, A. & İltaş, Y. (2010). “Küresel Mali Krize Karşı Türk Kobi’lerinde Davranış Şekilleri ve Değişiklikleri.” **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (0)(1), 59-71.

Berber, M. & Bayraktar Daştan, C. (2020). “Parasal Aktarım Mekanizmasının İşleyişi ve Etkinliği.” **Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 1 (1), 1-19.

Boğa, S. (2019). Ekonomik Karmaşıklık Seviyesinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Geçiş Ülkeleri İçin Bir Panel Zaman Serisi Analizi. **Akademik Hassasiyetler**, 6 (12), 357-386.

Bora Karakaş, B. (2021). **Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz**. (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Çanakkale. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 660546)

Bozkurt, O. (2020). **Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engellerin Önemi ve Dış Ticarete Etkileri: Otomotiv Ana ve Yan Sanayii Sektörü Üzerine Bir Araştırma** (doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü. İstanbul.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:649767)

Bulut, E., Dikmen, F. H. & Çermikli, A. H. (2018). “Türkiye’nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu ve Yatırım Gelir-Gider Dengesi: 2000-2016.” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20 (1), 49-77.

Büyüksahin, B. (2003). **Ulusal Gelir Hesapları ve Ödemeler Dengesi**, http://www.buyuksahin.com/files/Courses/undergraduate/International_Finance/CS_2.pdf Erişim Tarihi (18.07.2022).

Cengiz, V. (2015). “Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular.” **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 0 (33), 225-247.

Cunda, G. & Hatırlı, S. A. (2020). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin İhracat Ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi: Granger Nedensellik Analizi.” **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 6 (12), 129-142.

Çatanoluk, C. (2009). Küreselleşme Sürecinde Piyasaların Liberalleşmesi ve Krizler. **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (3), 19-47.

Çelik, T. & İlkay, S. Ç. (2016). “Türkiye’de İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi.” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21 (3), 0-0.

Çetin, B. & Tayyar A. (2013). “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet.” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, (14), (1), 107-120.

Çetin, S., Genç, E., Köse, M. S., Topçu, Y. E. & Karlı, H. (2021). “KOBİ’lerin İhracat Engelleri: Bartın İli Örneği.” **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12 (23), 207-231. DOI: 10.47129/bartiniibf.895257

Çeviker, A. & Taş, İ. (2011). “Türkiye’de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi.” **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 3 (2), 1-10.

Çiftçi, Y. D. D. N. (2016). “Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi”. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14 (1), 129-142. DOI: 10.18037/ausbd.12816

Demir, M. A. (2020). “Türkiye’nin İhracat ve İthalat Kompozisyonunun Dış ticaret Dengesi Üzerine Etkisi: AB-15 Ülkeleri İçin İki Yönlü Panel Analizi.” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23 (44), 887-909. DOI: 10.31795/baunsobed.731693

Deviren Vatansever, N. (2003). **Yeni Dış Ticaret Teorileri Ve Türkiye -AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri -İç Ticaretinin Analizi.** (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 140806)

Dış İşleri Bakanlığı (MFA), (2021). **Türkiye’nin Uluslararası Enerji Stratejisi**, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi (20.02.2022)

Eğilmez, M. (2012). **Tarife Dışı Engeller**, <https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds->

Granger, C. J. (1969). "Investigating Causal Relations by Econometric Models and cross-spectral methods." **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, 424-438.

Gül, E. & Kamacı, A. (2012). "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi." **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 4 (3), 81-91

Gündem, F. (2008). **Finansal liberalizasyonun ödemeler bilançosu üzerine etkileri: Türkiye örneği.** (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 220268)

Güneş, S. & Yıldırım, C. (2017). "Kredi Genişlemesi ile Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği." **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**, 2(1), 43-60.

Güngör, G. A. (2014). "Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeleri." **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, (596), 45-58.

Gürel, S. & Yalçın, E. (2020). "Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizmasının Etkinliği." **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, 15 (59), 444-460. DOI: 10.19168/jyasar.632873

Gürkan, Ö. (2001), "Küreselleşme ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen," **Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 3: 1-15

Hamarat, B. & Özen, E. (2015). "Türkiye’de Tasarruf Tercihlerini Etkileyen Değişkenlerin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi." **Journal of Life Economics**, 2 (1), 47-74. DOI: 10.15637/jlecon.58

Haykır, Ö. & Aydın, M. (2019). "Türkiye’de Banka Kredilerinin İhracat Üzerine Etkileri; Ekonometrik Analiz." **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 9 (2), 515-533.

Hiç Birol, Ö. & Hiç Gencer, A. (2014). "Neo-Klasik İktisat ve Neo-Klasik Sentez." **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16 (1), 259-280.

Hiç yılmaz, B. (2022). "Exports and Imports Relation: Panel Causality Analysis With Regional Data For Turkey." **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 18 (1), 208-223. DOI: 10.17130/ijmeb.866530

İrmak E. & Pelit İ. (2020). "Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığının Ana Nedenleri," **5th International Scientific Research Congress (IBAD- 2020)**. https://www.researchgate.net/publication/344282800_Turkiye'de_Ihracatin_Ithalata_Bagimlilikinin_Ana_Nedenleri., Erişim tarihi (18.07.2022)

İşıklı, E. (2013). **Türkiye İhracatında Ürün/Ürün Grupları Rekabet Güçlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Akü) Endeksi Kullanılarak Analizi.** (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 348081)

İğde, E. (2010). Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

İzdeş, Türkoğlu Ö. (2010). Uluslararası İktisat II, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/disticaret_ue/uluslararasiiktisatii.pdf Erişim Tarihi (18.07.2022).

Kadooğlu Aydın, G. (2017). “Ödemeler Dengesi ve Cari Açık: Türkiye’de 2014-2016 Yılları Arasında Cari Açık ve Petrol Fiyatları Etkileşimi.” Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1 (2), 27-66

Kamacı, A. & Gökaş, S. (2020). Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (22), 547-556. DOI: 10.47129/bartiniibf.797897

Kara, M. & Baş, G. (2019). “Türkiye’de Döviz Kurları ile Cari Açık Arasındaki İlişki”. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 6 (14), 18-30.

Karagöz, F.M. (2019). Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Tarife Dışı Engellerin Türkiye Uygulamaları (yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:550314)

Kavcıoğlu, Ş. (2014). “Ticari Bankacılıkta Kredi Riskinin ve Kredi Riski Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesi.” Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3 (5), 11-19.

Kaya, A., Gülhan, Ü. & Güngör, B. (2014). “Türkiye Ekonomisinde Finans Sektörü ve Reel Sektör Etkileşimi.” Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 5 (8), 2-15.

Kaymak, O. (2022). Seçili Kripto Paralardaki Fiyat Hareketlerinin Bazı Uluslararası Pazarlarla Etkileşiminin Engle-Granger Eşbütünleşme Yöntemiyle İncelenmesi (Doktora tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 719750)

Kılıç, J. & Dilber, İ. (2019). “Ekonomik Büyüme İle Üretim Faktörleri Arasında Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği (1980-2016)”. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 149-166. DOI: 10.33905/bseusbed.475489

Konak, A. (2020). “Türkiye’de ihracat ve istihdamın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ardl sınır testi ve vecm nedensellik testi yaklaşımı.” Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi, 5 (1), 56-74. DOI: 10.24013/jomelips.730317

Kılıç, J. & Yüksel, A. (2020). “Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Cari İşlemler Açığı Üzerindeki Etkisi: Adl. Sınır Testi Yaklaşımı.” Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6 (1), 1-19. DOI: 10.46849/guiibd.626158

Kılıç, O. & Aydın Eryılmaz, G. (2020). “Tüketicilerin İthal Tarım Ürünleri Konusundaki Tutum ve Davranışlarının Belirlenmesi. Samsun İli Örneği, Türkiye.” **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi**, 7 (3), 315-320. DOI: 10.19159/tutad.772440

Koşan, Naime İrem (2009), Türkiye’de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köroğlu, E. (2018). “Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Türkiye Örneği.” **Bulletin of Economic Theory and Analysis**, 3 (3), 175-193. DOI: 10.25229/beta.441733

Köse, A. (2013). **Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller: Anti Damping Vergilerinin ve İlave Gümrük Vergilerinin Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerine Etkileri.** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 340349)

Kuşat, N. (2020). “Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Egemenlik – Ulus Devlet Çelişkisi.” **International Review of Economics and Management**, 8 (2), 221-240. DOI: 10.18825/iremjournal.706965

Küçük Ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme Destekleme İdaresi (KOSGEB), (2020). **Haber duyurusu. Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri,** <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8044/kucuk-ve-orta-buyuklukteki-girisim-istatistikleri-2020>, Erişim Tarihi (11,03,2022)

Küçükefe, B. & Demiröz, D. M. (2016). “Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Ödemeler Dengesi İçindeki Yeri ve Tarihsel Gelişimi.” **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016 Özel Sayı, 158-181.

Külünk, İ. (2018). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Karbon Salınımı İlişkisi: Engle Granger Eşbütünlük Analizi. (1960- 2013).” **Journal of Management and Economics Research**, 16 (1), 193-205. DOI: 10.11611/yead.384784

Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası (K.U.T.S.O.), (2015). **Pazara Giriş Engelleri 2015 Raporu.** <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Pazara-Giris-Engelleri-2015-Raporu.pdf>, Erişim Tarihi (24.01.2022)

Mağlaz, S. (2020). **Gümrük Vergilerinin Dış Ticaretinin Etkisi Sektörlere Göre Farklılıkların İncelenmesi. Mersin Örneği,** (yüksek lisans tezi). Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:628255)

Oktay, B. (2018). **Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi’nde Dış Ticaret Faaliyetinde Bulunan Firmaların Ödeme Tercihleri.** (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:629415)

Ordu, M. (2008). **Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri.** (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal

Bilimler Enstitüsü. Mersin. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:220671)

Öner, H. (2018). "TÜFE ve Yurt İçi ÜFE Enflasyon Oranları İle Alt Enflasyon Kalemleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi." **Ömer Halis demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11 (4), 129-142. DOI: 10.25287/ohuibf.432268

Özalp, İ., Dereköy, A. H. & Saldıraner, Y. (1990). "İhracat Yapan İşletmelerde Organizasyon Yapıları." **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8 (1), 59-78.

Özay, N. (2015). "Uluslararası Ticarete Korumacılık ve Türkiye'de Uygulanan Koruma Önlemleri." **Gümrük ve Ticaret Dergisi**, (5), 23-33.

Özker, N. (2011). "Ödemeler Dengesi Sürecinde Mali Kriz Olgusu ve Türkiye'de 2000 Yılı Sonrası Ödemeler Dengesi Analitiği." **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 0 (53), 19-41.

Özsağır, Y. (2007). "Ekonomide Güven Faktörü." **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (20), 46-62.

Öztürk, N. (2004). "Piyasa Başarısızlıkları." **Öneri Dergisi**, 6 (21), 173-187. DOI: 10.14783/maruoneri.680192

Palcıoğlu, T. (2018). **Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri**, <https://www.istka.org.tr/media/131177/mutlak-%C3%BCst%C3%BCnl%C3%BCk-ve-baz%C4%B1-d%C4%B1%C5%9F-ticaret-teorileri.pdf>, Erişim Tarihi (28.02.2022.)

Parıltı, H. (2015). "Multilateral Trading System And Trade Policies: Is Proteting In Import An Easy Task?". **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 65 (2), 100-160.

Petek, A.& Çelik, A. (2017) "Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi (1990-2015)". **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**. (54), (626),69-87

Polat, M., Kanmaz, D. & Vergi, H. (2019). "Vadeli ve Spot Piyasalar Arasında Nedensellik İlişkisi: Borsa İstanbul Örneği." **Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İz düşün Dergisi**, 4 (1), 84-96.

Ragıp Görgün, M. (2020). "**Gümrük Tarifeleri, Tarife Dışı Engeller ve Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkisi.**" Ragıp Görgün M & Adıgüzel S. (Ed.). Uluslararası İktisat, (1. Baskı) içinde (s.1-19) Mobil yayıncılık, sert. No:40340,

Sağdıç, A. & Duman, Y. K. (2021). "Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Var ve Granger Nedensellik Analizi." **Sakarya İktisat Dergisi**, 10 (3),213-225.

Sağlam, M. (2019). **Türkiye'nin İhracatının Taşıma Modlarına Göre Dağılımı, Bütünleştirilmiş Lojistik Stratejisinin Türkiye'nin İhracat Performansına Olası Etkileri.** (Yüksel lisans tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Konya. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no:594599)

Sayım, F. & Ardiç, M. (2012). “Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri.” **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 26 (3-4), 297-312.

Serel, A. & Güvenoğlu, H. (2020). “Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması: Teorik Bir Değerlendirme.” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10 (2), 445-474. DOI: 10.18074/ckuiibfd.598022

Seyidoğlu, H. (2016). **Uluslararası finans** (6.bs). İstanbul Güzem Can yayınları no:31

Subaşı Ertekin, M. & Kutlu, E. (2000). “1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi.” **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16 (1), 223-254.

Şahin, M. (2019). “Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri Ve Önemi” **Mali Çözümler Dergisi**, 29 (152), 91 – 114,

Şanal, M.İ. (2020). **Ödemeler Bilançosunda Net Hata ve Noksan Hesaplarındaki Fonların Analizi.** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Ankara. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 620310)

Şentürk, M., Kayhan, S. & Bayat, T. (2016). Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (3), 147-160.

Şimdi, H. & Şeker, A. (2018). “Büyük İhracat Pazarları Ekonomik Büyüme Etkiliyor mu? Türkiye Örneği.” **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (18), 485-499.

T.C Ticaret Bakanlığı, (2021). **Ticarette Teknik Engeller**, <https://ticaret.gov.tr/urun-guvenligi/ticarette-teknik-engeller> , Erişim Tarihi (24.01.2022)

Tanyeri, İ. (1994). Keynes 'de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği Yatırım Analizi. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12, 33-50.

Taşseven, Ö. & Yılmaz, N. (2021). “Türkiye Ekonomisinde Banka Kredisi, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi.” **Akademik Hassasiyetler**, 8 (16), 429-455.

Taştan, H. (2010). “Türkiye’de İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi”. **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 2 (1), 87-98.

Tunca, Z. & Tunalı, Ç. (2011). “Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım.” **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 56 (1), 1-12.

Tuncer, D. (2007). “**Vergi Tekniği Açısından Gümrük Vergisinin Değerlendirilmesi.**” Yayınlanmamış doktora tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.

Tuncer, İ. (2002). “Türkiye’de İhracat İthalat ve Büyüme: Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri 1980 2000.” **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9 (9),

Tunçsiper, B. & Dikili, G. (2010). “Küresel Ekonomik Kriz Çerçevesinde İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Balıkesir İli Örneği.” **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 8 (14), 1-14.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), (2013). **Parasal Aktarım Mekanizması.** <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4e99834e-179b-4a08-820c-f2b259032afd/ParasalAktarim.pdf?MOD=AJPERES&CVID=> Erişim Tarihi. (13.01.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), (2021b). **Ödemeler Dengesi İstatistikleri**, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-nLtZad3>, Erişim Tarihi (8.01.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) (2021a). **Ödemeler Dengesi İstatistikleri ne İlişkin Yöntemsel Açıklama** <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-nLtZad3>, Erişim Adresi (18.01.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2020). **İthalat Belge İşlemleri (İthalat BİS) E-Başvuru,** <https://ticaret.gov.tr/ithalat/ithalat-belge-islemleri-ithalatbis-e-basvuru>, Erişim Tarihi (05.03.2020)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2021). **Küçük Ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri-2020**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2020-41129>, Erişim Tarihi (05.01.2022)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (TOBB), (2020). **Türkiye’nin KOBİ’leri**, https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Documents/TOBB_T%C3%BCrkiye'nin%20KOBİleri%20B%C3%BClteni.pdf, Erişim Tarihi (10.03.2022)

Türkiye Radyo televizyon (TRT) (2022). **AB: Rusya'ya Ekonomik Yaptırımlar 6 Ay Uzatıldı**, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ab-rusyaya-ekonomik-yaptirimlar-6-ay-uzatildi-644979.html>, Erişim Tarihi (24.01.2022).

Türkiye serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Odaları Birliği. (TURMOP), (2017). **Türkiye Ekonomisinde Dolarizasyon Raporu** <https://turmob.org.tr/Arama?kelime=T%C3%BCrkiye%20Ekonomisinde%20DOLAR%C4%B0ZASYON#>, Erişim Tarihi (13.12.2021)

- Uslu, H.** (2017). “Türkiye’de İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi (1980-2016).” **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, (64), 296-313.
- Uslu, H.** (2020). “Türkiye’de Kredi Genişlemesinin Cari Açık Üzerindeki Etkileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı.” **Maliye ve Finans Yazıları**, (114), 441-482. DOI: 10.33203/mfy.659435
- Utaş, A.** (2019). **Dünya Ticaret Örgütü Kuralları ve Uluslararası Ticaret Hukuku.** (lexpera web blog), <https://blog.lexpera.com.tr/dunya-ticaret-orgutu-kurallari-ve-uluslararasi-ticaret-hukuku/> Erişim Tarihi. (24.01.2022)
- Uyar Bozdağlıoğlu, E. Y.** (2007). “Türkiye’nin İthalat ve İhracatının Eşbütünleşme Yöntemi ile Analizi (1990-2007).” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (3), 213-224.
- Üçler, S.** (2020). “Türkiye’de Sendikasyon Kredileri ile Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi.” **R&S- Research Studies Anatolia Journal** , 3 (4) , 321-342 . DOI: 10.33723/rs.783282
- Yamak, N., Tanrıöver, B. & Güneysu, F.** (2012). “Turizm – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme.” **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 26 (2), 205-220.
- Yanar, R. & Kerimoğlu, G.** (2011). “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi.” **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 3 (2), 191-201.
- Yenipazarlı, A. & Erdal, F.** (2010). “Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme.” **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 2 (1), 15-24.
- Yıldırım, U.** (2021). “COVID-19 Pandemi ’sinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatiksel Bir Yaklaşım.” **Fiscaoeconomia**, 5 (1), 280-295. DOI: 10.25295/fsecon.828451
- Yiğit, H. & Açıkalm, S.** (2019). “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı: Nedenler ve Çözüm Önerileri.” **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12 (2), 323-340. DOI: 10.17218/hititsosbil.621626
- Yücel A.** (2006). **İhracat Pazarlama Stratejilerinin Firma Performansı Üzerine Etkileri Hazır Giyim Firmaları Üzerine Bir Uygulama** (doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. (Tez no: 620310)
- Zeybekci, N.** (2016). **Pazara Giriş Engelleri Raporu**, https://www.duzcetb.org.tr/Dosyalar/pazara-giris-engelleri-raporu_353967548u.pdf ,Erişim Tarihi (24.01.2022)

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı / adı: Karakaya Olcay

Vatandaşlık: Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim bilgileri:

Yüksek lisans: Necmettin Erbakan Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı / (Y.L) Tezli

Mezuniyet: devam ediyor.

Lisans:

1. Karadeniz Teknik Üniversitesi/ Artvin Eğitim Fakültesi/ sınıf öğretmenliği

Mezuniyet tarihi: 25.06.2010

2. Anadolu Üniversitesi/İktisat Fakültesi/ Kamu yönetimi Bölümü

Mezuniyet tarihi: 05.06.2017

Çalışma Durumu:

Millî Eğitim Bakanlığı (M.E.B.): Özel Eğitim Öğretmeni

Akademik Çalışmalar:

Türkiye’de Dijital Dönüşüm, Ekonomik Büyüme işsizlik ilişkisi

Karakaya, O. (2021). Türkiye’de dijital dönüşüm, ekonomik büyüme işsizlik ilişkisi, Five Zero, 1(1), 1-12

